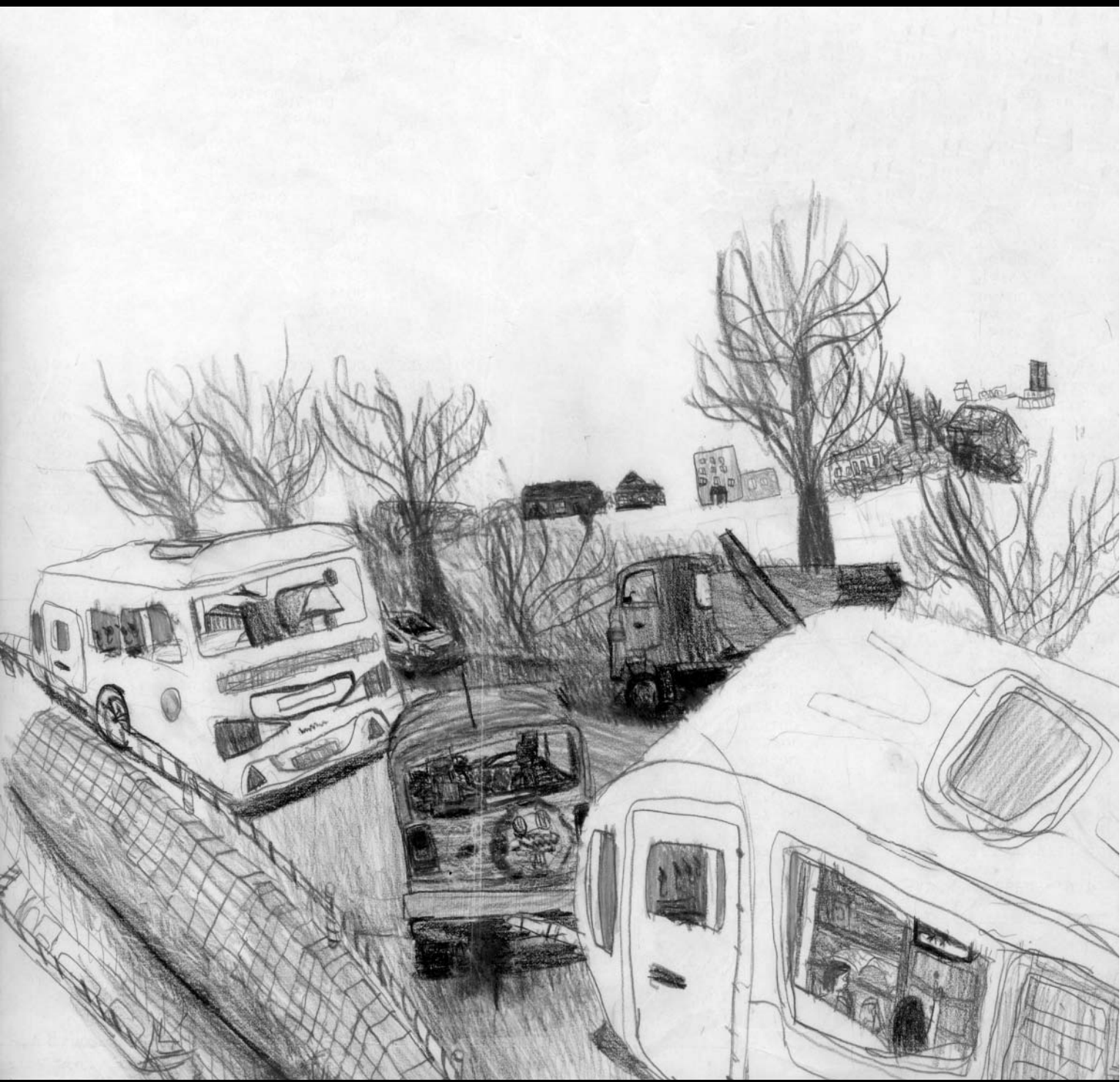


MŰHELY



Salah Stétié: A vágy és a tenger • Danyi Zoltán, G. István László, Horváth Veronika, Józsa Emő, Kemsei István, Lázár Balázs, Németh István Péter, Pusztai Zoltán, Szegedi-Szabó Béla, Szepesi Attila és Takács Márton versei • Bálint Péter,

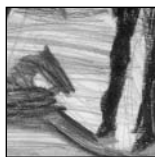
2009

2

Borián Elréd, Kőrösi Zoltán és Verebes Ernő prózája • Fogarassy Miklós: Fények, tükrök – A Dunánál • Karátson Endre: Ávosregény • Miltényi Tibor: Bukits Ernő rajzai • Képek: Bukits Ernő (10 éves) rajzai



Tartalom

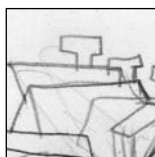


SALAH STÉTIÉ:	A vágy és a tenger	3
---------------	--------------------------	---

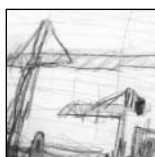
„Az arabok, a sivatag emberei ellenérzéssel viseltek a tenger iránt. Ellenérzésük azonban bűvös ígézetet is magában foglal. Utóbbival kapcsolatban elég legyen most bizonyítékul hoznom azt a tényt, hogy e kétségtelenül szárazföldek belsejében élő nép szemében a tenger identitásuk meghatározásában bír fontos szereppel: önmagukat a tengerhez viszonyítva határozzák meg. Azt mondják ugyanis magukról, hogy »az öböltől az óceánig« elterülő térség lakói.”



SZEPESI ATTILA:	Faust monológia	15
G. ISTVÁN LÁSZLÓ:	Hetedik Nap-monológ	18
DANYI ZOLTÁN:	Mint ha szurkál	19
	Ehhez	19
	Nincs több fehér	19
JÓZSA EMŐ:	Amour Perdu	20
	Ausztrália	20
	Samsara	21
	Sajkód	21
	Váratlanul	21
LÁZÁR BALÁZS:	sohase.....	22
	kihajló görcsös ág	22
	persze	22
	Zöld Teknőc	23
	már itthon	23
	vajon	24
	Zöldkártya	24
SZEGEDI-SZABÓ BÉLA:	Kavafisz-variációk	25
	A bolt	26
	Lisszaboni emlék	26
HORVÁTH VERONIKA:	húgomnak	27
	hajótörött	27
	zárlat	27
	hidegzuhany	28
TAKÁCS MÁRTON:	A belégzés pontjai	29
	Férfiarc	29
	Lassan a tengervíz	30
NÉMETH ISTVÁN PÉTER:	Anakreón naplósoraiból	31
	Hódolat Louise Labbénak	31
PUSZTAI ZOLTÁN:	A szürkület óráiban	32
	Verstöredék	32
	Farsang után	32
	Ceruzarajz	33
	Képirás	34
	Fénymásolat	34
KEMSEI ISTVÁN:	Alvirág	35
	Gyarló helyzetben	35
	Gusztustalan torta	36



KŐRÖSI ZOLTÁN:	Szerelmes évek (gyávaság)	37
VEREBES ERNŐ:	Mondjuk október, számozatlanul	43
BORIÁN ELRÉD:	nagyszombat	45
BÁLINT PÉTER:	Elrévülés	46



FOGARASSY MIKLÓS:	Fények, tükrök – A Dunánál	52
-------------------	----------------------------------	----

„Akadnak az ember életében olyan hajnali órák, amikor szinte visszaremlik bennünk a teremtés, a születés őshajnala; az, hogy volt sár, vér, szike, sebvarró tű, az első lélegzetvétel; no meg a föld, az ég és a vizek szétválása; a szárnyasok és négy lábúak összevisszasága, aztán meg a lét elrendeződése.”



KARÁTSON ENDRE:	Ávósregény	59
-----------------	------------------	----

„Az ő hálózati látszatuk szerint minden úgy működött, ahogy megszokták. Parancsokat adtak, kaptak, engedélyt kértek, beszámoltattak, véleményeztek, tervekét kovácsoltak, módszereket agyaltak ki, megfigyeltek, lehallgattak, ellenőriztek, ravaszkodtak, konspiráltak, güriztek, jelentettek, güriztek, jelentettek, és semmire se mentek. Céljuk ködkép maradt a kedélyük határán.”



MILTÉNYI TIBOR:	Bukits Ernő rajzai	69
-----------------	--------------------------	----



KEMSEI ISTVÁN:	Az élet illata (Pátkai Tivadar: A kőrisfa árnyéka)	71
HÓZSA ÉVA:	Folyóparti Én és világnagy zenekar (Verebes Ernő: Árnyak a tetőtérben).....	72
HORVÁTH IMRE:	„... van-e még út hajózni veled, egyszer” (G. István László: Homokfűga)	73
SZEMES PÉTER PÉNTEK IMRE:	A „léhonda emlékezet” cantói (Négykezes Sütő Csaba András két köteteről)....	74
SZITÁNYI GYÖRGY:	Világphasábok (Legény Jácint: Központi Zóna).....	76
CZIGÁNY GYÖRGY:	Vizkelety András: Múltidőben	77

KÉPEK: BUKITS ERNŐ rajzai
Köszönjük Árnics Katalin segítségét!

A vágy és a tenger¹

Az arabok, a sivatag emberei ellenérzéssel viseltetnek a tenger iránt. Ellenérzésük azonban bűvös igézetet is magában foglal. Utóbbival kapcsolatban elég legyen most bizonyítékul hoznom azt a tényt, hogy e kétségtelenül szárazföldek belsejében élő nép szemében a tenger identitásuk meghatározásában bír fontos szereppel: önmagukat a tengerhez viszonyítva határozzák meg. Azt mondják ugyanis magukról, hogy „az öblötől az óceánig” elterülő térség lakói. Nyugaton tehát az Atlanti-óceán jelenti a határt. Ami pedig az „öblöt” – ó, „Az Öblöt”, az általuk „Arab Öblök”, az irániak által pedig „Perzsa Öblök” nevezett öblöt – illeti... feszültségeknek és fenyegetőzéseknek véget vető, hosszú és kényesen nehéz tárgyalások vezettek odáig, hogy ezt a kétségtelenül alapvető stratégiai fontosságú, szűk és elnyúló tengerszorost végül „Perzsa-Arab Öblök” nevezzék. A régi szabályt bizonyítja ez is: mindent egybevetve jobb egy hibás alapon nyugvó kompromisszum, mint folyton egymást vádolni és támadni.

A tenger mégis évszázadokon keresztül félelmet és visszatetszést keltett az arabokban. A tengeri elemek összességéről szép és átfogó képet festő Koránban is szükségyszerűen előbukkan a víz. A Könyv röviden és visszafogottan így nyilatkozik a vízről:

*Ő (Isten) folyatta egybe a két
tengert, hogy találkozzanak;
de ne lépjék át a közöttük
húzódo gátat.²*

(LV, 19–20)

És messzebb, a 22-ben:

A tengerből származik a gyöngy és a korall.

A 24-ben:

*A tengerből hegyként kiemelkedő hajók
az Ő (Isten) tulajdonai.*

Az ebből levonható tanulság visszatér ugyanabban, az LV. szúrában:

*Uratok jótéteményei közül melyik az,
Amelyet mind a ketten tagadnátok?*

(13–16–18–21–25–28–30–32–36–38–40 stb.)

A tenger megidézése tehát egy a Teremtő jóságát megéneklő, véget nem érő himnuszhoz kötődik. Látni fogjuk, hogy máshol ugyanez a víz sötétségbe burkolódik és fenyegetően hat; itt azonban még mint az isteni nagylelkűség sajtáságos tanúbizonysága bukkan elő. A tenger és a folyók e reményt és bizalmat ébresztő valóságának ad hangot a XIV. szúra 32–34. verse:

*Szolgalatokatba állította a hajót,
hogy rendelése szerint járja a tengert.
Solgalatokatba állította a folyókat.
Solgalatokatba állította a napot és a holdat,
melyek szabályos időközökben fejtik ki vonzerejüket.
Solgalatokatba állította az éjjelt és a nappalt.
Mindent megadott nektek, amit tőle kértetek.*

¹ In: STÉTIÉ, Salah, *Le vin mystique et autres lieux spirituels de l'Islam*, Paris, Albin Michel, 2002, 125–154. o.

² Valamennyi Korán- és versidézett Hárs Ernő munkája. A Korán-idézettek Hárs Ernő francia fordítása alapján közöljük.

E valóságában a tenger kifejezi és megerősíti Allah emberek iránti barátságát. Titokzatos módon, ugyanakkor Isten kegyelméből, a nagy víz két részre osztdódik: sósan keserű, illetve édes vízre. Nemde *A Könyörületes* címet olvassuk e kettéosztottságot megfogalmazó LV. szúra elején? Allah „Legszebb Nevei” között a leggyakrabban előfordulót, mely az isteni természet alapvető vonását jeleníti meg? A két nagy vizet „áthághatatlan határ” választja el egymástól, ami újra és újra megteremti annak lehetőségét, hogy az ember éljen az édes, illetve a sós víz nyújtotta lehetőségekkel: az első esetben hogy szomját oltsa, a másodikban hogy távoli vidékekre hajózzon, illetve hogy a hullámok mélyén gazdagságra leljen. Íme Allah könyörületességének két eredménye, melyeket még a kétkedők is elismernek. A tény, hogy minden az isteni gondoskodásból ered, annyira igaz, hogy fizikai valóságukban maguk a „magas hegyekhez hasonlatosan felvont vitorlákkal sietve haladó” hajók is eme isteni tulajdonság kifejezői: haladásuk nemde az Úr akaratának függvénye, és a tenger jelentette veszélyek közepette nemde Ő egyedüli védelmezőjük?

*A ti Uratok az, aki tiértetek
hajókat járat a tengeren,
hogy megszerezhessétek jótéteményeit.
Valóban irgalmas hozzátok.
Ha szerencsétlenül jártok a tengeren,
mindenki eltéved rajta kívül.
De amikor megmentett benneteket a veszedelemtől
és visszavitt a partra,
elfordultok tőle.
Nagyon hálátlan az ember!*

(XVII, 66–67)

Akár ezeket, akár más sorokat olvasunk, úgy tűnik, hogy a hullámok veszélyeiből megmenekített ember bizony hálátlanságának foka alapján ítéltetik meg. Megfoghatatlan viszont a két nagy víz kapcsolata-különállása. Konkrét jelentésüket könnyű felfognunk, ám szimbolikus értelme – amelyre még visszatérünk majd – megfajthatatlanul bizonyul. Látni fogjuk azt is, hogy e titok Ibn Arabi gondolatainak egyik legfontosabb eleme, de elmondható ez rajta kívül számos más gondolkodóról és költőről is. Íme az egyértelmű jelentés:

*A két tenger nem azonos:
emennek a vize iható, édes,
kellemesen oltja a szomjat,
a másik sós, keserű,
de friss húst nyújtanak számotokra,
amivel táplálkozhattok,
és belőle nyeritek
az ékszereket, melyekkel díszíthetitek magatokat.
Láthatod, mily zajjal hasítja a hajó a habokat,
Hogy lehetővé tegye megszereznetek
Isten jótéteményeit.
Talán hálásak lesztek érte.*

(XXXV, 12)

Másutt, ugyancsak világosan kimondva:

*Isten az, aki összefolyatta a két tengert:
az egyik édes, kellemes ízű,
a másik sós, keserű.
Kettejük közé gátat épített,
Áthághatatlan határu.*

(XXV, 53)

E jelentés egyértelműsége viszont kezd szertefoszlani a *Barlang* címet viselő XVIII. szúrában, melyben Isten egyik nagy prófétája, Mózes a két nagy víz közös titkának megállította:

*Mózes ezt mondta fiatal szolgájának:
„Nem nyugszom addig, amíg el nem érem
a két tenger összefolyását,
még ha hosszú éveken át kellene is bolyonganom.”*

(XVIII, 60)

Amikor a lázasan kutatott helyre ér, a rejtélyt látszólag véletlenül két megközelítésben is elének tárja. Az első titok annak a hálnak életre támadása, amelyet a fiatal szolgáló önmaguk táplálására fogott, és amelyik... De hagyjuk a Koránt mesélni:

*Amikor elérték a két tenger összefolyásának
helyét,
megfeledkeztek a halról,
amely megtalálta szabad útját a tengerbe.*

*Mikor elhagyták ezt a helyet,
Mózes ezt mondta a szolgájának:*

*„Hozd ide a vacsoránkat,
mert elfáradtunk a hosszú úttól.”*

A szolga ezt mondta:

*„Nem vetted észre,
hogy megfeledkeztem a halról,
amikor védelmet kerestünk a szikla tövében?
– Csak a Démon műve lehet, hogy elfeledtem
gondolni rá.*

Visszaugrott a tengerbe.

Micsoda különös eset!”

Mózes ezt mondta:

„Íme, ez az, amit kerestünk!”

*Ezután visszaindultak pontosan ugyanazon az
úton, amelyen idejöttek.*

(XVIII, 61–64)



A második titok tulajdonképpen közvetlenül az elsőből adódik: a halról való elfeledkezés és a visszatérés saját nyomaikon nyilvánvalóan egy az „isteni próbatételek” közül, melyekben a Teremtő, az ember számára teljességgel felfoghatatlan hatalmánál fogva, beteljesíti tervét. Visszatérésük során az egyik helyen, ahol egyszer már jártak és megpihentek, Mózesnek alkalma nyílik arra, hogy beszéljen egy másik „szolgával” is – eggyel Isten közvetlen szolgálói közül, aki útjuk során vezetőjükké és tanácsadójukká szegődik. A Korán hagyományának megfelelően a nevén nem nevezett férfival való találkozás eredményeként az eredetileg pusztán vándorlásnak indult utazás fokról fokra és próbatételről próbatételre beavató utazássá alakul. A történet így folytatódik:

*Rábukkantak Szolgáink egyikére,
akit irgalmunkban részesítettünk,
és akinek átadtuk
a belőlünk
áradó Tudást.
Mózes azt mondta neki:
„Lehet-e téged követnem, hogy megtaníts arra,
amit az egyenes útra vonatkozólag megtudtál?”
Ő azt mondta:
„Te nem tudnál türelmes lenni hozzám.
Hogyan lehetnél türelmes,
Ha nem érted a dolgot?”
Mózes ezt mondta:
„Türelmesnek találnál engem, ha Isten akarja,
és egyetlen parancsod se lenne, amelynek ne
engedelmeskednék.”
A Szolga ezt mondta:
„Ha elkísérsz, ne kérdezz semmit,
mielőtt nem kapod meg tőlem a rávonatkozó
magyarázatot.”*

(XVIII, 65–70)

Útközben magunk mögött hagyjuk az ismeretlen nevű Szolgát, ám az iszlám, azon belül is a szúfi hagyomány, al-Hodr, „a Zöld” néven tartja őt számon. Noha ellentmondásnak tűnik, az ő természetes közege, helyesebben mondva származási helye, mégis a sivatag. Küldetése utat mutatni a vándoroknak és az eltévedt utazóknak, a semmiből visszavezetni őket a Mózes által is emlegetett „egyenes útra”. A feltámadás időközön átívelő tanúja ő, akiről nem véletlenül a csodálatos *Barlang* című szúra tesz említést: az, amelyikben a barlangban oly hosszú álmat álmodó hét ifjú történetét olvassuk. Az Istenben való örök lét ajándékának jeleként minden bizonnyal az is ő volt, aki a feléledt halat a „két nagy víz egyesülésének helyén” a vízbe visszavezette. Ettől a ponttól kezdve magunk mögött hagyjuk a tér tisztán horizontális kiterjedésében alakot öltő törekvéseinket, és az isteni közegbe belépő Mózeshez hasonlóan többé nem foglalkoztat minket más, mint az al-Hodr által képviselt vertikálitás.

Ibn Arabi mindenki másnál jobban tudja, hogy a klasszikus arab mentalitást megnyire a föld fogalma hatja át, és hogy rajta keresztül a sivatag lángoló valósága süt át. Nemde maga az ember is földből teremtett? Nem telik el sok idő, és az andalúziai filozófus a két nagy vízhez misztikus jelentést társít. A két víz egyike bizonyosan a föld – az avatlatlanok előtt is látható – ellenpólusát képezi, és maga lesz a „magnétikus” tér: világa mindannak, ami nem nyilvánvaló, ami láthatatlan és rejtett értelmű. Mert minden, ami tenger, egyenlő azzal, ami jelképe a végtelenre nyitott ember bensőjének. *Futuhát al-makkija* (Mekkai kinyilatkoztatások – a ford.) című művében Ibn Arabi a Koránt is végtelen tengernek nevezi. A két nagy víz közötti akadály pedig – amelyről azt tudjuk, hogy „áthághatatlan” – az egyébként egymással érintkező két nagy víz között olyan áthatolhatatlan határ, amely az ember természete, valamint a Teremtő természetén felüli volta között húzódik. Még ha Ibn Arabi időben messze meg is előzi Paul Claudel, az andalúziai filozófus vízről vallott és „összeköttetésre” vonatkozó elképzelésében van valami végtelenül claudeli. Idézzünk csak fel egy szép példázatot ezzel kapcsolatban! A Mózesről és al-Hodrról elmélkedő Ibn Arabi e két figurát egy a Korán által emlegetett hajó fedélzetére képzele, amint együtt szemlélik a hajó oldalán egyensúlyozó, csőrével a vízbe bele-belecsapó madarat. „Tudod-e, mit mond csőrével e madár?” – kérdezi al-Hodr. „Nem” – válaszolja Mózes. „Ó, Mózes – feleli al-Hodr –, a madár azt mondja nekünk: »Kettőtök tudása együttvéve ugyanúgy nem

apasztja Isten tudását, mint ahogyan csőröm merítései sem csökkentik e tenger vizét.«”
Vagy vegyünk egy másik példát, melyet közvetlenül Ibn Arabi *Fuszús al-hikám* (A bölcsesség ékkövei) című munkájából hozok: „Isten azt mondta, nézzem a folyókat, majd így szólt: »Nézd, hová ömlenek!« Én négy tengerbe láttam veszni őket. Az első folyó a lelkek tengerébe ömlött, a második a szavakéba, a harmadik az idő és a magasztalás tengerébe, a negyedik a szeretetébe. A folyókból ültetvényeket öntöző vízfolyások eredtek. Azután tekintetemet a tengerek egyikére vettem. Arra, amelyek a többi háromhoz hasonlóan a vizeket magába vegyítő és egyedüli Óceánba veszett. És láttam, amint a nagy folyó kiválik az Óceánból, hogy azután a négy tengerbe ömölve újra belé vesszen. Isten ekkor így szólt hozzám: »Enyém az Óceán, és neked adom a tengereket, melyek szintén az enyéme. Ám a partok mind magukénak tudják az Óceánt. Aki az Óceánt hamarabb látta meg, mint a tengereket és a folyókat: az én barátom. Aki egyetlen pillantással a teljes egészet látta meg: az én Szeretetem tanúja. Aki először a folyót látta meg, és csak azután az Óceánt: Jeleim egyikének ismerője. Aki először a tengereket, azután a folyókat, majd pedig az Óceánt látta meg: bár önmaga reményvesztett sóhajainak áldozata, a megváltás részese lesz mégis. A hozzám tartozók léte az Óceánban végződik majd.«”

A hajótörés a szúfi felfogás szerint a vágy beteljesedése – az iménti, fontos és sok más szöveggel összecsengő részlet jól bizonyítja ezt. Bele kell törődni a hajótörésbe, ha rá akarunk bukkanni és a felszínre akarjuk hozni az óceán legnagyobb mélységében rejtőző kincset. Ez lágy és kerek szubsztanciájából adódóan, illetve a belőle fakadó kisugárzásánál fogva talán maga a lélek igazgyöngye, melyet – szúfi kifejezéssel élve – az Isten felé irányuló vágy vezérel. Dzsáláeddin ar-Rúmi oly csodálatosan állítja egymás mellé az isteni egység titkába olvadó és azt szimbolikusan megjelenítő Rózsát és Óceánt:

*A Rózsa titkos kert, ahol fák rejlenek.
Száz rózsa hasonló, ő egyedülálló.
Óceán, melynek nincs sem határa, sem partja,
s amelynek hullámából ezer lélek ezer hulláma
születik.*

Azt is írja:

*Ne mondd: „Az éjjel!” A mi nappalunknak
nincs éjjele;
a szerelem szektájában nincs más szekta,
csak a szerelem.
A szerelem feneketlen, parttalan óceán;
Sok ember merül el benne panasz és jaj-
veszélés nélkül.*

A gyöngytermő felajánlás szövegét mondja:

*A tenger a szerelmed miatt nyugtalan.
A felhők gyöngyöt szórnak a lábad elé.
Szerelmed villáma lecsapott a földre;
ez a füst is az ég felé száll.*

Íme még egyszer, erősen hangsúlyozva, ugyanannak a Dzsálálnak *Misztikus ódáiban*:

*Mint a tengeri madarak, az emberek is az óceán
felől jönnek,
a lélek óceánja felől,
hogyan lehet, hogy a madár, mely a tengerből született,
ideleenn rak fészket magának?
Nem, mi gyöngyök vagyunk a tenger mélyében,
ott lakunk valamennyien:
Ha nem így van, miért követi a hullám a hullámot,
mely a lélek tengeréből érkezik?
A „Nem vagy” hullám megérkezett és széttörte
a test hajóját;
és amikor a hajó széttört, a látomás visszatér,
s az egyesülés is vele együtt.*

A tenger és a misztikus szerelem e rövid kis antológiájának végén álljon itt a XIII. századi Törökországban élt szép és naiv költő, Junusz Emré következő nyolc sora:

*Ó, Barátom, bele akarom vetni magamat
szerelmed óceánjába, és elmerülve benne, menni tovább.
A két világból ünnepi színhelyet akarok teremteni,
be akarom járni, szórakozni akarok benne, majd
menni tovább.*

*Be akarom vetni magamat az óceánba és elmerülni benne,
nem akarok többé lenni sem „a”, sem „d”, sem „m”,³
fülemüle akarok lenni a Barát kertjében,
leszedni ott a rózsákat és menni tovább.*

Szememre veti valaki, hogy az utóbbi két idézet nem arab költőktől való? Én erre azt válaszolom: közismert tény, hogy minden, ami muszlim, bizonyos aspektusában elkerülhetetlenül arab is. Illetve azt is hozzáteszem, hogy ennek vagy annak a misztikusnak megfogalmazásai állhatnak akármilyen távol az arab nyelvtől, a lélek kifejeződéseinek végtelen tárháza civilizációkon átívelő, egymással kölcsönös viszonyban létező szimbólumok hálózatát hozza létre, melyben egymásnak megfelelő és egymással hasonlatos jeleket használunk mindannyian. Mindent egybevetve fogalmazhatunk úgy is, hogy az iszlám és az arab világ – korántsem jelképes értelemben véve – a szilárd anyaföldre ereszettek gyökeret. Túl Noé és a bárka epizódján, melyet a Korán a Bibliával megegyező módon mesél el, a tenger legtöbbször azt jelöli, aminek szavakkal történő kifejezésére nincsen más mód. Maga Isten trónusa is eredetileg vízen emelkedik (Korán, XI, 7), per sze azért is, mert a föld teremtésére akkor még nem került sor. A Könyv említést tesz az Isten lényegét képező isteni Ige mással össze nem vethető, más számára föl nem fogható és meg nem valósítható szabadságáról – szemben azzal a ténnyel, hogy e nyelvben testet öltő isteni ajándéknak szükségszerűen magának a nyelvnek a rendszere szab gátat:

*Ha a tenger tinta volna,
hogy Uram szavait leírjam vele,
a tenger bizonyára előbb száradna ki,
mint az én Uram szavai
kiszáradnának,
még ha ugyanolyan mennyiségű tintát
hoznánk is magunkkal, mint az első volt.*

Íme, mit hirdet – nem minden megrendülés nélkül – a XVIII. szúra 109-ik verse. És a XXXI. szúra 27-ik verse utána:

*Ha a föld összes fája író toll volna,
és a tenger és vele hét másik tenger
szállítaná nekik a tintát,
Isten szavait nem merítenék ki.*

A tenger földidézése különös jelentőséggel bír a szememben ezen a fokon: anélkül, hogy a többi értelmezési lehetőséget megkérdőjelezném, a tenger mint szimbólum mindent háttérbe szorító felbuklásában – mintegy a nyelvnek önmagára való visszautalásában – egyfajta visszahajlást és a lényegibe, az *elementárisba* – abba, amiből a lényegi születik – történő visszakanyarodást vélek felfedezni. Ugyanazt a visszahajlást és visszakanyarodást, amelyek az inverzióval azonos módon az arabeszk egyik és másik ívét a kiindulópontjába terelik vissza, és amely jelenségben valamennyi látszatvalóság-nak, illetve magának a Teremtésnek Istenbe való visszatalálása ölt testet: visszatalálás Óhoz és feloldódás Óbenne.

Az arabok a sivatagból indultak hosszú útjukra, az iszlám pedig – az egész iszlám – annak a karavánkísérőnek áhítatából, félelméből és elementáris átalakulásából született, akinek világrajövele is teljes valóságában a sivataghoz kapcsolódott. Csupán a sivatag kifejezésére – a szó eredeti jelentését tekintve – az arab nyelv három szót ismer, ami tudomásom szerint semmilyen más nyelvről nem mondható el: *asz-szahra* (amiből a földgolyó legnagyobb sivatagának neve is ered), *al-bádia* (amely az arab *badaii*, azaz a mi „beduin” szavunk alapja), és *al-bajdá*. S vajon kell-e említünk, hogy magá-

³ „Alef”, „dál”, „mim” – az Ádám név három mássalhangzója.

nak a sivatagnak alkotóeleme is – tudniillik a homok – jellegétől és állapotától függően többféle megnevezéssel bír? A végtelenül finom, az ember kezéből víz módjára kifolyó homok *asz-szajlán*: egyfajta futóhomok, mely folyadékhoz hasonlóan hömpölyög erre és arra. A *labab* többé-kevésbé finom homok. A *disz* összetapadó homok, olyan, mint amiből az úgynevezett homokrózsák állnak.⁴ Végül pedig ott van az *al-'akad*, mely a növények által megkötött és el nem mozduló lejtőket, dűnéket alkotó homokot jelöli, és összefüggésben van a „csomóval”, a talaj csomós jellegével. A homokfajták e nagyszerű sorához társul a velük érintkezésbe lépő szelek széles skálája. Az utazók testét forrósággal gyötrő, szemüket porral égető *al-barth*; a különösen kellemetlen és kiszámíthatatlan forgószelek, a *tadaridzs al-múr*; a mindig váratlan irányból támadó *al-nakbá*; és még sorolhatnánk a többi fajtát. Mennyi más arab szóra hivatkozhatnánk itt és most, amelyek mind egybehangzón jelenítik meg a semmit és a mindent magába foglaló helyet; ezt a szavakban testet öltő, bennünket erejével egyszerre átjáró, ugyanakkor tőlünk elillanó jelenlétet és annak hiányát!

Az önnön ürességével színültig telített hiány másik kifejeződése az *al-kibla*, a mecset falába vájt fülke. Kizárólag, ugyanakkor ámulatba ejtő módon azt az irányt hivatott jelezni, amerre a hívő ember arcát fordíthatja, miközben azon igyekszik, hogy az égtájak között eligazodjon, és hogy áhítatát a helyes irányban fejezze ki. Üres fülke. A sivatag imában elfoglalt központi helye mindig mélyen megérintett engem; úgy értem, vonzott és terelt annak irányába, ami irányok nélküli, és ami olyan, mint a végtelenül szerteágazó szélrózsába előreszegezett ujj. A következőket írtam tizennyolc évesen Aleppóban, ebben a sivatagos fennsík által körülölelt észak-szíriai városban: „Akkor vártuk a legkevésbé, hogy a napot orsóival egyenlő részre osztó hét minaret együtt és ugyanabban a pillanatban hirdesse elbűvölő és tiszta hanggal, hogy Allah az egyetlen Isten. Mert mintha a mecsetek égnek emelt mutatóujjai környezetében semmi sem lett volna méltó annak kifejezésére, hogy Ő, aki hosszúságában is áldott árnyékot bocsát ránk, Ő maga a végtelen szürkesség is, a megfoghatatlan és a bizonytalanságában is csodálatos anyag. Hatalmas sziklák közül vagy porfelhőkből kirajzolódik néha egy a hiányt hangsúlyozó Ajtó. Hatalmas fülnek vélhetnénk, melyről viszont nem tudjuk, mit hall a kérlelhetetlenül monoton és csendes égen, a dombok gyomrába temetett halottak között, miközben perceink-óráink tovaperegnek, mi pedig életünk szakaszain keresztül a fűvek gyökeréhez vesszük az irányt: mindeközben, ha talán csak időről időre is, vajon hallja-e a kezdetek óta felszálló éneket? E dal önmagában létezik, csengő hangzása a napot ragyogtatja fel. Amikor pedig a dallam a legebűvölőbb és legmegindítóbb szakaszához ér, amikor szerelmesen hajladozik az ének, talán déli órán, árnytenger borul a világra... Az örök invokáció ugyanígy foglalja magába létünk ezerféle töredékét. A hívő ember, fején turbánnal, lelkének kincsére tekintő csukott szemmel lép be a rendkívül hűs szentélybe, miközben napjainak örvénylő forgatagát szívébe és fejébe zárva őrzi. Míg mi Hozzád közelítünk, Te egyre távolodsz, amíg el nem tűnsz előlünk... Olyan vagy Te, akár a fátyol mögött megsejtett nő. Fátylad mögött milyen tiszta Alakot öltesz? Ó, Isteni Hevület, térdepel a nép... A sivatagban, a város sivatagában; a szív megsemmisül a semmiben... A minaretek egyik napról mutatnak utat a másikra, én pedig folyton téged hallgatlak, ó ábrándok dallama, soha nem szűnök meg téged hallgatni...”

Később azután „ontológiai száműzötteknek” és „a zöld örökség kitagadottjainak” is neveztem az arabokat, csak hogy történelmi és földrajzi összefüggésben magyarázzam meglepően heves hódítási vágyukat. Azt a vasakaratot, amelyet magukénak tudtak a puszták és terméketlen földek elhagyásának időszakában, mely földeken meglátták a napot, hogy onnan azután az „eső csillaga” beragyogta, csodálatos és jótékony évszak vidékének meghódítására induljanak. Egyszer Algírban is többé-kevésbé e téma körül jártak a gondolataim. Látom magam ott Algírban, amint a Jardin d'Essai ösvényein sétálgatok. A kert enyhén lejt a tenger irányába. Porlepte, hiszen nyár van, az ágyásokban minden elvirágzott, a medencék is meglehetősen tikkadtan terülnek el. Pálma- és baobabfák megfogyatkozott lombja borul egymásra, közöttük zömök és vaskos paratölgyek szegélyezte sétány. Itt is, ott is a közelbi tenger kékje harsány felkiáltójelként üt át a lombokon. Tévelygő lelkekhez hasonlatos, csodálatosan nyers illat árad a kert elszáradt növényeiből; nem is annyira illat, hanem „árnyékillet” – mint ahogyan valaki önmagának lehet árnyéka. Élő, noha félig álomba szenderült lélek, melyet a sétáló maga mellett érez, belélegzi azt, és amely az érzékszerveire hatva életre kel. Éles kiáltás a Jardin d'Essai ösvényein, a növények és a dolgok bódulatában. Talán arról is szó van itt, hogy a lélek – haszontalan boldogsága közepette – meglátja azt, ami homályos, illetve önmaga harmonikus kapcsolatát e homállyal.

⁴ Szaharában előforduló, rózsaaalakot formáló gipsz-kristályokról van szó. (A ford.)

A Próbálkozás e Kertjében – ahogyan azt egy költő-kertész valaha oly csodálatosan elnevezte – a sétáló elcsendesedést és címet keres: címet éppen megszülető versének. Leplezetlen örömmel hirtelen úgy képzeli maga elé versét, akár egy oázist, melyet egyszerre ölel körül a világ embertelen szépsége, valamint az álmodozó és törekeny, a gondolatot megszületése előtt fenyegető és mindent felemészítő elszáradás. A végtelenül tágas, zöldellő Észak kertjeire már csak erős nosztalgiával emlékezünk. Ösztönösen tisztában vagyunk viszont azzal, hogy egyre szűkülő oázis ide vagy oda, végső soron minden ember által létrehozott kert a maga módján csupán próbálkozás lehet.

A sivatag és a szárazföld az arabok teremtményeinek, valamint ihletettségüknek elsődleges motorja. Mindennek ellenére az arabok képzeletét a legmélyebb fokon átjáró sivatag – mint kézzel fogható dimenzió – csak a legritkábban körvonalazódik és jut szerephez a nyelvükben. Jelen is csak azért van benne, hogy még értékesebbnek tűnjön az, ami magát a sivatagot háttérbe szorítja, sőt létében tagadja. Talán pont ezen oknál fogva idézik majd még sokáig – mintegy a nyelv dűnéken aratott győzelmét – a VII. századi beduin költő, Labid *Mo'allaka* című híres költeményének sorait:⁵

*Mina kalyibáit lerombolták
emeletes lakhelyek kedvéért,
Rijam és Gaül visszatér az állandósághoz,
éppúgy, mint Rajjan lejtői,
melyeket tövig letaroltak,
mint ahogy a kövek felirata elmosódik.*

.....
*Abbahagyom a kérdezősködést,
hogyan kérdezzem ki a süket,
zavaros nyelvű állandóságot?*

Jacques Berque fogalmazta meg figyelemre méltó módon, mennyire lángoló ontológiai alapokon nyugszik az arab lélek, szelleme pedig kőszikla: „Az arabok önmagukról alkotott hagyományos elképzelése – írja – a sivatagból, a semmiből felragyogó erő által megszülető étellel azonosítja e népet. Háromezer éve tör elő újra és újra e kietlen magból emberek áradata, kiket a tökéletesség vágya, ékes szavak, érzelmekkel átszőtt dac és csilapíthatatlan szomjúság hajt előre. [...] Ezernégyszáz évvel ezelőtt az iszlám mintegy megtisztította ezt a kirajzást: mintha csak igazolni akarta volna azt a romantikus exegetikai elképzelést, amely a sivatagban a monoteizmus valódi bölcsőjét látja.”⁶ Romantikus elképzelés ide vagy oda, a misztikus iszlám mondakör néhány fejezete kifejezetten a sivataghoz kötődik. Tudjuk például, hogy Mohamed Észak-Szíriába tartó és onnan visszatérő hosszú karavánútjain érzi megszületni és alakot ölteni magában prófétai hivatását, amely szívének makulátlanul tiszta válasza volt a rendületlenül tiszta és áttetsző ég hívására. A sivatagba vonul vissza időről időre, mígnem ott szólítja meg őt a Lélek. Erélyes hangon parancsol rá: „Olvasd!” Ő pedig írástudatlan léteire olvasni kezd és aláveti magát a diktálásnak: így „száll alá” a Korán, melyben a térben szanaszét heverő jelek úttörő megfjtője egy a szemnek követhetetlen útvonal tekintetében is úttörővé és megfjtővé válik. E jelekben talán ugyanazoknak a jeleknek kell ellenpontját látnunk, mint amelyek a homokszemektől a csillagokig a mindenség összetett szerkezetének részét képezik, bírjanak akármilyen tartalommal is a felrobbant, ám misztikus lendületében újra és újra megújuló világban. Magának az iszlámnak a történetét is a sivatagon való átkeléstől tartjuk számon: a *Hidzsra* azon az éjjelen veszi kezdetét, amikor a Próféta és néhány társa Mekkából Medinába menekül. Nevezhetjük ezt másként „száműzetésnek” vagy „számkivetésnek” is, de valójában – és szimbolikus értelemben – ez az, amit egy másik írásomban „visszatelepítő számkivetettségnek” neveztem. De annyi sok más jeletet említhetnénk még: az iszlám vonatkozásában a kínzó gyötrelemnek üres térben és kies pusztában felállított kegyetlen színpada szolgáltatott hátteret valamennyinek. A hagyomány úgy tartja, hogy az Ábrahám házából elüldözött hitves, Hágár a sivatagba ment, és ereje fogytán ő, Iszmáil anyja, minden arab őse, ott menekült meg azért, hogy a Zemzem kút megváltást jelentő vizéből minden muszlimot megelőzve elsőként ivott. A kúthoz Hágár leszármazottai is elmennek, hogy a *hádzs*, a zarándoklat alkalmával rájuk törő égető szomjukat ezzel az édes-sós vízzel csillapítsák. Mária, Jézus anyja is a sivatagba menekült övéi elől. A várandós asszony ott szülte fiát a világra, és íme, a neki

⁵ A *Mo'allaka* az iszlám előtti időkben született, ám ihletettsége és megfogalmazása miatt az utókor arra találta méltónak, hogy a Kába kövön arany betűkkel szerepeljen. Tíz *Mo'allaka* létezik.

⁶ BERQUE, Jacques, *Les Arabes*, Sindbad, 1973.

szentelt szúrában – *Mária* – a Korán is kínoktól átjártnak festi őt le, mely gyötrelemtől egyedül Isten szabadíthatta meg.

*A nő lerokadt a fájdalomtól
a pálmafa törzse mellett.*

Azt mondta:

*„Ó, én szerencsétlen!
Bárcsak meghaltam volna,
tökéletesen elfeledve!”*

A lábánál ülő gyermek így vigasztalta:

„Ne szomorkodj!

*Urad forrást fakaszt a lábad előtt.
Rázd meg magad felé a pálmafa törzsét,
friss és érett datolyát hullat rád.
Egyél, igyál és hagyd abba a sírást!”*

(XIX, 23–26)



Mária az egyetlen nő, akit a Korán névvel illet. A többi felbukkanó asszonynak csak szerepéről értesülünk, vagy pusztán csak hivatkozik rájuk a Könyv. Így van ez az ontológiai tekintetben oly kiemelkedő fontosságú Sába királynőjével is. Egy másik esszémben⁷ kitérek Sába királynőjére, a sivatagon túli vidék hercegnőjére, aki e ténynél fogva elkerülhetetlenül és teljességgel különös lény Salamon szemében. De mit is kell szem előtt tartanunk Mária és a sivatag találkozását illetően? Mária Isten kegyelméből a csöndnek egy új fajtájából részesül, amely nem azonos a szavak elfojtásával, hanem a szavak böjtjének mondható: annak, ami sivatag a sivatagban, amiről már beszéltem a fentiekben, és aminek csodálatos jelentéstartalmaira legalább még egyszer alkalom lesz emlékeztetni az olvasót. Isten így szól Máriához a Korán oldalain:

*Ha bárki halandóval találkozol, mondd neki:
„Böjtöt fogadtam az Irgalmasnak;
nem beszélek ma senkivel.”*

(XIX, 26)

Mária hallgatása épp fordítottja annak az Igének, melyet az Ő Ura benne elültetett. Más szemszögből nézve Mária csöndje a költészet csöndjének rokona, mely maga is életre hívó csönd. Máriának pont azért kell hallgatnia, mert szűz, lényéből eredendően szűz, és mert ontológiai értelemben letéteményese a létező legtitokzatosabbnak: az Igének. A szavak valamiféle súlyának csakis egyfajta csönd lehet biztosítója; ez egyetlen lehetséges utunk ahhoz, hogy közösséget alkossunk az Abszolútummal – amennyiben egyáltalán módunkban áll vele közösséget alkotni. Ami Mózeset illeti, láttuk, hogy ő a föld embere, teljességgel földi lény. Nehéz vándorútja a föld felszínén vezet. A VII. szúrában (al-Áraf – az Ismeretek – a ford.) a próféta erélyét latba vetve utal az ember és a szilárd talapzat Isten tervei szerint való összefüggésére:

*Mózes azt mondta a népének:
„Kérjétek Isten segítségét és legyetek türelmesek.
A föld Isten tulajdona,
és szolgálói közül annak adja örökségbe,
akinek akarja.
Boldog vég vár azokra, akik félik őt.*

(VII, 128)

A tengeri epizód, mely során csodával határos módon megsemmisül a Fáraó serege? A Korán többször is elmeséli e történetet, de sohasem látványos módon, hanem épp csak amennyire a körülmények megkövetelik. A tenger kétségkívül nem a próféta sugallat és ihletettséggel eggyedüli színtere:

*Szétválasztottuk a tengert értetek,
megmentettünk benneteket;
szemetek láttára elnyeleztük
a Fáraó embereit.*

Mondja a II. szúra 50-ik verse egészen egyszerűen és komoran. Mózes népe – tehát Isten népe – ilyen szorosan kötődik a földhöz; ahhoz a földhöz, melyen lábai hagynak nyomot, és amelyet számukra megfelelő ajándékkal elhalmozni még az Ég sem képes. A próféta hiába műveli csodák sokaságát övéi szeme láttára: a törzsek, melyeket Isten a tőle telhető legjobban óvni igyekszik, a leghálátlanabb módon viselkednek. Hálátlanok ők a felszínességükben, és szó szerint „földhöz ragadtak”, ahogyan azt mondják is róluk: pedig a „hívők” e fölényes gyülekezetével mást sem művelt Teremtőjük, mint csodák sokaságát:

*Mózes vizet kért a népe számára.
Azt mondtuk neki:
„Sújts a sziklára a botoddal!”
Tizenkét forrás fakadt belőle:
mindenki tudta, hol kellett innia.*

(II, 60)

⁷ „Un suspens de Cristal”, in: STÉTIÉ, S., i. m.

Isten ennél is többet tesz; kijelenti:

*Mannát hullattunk rátok
és fűrjeket:
„Egyétek e nagyszerű táplálékot,
amit nyújtottunk nektek;
ne lázadjatok,
nehogy haraggal sújtsalak benneteket!”*

(XX, 80–81)

De hát az egyszerű és nyers – az ég legízletesebb ajándékainál is különb – étkekre kiéhezett emberek törődnek is mannával és fűrjjel, amikor étkeik a hétköznapi megszokott földműves valóságából erednek, éhségük csillapítására pedig utóbbiak mindennél jobban alkalmasak:

*Azt mondtátok (a zsidókról van szó):
„Ó, Mózes,
nem viseljük el tovább,
hogy mindig ugyanazt a táplálékot együk.
Fordulj Uradhoz az érdekünkben,
hogy a föld különböző termékeit
növecsse számunkra:
főzelékféléket, uborkát, fokhagymát,
lencsét és vöröshagymát!”*

(II, 61)

Íme, ezt világosan így mondták. Hát hogyan is ne haragudott volna meg rájuk Allah? Hiszen haragra gyulladt Ád és Thamud lakosai ellen is, mely hitetlen városokat átokkal sújtotta, minek következtében a sivatag régóta már csupán e városok romjait veszi körbe; ugyanígy fordította haragját az „Elefánt emberei” ellen, akikhez elküldte Ábádíl nevű, titokzatos madarait, hogy az égből földet és követ zúdítsanak az emberekre, így őket

*gabonaszárhoz
tették hasonlatossá, melyet elrághattak volna.*

(CV, 5)

Utóbbi kép kegyetlen fényén túl látnunk kell benne a valódi nagyságában megnyilatkozó isteni mindenhatóságot. Mózes népével szemben Isten engedékenyebbnek mutatkozik, haragja ugyanakkor súlyosnak mondható, midőn Ígérete hosszú időre elérhetetlen lesz számukra:

*Azt mondta:
„Ez az ország tiltva van a számukra;
negyven évig fognak bolyongani a földön...”*

(V, 26)

Teremtőjük már korábban megmondta, hogy a sémiták, ezen „ontológiai kitagadottak” a létezés kopár mezítelenségének olyan fokát érik el, amelytől mindennél jobban rettegnek (a következő kép is a szeretett földre vonatkozik, de hirtelen negatív vonatkozásában tűnik elénk):

*Szívetek ezután megkeményedett.
Sziklához hasonlít vagy még annál is
keményebb.
A sziklák közt van olyan, amelyből patakok
fakadnak;
van olyan, amely széthasad és víz tör elő belőle;
van olyan, amely Istentől való félelmében
összeomlik...*

(II, 74)

A sivatag, e sivár föld az iszlám szemében a lelki útkeresés színtere is. Ahogyan elmondható ez a keresztény világ valamennyi, visszavonultan élő remetéjéről, úgy az iszlám keményfejű (de micsoda kifejező keménységű!) szúfi misztikusairól is. Igaz,

egyesek véleménye szerint a Krisztus tanítványai által gyakorolt és elterjesztett remeteélethez hasonló létformáról az iszlámban nem beszélhetünk. Valóban igaz, hogy a „szerzetesi léttől nem mentes iszlám” ma is alap gondolata annak a vallásnak, melynek lényege a gyülekezet, a *dzsámá* gyakorlása, és ahol a mecset másik neve is *al-dzsámiá*, a „gyülekezés helyszíne”. Az is elmondható még, hogy al-Hodrhoz hasonlatosan – akinek, mint azt láttuk, zárandokútja a sivatagba vezet – további muszlim szent remeték születnek, elsősorban a keresztény időszámítás szerinti IX. században. Al-Hodr egyébként a magányos misztikusok látogatója, aki felbukkanásai alkalmával a leghétköznapibb tanácsokkal látja el őket. Tanácsai azonban csak látszólag egyszerűek, mert hogy ezek rendeltetése „a játék lecsillapítása”, hogy azután, a nyugalom és elcsendesedés állapotában újra fellobbantsa bennük a lázat.

A „Sivatag Urai”, e réges-régi magányosok, akikről itt szólok, a hagyományos remeteélet, illetve a keresztény szerzetesség ősi földjén rendezkedtek be: elsősorban Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában – tehát mind Istennek tetsző földön –, de Korasszan területén és az Oxian-tavon túl is. E remeték között feltehetően a legelső Dzsubran al-Ábíd, „a jámbor” volt, hacsak nem a kairói Szá’ádún, vagy a még misztikusabb ködbe vesző Iszráfil. Ők hárman sokan másokkal egyetemben tágas pusztákban és megközelíthetetlen hegyekben indultak az isteni szeretet és tudás keresésére. Útjuk során azon voltak, hogy – hitüktől és fogadalmuk jellegétől függetlenül – más remetékkel és aszkétákkal is találkozzanak; Istennek más „bolondjaival”, az Ő személyének és szeretetének szerelmeseivel, akik e szerelemben meghalni vágytak. „Belehalok abba, hogy nem halok meg!” – a híres felkiáltás eredetileg nem Teréztől származik. Jó néhány misztikus kiáltott így fel, többek között Dzulnún al-Maszri, aki az avilai szent előtt hét évszázaddal élt. Al-Maszri a Nátron-tól Jerikóig, illetve a Karmell hegyétől a Libanon hegyéig vándorolt és bolyongott. Izgatottan faggatta a szent embereket titkaikról: imáik egy-egy foszlányát szerette volna meghallani, ajkukról egy-egy megvilágosító szót ellesni, hogy e szent emberek egy véletlen mondatából a titok kulcsára leljen. Így történt – meséli Jáfiá, a hagyományok őrzője –, hogy Ázsia egyik sivatagában Dzulnún al-Maszri találkozott egy ifjúval, akinek egyetlen öltözéke egy fűszoknya volt: „Honnan jössz?” – kérdezte az ifjú remete. „Egyiptomból” – válaszolta Dzulnún. „Hová tartasz?” – „A Mesterrel való közösséget keresem.” – „Hát akkor – válaszolta az ifjú – hagyd itt e világot, és rálelsz.” – „Könnyű azt mondani. Tőled szeretném megkapni azt a hasznos útmutatást, mely által remélhetően megpillantom a Lét fényét.” – „Csukd be a szemed!” Dzulnún becsukta a szemét, és minden aranyszínűvé változott. Ekkor újra kinyitotta a szemét: „Hogyan juthatok el ideig?” – kérdezte. „Légy egy az Egyetlennel, ha csakugyan az Ő szolgája vagy.” – válaszolta az ifjú.

És még mindig a sivatag. Bajazid, a bisztámi szent 875 körül született. Csodálatosan fogalmazza meg a sötét éjjelt; azt mondhatnánk, hogy magát a sivatagot jeleníti meg szavaiival, amennyiben a sivatag szavakkal kifejezhető volna: „Elértem – írja – a nem-lét terébe (*lajszjá*), és ott tíz év kellett ahhoz, hogy a „nem”-ből eljussak a „nem”-be a „nem”-en keresztül. Innen az önfeladásba (*tadhíja*) értem, ami az egyetlenség (*tauhiid*) előcsarnoka: a „nem”-en keresztül a „hiány”-ba röptem, majd végül nem volt hiányom a hiányban, és híján voltam a nélkülözésnek; mindez a „nem” által volt abban, ami a nélkülözés hiányában való „nem”. A *tauhiid*-et a különválásban (rajbúba) értem el: a teremtésnek a megismerőtől való különválásában, és a megismerőnek a teremtéstől való különválásában.”

A sivatagot mint „ellenpontok összetartását” fogalmaztam meg egyszer. Teremtő ellenpontokéit: nemde a legvalóságosabb jelenlétet is felülírja a leginkább megcáfolhatatlan hiány? Az iszlám határozott szárazföld-valóságáról szóló esszémet egy a porra vonatkozó gondolattal szeretném lezárni – tehát újra csak a földről van szó. A föld ellenpontját tekintve az egyetlen, ontológiai értelemben szóba jöhető állapot a fény, mely a lélekkel van kapcsolatban: „Isten ég és föld Világossága.” – mondja a Korán. Szintén a Koránban (VII, 139) Isten a Sínai-hegyen azt mondja Mózesnek, hogy utóbbi nem láthatja meg Őt. Ezért azt tanácsolja neki, hogy tekintetét inkább a hegyre vesse, mely – amikor Ő megjelenik – nagy halom porrá roskad majd. Ennek kapcsán Abdurrahman asz-Szafúri *Nazhát al-Madzsálisz* című munkájában – melyet „egy könyvben olvasott” –, annak is első könyvében elmeséli, hogy Mózes, a hosszú földi vándorlás embere, útja során találkozott Iblisszel, a sátánná lett lázadó angyallal. Mikor ettől megkérdezte, miért nem alázkodott meg Ádám előtt Isten parancsolata ellenére, ez így válaszolt: „Nem akartam hozzád hasonló lenni. Mert én igenis szeretem Őt. Hogyan alázkodtam volna meg más előtt, mint Ő? Akkor inkább magamra vonom a büntetést. Te azt állítotad, hogy szereted Őt. Ő azt mondta neked: ‘Nézd a hegyet!’ Te pedig tekinteted a hegyre vetted. Pedig szemeidet kellett volna bezárnod: *láttad volna Őt.*”

Désfalvi-Tóth András fordítása

SZEPESI ATTILA

Faust monológja

Tetők fölött az égen
sípszó bolyong magában –
vén Faust, időd telőben
e baljós maszkabálban,

hol a böllér s a bankár
kart karba öltve ropja,
sánta rikkancs rikácsol,
a kormos éj bolondja.

Kukorékol az egyik,
a társa handabandáz,
alább egyik sem adja,
kontrára visszakontráz.

Bukfencet hánynak, együtt
billegnek gólyalábon,
ez is dudás a kocsmán,
az is legény a gáton.

Az egyik balga lélek,
a másik sürge prosztó,
de mind hiszi magáról,
hogy ő a nagy kegyosztó.

Zughitek papolói
csurig mindentudással
körmölgetik a semmit
kusza rovásírással...

Távol harangszó kondul,
a perc kormot havaz rád,
megnyíló falakon túl
bongnak a faliórák.

Kandi lélek beloppan,
a függőnyt megcibálja,
pormacskát úz a padlón
parányi ördög-árnya.

Pókot, szúnyogot mímél,
ölt mindenféle álcát,
és járja a tükörben
árnyak között a táncát.

Pötty animula, szólsz-e,
vidítod-e az elmét,
míg mímeled az éjben
Orpheusz lepke-lelkét...

Egykor titkok tudója,
holnap-fürkésző mágus,
légy vásártéri kókler,
vagy hetyke mutatványos,

aki kötélen nyeklik,
míg a lámpák kigyúlnak,

s a porlepett porondon
árnyai toványúlnak.

Híg sugallat a lélek,
ne hallgass a szavára,
légy inkább partja-sincsen
éj garabonciása.

Fürkészted rég a titkot
az otromba anyagban,
amíg beláttad végül,
a rontás bűvik abban.

A test – sugallat nélkül
makog halálra-váltan,
de lidérc a bolyongó
lélek matériátlan.

Felszikráznak a percek
s aláperegnek újra,
elüszkösül a vénék
holdra mutató ujja.

A bölcsék arca rejtve,
a báván vérmes álca,
egyik magába réved,
a másik vérmes pojáca.

Állsz homályos tükörben,
mely szilánkokra tört rég,
talán magadra ismersz,
árnyak közt görbe árnyék.

Helyet cserél az ég s föld,
bár ez is, az is hallgat.
Az álmok senkiföldjén
lidércek hujjogatnak:

testük-se rusnya népség,
kavargó szörny-tenyészet,
mielőtt fényre buknak,
nyálkás köddé enyésznek.

Patkány-fejü szüzeckék,
karja-lába-se hordók
és szórmók csecsemők közt
kővé meresztő Gorgók.

Minek odafigyelni
e világvégi bálra,
örökké szertebűzlik
a lélek alvilága...

Borzongó terek nyílnak,
se távol, se közel nincs,
egy a múlt és jövő
s irány, se lenn, se fönn sincs.

Vidám citera pendül
és trombita rikoltoz,
surlódik denevérszárny
a görgő teliholdhoz.

Vár füstös borospincén
habzó kupa, zsvány-dal,
mulatozás a kergén
zsvajgó cimborákkal.

De hol van az a pince,
ködben borong a környék,
és mindegyik barátod
bolyongó szellemárnyék.

Kikoptál a jelenből
hitetlen csodaváró,
állsz a törött tükörben
szél-rázta bogáncskóró.

Háttal az éjszakáknak,
háttal a nappaloknak,
háttal az esztendőknak,
a bolygó évszakoknak.



G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Hetedik Nap-monológ

Hajnalban volt az a rózsza, hogy virítson,
szemet vidítson, ha volna szemem. Ha volna
szemem, látnám, hova térek. A meleget, ha
adnám, látnám is, hogy adom, ha volna szemem.

Ha eltakar a felhő, akkor sincs szemem. Ha
kiderül, hogy volt is, most már akkor sincs,
ha kiderül és látszom, akkor sincs szemem.

Melegnek, ha érzel, forrónak, ha vágysz,
csak ne gyere közel, nem lehetsz úgy forró.
Ha lehülni vágysz, ne jöjj közelembe. Maradj
messze tőlem, ne jöjj semmiképp se.

Amikor rám gondolsz, nincsen rámgondolva,
aminek elképzelsz, azóta más vagyok.
Hajnalban volt, hogy virítson, az a rózsza.
Szemed, hogyha látnám, tudnám, hogy mi vagyok.
Szemem, hogyha látnád, nem tudnád, mi lettem.
Árnyékokban is mindig eltévedtem.
Mert én az árnyékot soha nem láthattam.
Minden árnyékomban magamra maradtam.



DANYI ZOLTÁN

Mint ha szurkál

Az egyik utolsó napon befagy. És másnap olvadni kezd.

Akkor látod, amikor a jég már közepén teljesen elolvadt, a szélén viszont megmarad. Tükörsíma, sekély vízréteg, amelyben a part menti fák megtévesztően tükröződnek. Mintha a jégből állnának ki, mintha a jégbe szúrták volna őket valahogyan.

A száraz ágakat, gallyakat, a lombtalan törzset.

Ehhez

A fehér torony egy vékony szelete,
mindössze ennyi látszik a keskeny ablakból.
Próbálok rájönni, mire emlékeztet. Nem sikerül
semmit felidézni, mégis jó lenne ehhez
igazítanom minden mozdulatot.

Nincs több fehér

Luc Tuymans-nak

Mögé nézni, a látható mögé.
Törvényszegő, noha büntelen
módon. Tetten érni a nem
láthatót.

Nincs több fehér, például.
És nincsenek példák. Jobb így,
talán azt gondoljuk. Nem.
Nem jobb.



JÓZSA EMŐ

Amour Perdu

Vajon szeretsz-e még?
Miért is szeretnél?
Nem vagyok sem Anna, sem örök
Eljöttek újból a búskomor örök
Hogy emlékeimből zárt pecsétet
Feltörjenek pengével téged.

Már nem szeretsz? Dehogynem.
Teszed a dolgod, azt remélem,
nekem s neki. Ó, Édesem!
Már tudlak így szólítani,
Már nem fáj, nem fáj semmi,
Csak az, hogy már nem tud fájni.

Ausztrália

aki hozzám kötődik
a legsárgább dűnének
a legmélyebb tengernek
jegyese

feltör az opál
szikrázik
több mint olaj

én a fák vagyok
az esőerdőben

ne etesd a vadon állatát
bársony ő
a szabadság bársonya

gyere sakkozzunk
délben nyíló rózsák között
a rózsaszín gyarmati házban

az ősi okkerek
mára debil rokkerek
a wiszkiben úszó tasmániában

hordj pontot pontra
partról partra
teremtsél világot
álomidőben

ha kinyílok kinyílik a világ
ha bezárok a világ megy tovább

rendeljetek verset
nem hal ki a világ

engem nem bántanak a vadak
szívemben fehér kakadu énekel

az élmények
bent
a szavak dobozában
csapda

édes répavajon
füstös kengurukolbász

ha az idő barna spirál
én pont vagyok
pont a közepén

Samsara

két hó múlva karácsony
a lilába hajló avaron
látod-e ezt szerelmem
amikor nézel át a rácson

Sajkód

kilépett a tó a létből
tükre a semmi
és önnön lebegése
se lent, se fent
se mélyen, se kéjen –
a Nincs a Van
meg a párálló ködök
egészen
apró fekete pont:
őszi bárka az élet
középen

Váratlanul

Herceg. Megjön a tél is
Vacog sok kocsmavirág
Szeder fagyok súlyától
Hajlik a havas ág

Iriszed sárga irisz
Pupillád rózsabogár
Önkezü halál-hála
Odaát karácsony vár

Herceg. Nyár lett azóta
Lángolnak rózsafák
Téli holtak sírásától
Kettétört a világ

LÁZÁR BALÁZS

sohase

sohase azt az első éjszakát
egy cincinnati-i hotelszobában
meztelenség-zárvány
ahogy forró fürdő után
a hatalmas ágyon gőzölögve
vakhittel próbáltam
túljutni az első megpróbáltatás
kétségbeesés-félhomályán
és elmagyarázni a telefon
kedvesen értetlen hangjának
fél éjszakán át többször is
a vihar miatt lekésett csatlakozást

kihajló görcsös ág

kihajló görcsös ág
a Potter Street sarkán
bemelegítésre menet
keze ilyesmi lehetett
mikor elköszöntem
már tudom végérvényesen
épp indulás előtt a hír
a nem tudom honnan-hova
hazából ezermérföldekről
évtizedtávoból talán
hogyan elcsúszott combnyaktörés
micsoda idéetlen halál
felfogni sincs elég idő
mozgás maszk s táncórák sora
csak az benne a dühítő
vagy boldogító is igen
hogyan legbelül érintetlen
maradt mindenki és minden

persze

„lájfcséndzsing ikszpíriensz” persze
mint minden perc és pillanat
bármelyik élő teremtménynek
mely az éppen aktuálisan
körülhatárolt térben
látszólag visszavonhatatlanul
megváltoztatja meggyűri
kisimítja esetleg összekuszálja
a folytonosan formálódó
változtathatatlant

Zöld Teknőc

féláron aludtam a földön
a Zöld Teknőc egyik szobájában
a kissé késdobáló külsejű
diákszálláson San Francisco
belvárosában s felhőkarcolók
árnyékolták volna álmaim
de érdekes beszélgetésbe
bonyolódttam Fresno-i srácokkal
Ronald Reagen-ről s csillagháborús
tervéről mely blöff volt talán tényleg
mégis ráhúzott s vesztt a szovjet
és így az én hazámban is már
megtapasztalhatjuk mindannyian
milyen veszélyes is a szabadság

már itthon

már itthon ért utol a botrány
hogy a helyi seriff és b. neje
illegális fegyverarzenált
gyűjtött titokban éveken át
s a készletet házukban halmozták
fel ki tudja mire készültek tán
államellenes összeesküvésre
fondorlatos bankrablásra
esetleg gyűlöltek a színházat
minek egyébként volt néhány jele
s a tisztas emberek védelmében
móresre akarták tanítani
a szabadtéri előadásokon
hangoskodó színészeket
vagy mint a rend őreinek úgy
gondolták fel kell készülniük
minden eshetőségre és japán
partraszállás esetén így rögtön
gerillaharcot kezdhethének
de lehet csak jólesett a hideg
vasakkal összebújni egy-egy
fejfájósabb Blue Lake-i reggelen

vajon

vajon érdekel-e még ez valakit
hogy honnan hova merre mit
van-e még értelme a szónak
a belső késztetésből írt
akut önreflexiónak
vagy eltompítva lázas
idegek késztetését
mélyebb összefüggés nélkül
fogyasztani csak életem
forró kutya ízű idejét
és tompa mosollyal
haladni az élőben
közvetített szabadesés felé

Zöldkártya

mert zabpelyhet reggeliztem
és jogsim bankszámlám is rendben
igen yeee amerikai lehetek
majd én is egyszer azt hittem
házat veszek és SUV-t
esténként futok majd az
Arcata-i tengerparton
míg sós szél marja arcom
és feleség gyerekek kutya
pedig a végén ki tudja
boldogabb lennék-e mint egy
pesti albérletben mindegy
hát hogy amerikai álom
vagy kábító magyar mákony
mert nincs olyan Zöldkártya
mely bejuttat a belső Újvilágba



SZEGEDI-SZABÓ BÉLA

Kavafisz-variációk

barátomnak

Ha majd elindulsz Kovácsháza felé,
Válaszd hozzá a leghosszabb utat,
Mely csupa kaland és felfedezés.
Ülj fel a bárpulthoz, meg se szólalj,
Gondolj arra, milyen hosszú
Ideje tart már ez az út, és még mennyi

Idő van hátra, hogy megérkezz.
Igyál egy sört. Nézz ki az ablakon.
Ne sürgesd a megérkezést.
A pincérnő mosolyán át,
A foncsoros tükörben megtudhatod,
Meddig maradhatsz. Az ördögtől

Ne félj! Kezedben
Tartva a buborékos italt,
Nem kell védened magad,
Ha gondolatod tiszta és egyetlen
Izgalom fűti tested s lelkedet.
Mielőtt fizetsz,

Vágd le a körmeidet,
Sose sértsd föl vele a pincérnő kezét.
Nézz szét a helyszíneken.
Ott keresd, ahol a szíved
Hevesebben dobog, tölts el
Egy kis időt, de ne maradj soká,

Hiszen igyekezned kell Kovácsháza felé.
Válaszd hozzá a leghosszabb utat.
Hajnalban kelj fel, menj ki az állomásra,
Nézd meg, hogyan jönnek-mennek az emberek,
Hogyan mosdanak, mielőtt felszállnak,
Mielőtt otthonaikba megérkeznek,

De te ne siess, gyűjts rá,
Érezd gyomrodban a nikotin hatását,
A sűrű, mozdulatlan füstön át
Gondolj Kovácsházára, gondolj arra,
Még mennyi év kell hozzá, mennyi
Gazdagság, hogy egyszer végre

Megérkezhess Kovácsházára,
Mert Kovácsháza nem csap be,
Egyetlen célod ez legyen:
Eljutni *oda*.
De ne siess az úttal semmiképp.
Legyen hosszú,

Annyi mindent kell begyűjtened,
Vegyél gyümölcsöt, kígyóborkát, sós heringet
S egy kisebb asztalt, mely fölött álmélkodva
Sodorhatod a sárga dohánylevelet,
Ne feledd hát, milyen az út,
Egy pillanatra se gondolj másra,

Mint Kovácsházára,
Mert neki köszönheted az utazást,
Mit nélküle sose tehetnél volna meg.
Tudod már, mit jelent?

A bolt

Bármeddig is tart,
Kivárom a pillanatot.
Végigbóklászom a hentespultot,

Megszagolom a fonnyadásnak
Indult gyümölcsöket. Bele-
Beletúrok a mosóporos dobozokba.

Ha szólnak hozzám, helyeslően bólintok,
Majd bizalmasan hümmögök hozzá.
Aztán amikor senki sincs,

A pénztárhoz indulok.
Mintha sohase érnék oda,
Lábam a repedezett márványhoz tapad.

Csend. Aztán hófehér kőlapok.
Majdnem eltévedek a roskadásig
Telt polcok között.

Talán még akad némi apróm –
Készségesen átnyújtom.
Miközben fizetek, nézem a szemét.

Nézem a feltúrt ingujjat, a tenyerét, a visszajárót.

Lisszaboni emlék

Teresa Salgueronak

Aztán mindig ugyanaz. *Visszafelé.*
Ebben a kávéházban. Az ablak mellett.

Csak egy arc az ovális tükörben.
Érett, magva vált gyümölcs,

Néma és hallgatag,
Rád néz és bólint,

Feltáru egy ház belseje,
A kert szokványos rózsái,

Csupa selyem, cigarettafüst.
Függőágy magánya.

Harmatcseppek az egyetlen sziklán,
Mit felszárít az első, ismeretlen reggel.

HORVÁTH VERONIKA

húgomnak

annyiszor ringattalak el
úgy hogy nem tudtál róla
eltüntettem a jeleket
mint mikor
mosolyogva tettem a kész ételt eléd
csak a sok szennyes edényt
az odakozmálást
a füstöt
meg ne sejtse

minek tudnád meg
mi az ami táplál minket

hajótörött

a fehér homokon sétálok naphosszat
ha jönne valaki
láthatná
hogyan lábnyomaim sincsenek

zárlat

meztelenebbül
mint anyám szült
úgy búcsúztam el
még látszat sem takart

a szégyentől
elvetéltek könnyeim

ha visszanéztem volna
sóbálvánnyá változom
de nem akartam látni a végét

csak a kövek kongtak utánam
gúnyosan
szerelmesen

hidegzuhany

((hunyorgó szemmel didereg a reggel))

s z e l l ő z t e t e k

talán ez segít hogy
l
e
p
e
r
e
g
j

az ágról a fákról – mért is kapaszkodnál?

a falakról mint vakolat

vagy mint a tetőről a

m c
e s
g e
l r
a e
z p
u e
l k
t

de félek hogy ez sem lesz elég

*két ujjam közé fogom hálóingem csipkeszegélyét
és kiállok a zivatarba*



TAKÁCS MÁRTON

A belégzés pontjai

Amennyire kegyetlen lehet egy évszak,
úgy képzeld el őt is, egy hosszabb partszakasz végén,
háttal a tengernek. Maga a nyár végződhetett
ezen a partszakaszon, a félig kész üdülőkkel,
az érthetetlenül nagy balkonokkal együtt.

Nincs ittlakó, helyettük mondom, de a többi is
ezen múlik. Kétszer nem ül ki ugyanaz a só az arcra,
vagy a hónom alatt összetekert vászonra sem férhet rá
kétszer egy másféle, bár hasonlóan kék táj. Különben is,
ráférni inkább egy tömött járműre szokás, de errefelé
nem járnak ilyenek, talán itt nem is csapott soha nedves haj
lassabb arcba, kora reggel, amikor még lépcsőfokon áll.

A hosszú faszor mögé közben lányokat képzeltem.
Még fölöttük is, a már kezdettől fogva kopasz ágakon,
csak egy nejlonszák feszült, mint komolyabb
kilégzések előtt a hasfal.

Vágnék még bebújni a fatörzsek közé. Onnan indulni el
egy másikhoz, tovább. Az előbbi zavar, nem tudom,
már olyan össze-vissza áll. Vagy bebújni inkább egy
bronzhas köldökén. Megnézni milyen, ha már azt is engedik.
Fájna ott a légzés, nem ernityed, nem feszül.
Várom egy pontra, de nem emelkedik.

Férfiarc

Leereszti hangját, elalszik a lámpa,
gránátokat vetnek a domboldal mögött.
Kihűlt a torony a szakadó esőben,
átfestette magát egy lázadó falikép.

Kevéssel ezután megjövök majd én is,
elvétem a számot, továbbindulok.
Nézem a pocsolyát, az egészen világost,
fogaim között még hangos a ropogás.

Mi köze az arcnak a bejárt utakhoz?
Járatlan tájról mért rohanok el?
Vissza lehet-e menni a gyengébb ölelésbe,
erőset lányért mért nem hagyok el?

A házatokkal szemben hangos a kapualj.
Emberek járnak, ki-be mennek rajta.
Hányszor álltam végig a sarkában az estét,
azon kapva magam, hogy lehet, itt lakom.

Hasonlítom magam bármihez, nélküled.
Félbevágott fához, egy régi, szürke képen.
Az összegyűrt tömeghez, ott lent a téren, nálunk.
Úgy kezdek magamhoz, úgy temetlek el.

A szemed színét még átmentem, vászonra.
Ez most az idő, kopjon el a táj.
Marad egy arc és az átmosott kapualj.
Üres a szemgödör, szobrokon a száj.

Lassan a tengervíz

Váli Dezső festményére, Múterem és tenger

Vásznak az asztalon. Újságpapírok a nyolcvanas évekből.
Beborítják a parkettát. Üres állvány, egy ablak.

Az ecsetvonásnyi csend és néha a fény.
Nem hittem el, hogy itt őrzi a tengert is.

Apám jut eszembe, amikor először úsztunk együtt.
Ott már nem ért le a lábam. Labdát is hozott.
Egyszerre elfáradtam, talán akkor féltem először.
Odaúszott. Hátába kapaszkodok.
Megmutatja azt is, hogyan kell felfeküdni a vízre.
Úgysem sikerül, aztán mégis.

És a tengerszag, ami talán a legjobban Velencében,
amikor kiérünk a vasútállomás elé. Már július vége.
A kikötött gondolák mellett az az idős házaspár.

Véletlenül kerülnek ide, akárcsak a két oszlop mellettük.

Kikötött gondolák, tengerszag. Még naplemente is.

Minden olyan véletlen a képen.

Vagy a nyár végén, Orebicen. Az idegenvezető kék szeme.
Már a harmadik nyara dolgozik a tengernél.
Lassan már tényleg olyan kék lesz neki.

Vagy mint az utolsó mondat a parton, ami az évekkel együtt változik.
Nem is tudom már pontosan, nem is mondom már ugyanúgy.
Azt meg mégis érzem, ahogy hátulról ellöknek.
Alig rugaszkodtam el a sziklától. Aztán megtapsoltak.
Mielőtt még visszaültünk a kenuba, készült egy fotó:
a parton állunk, kezünkben evezők.
Azóta keresem, mert a háttérben ott voltál.

Este van. Lehetne akár délelőtt, amikor legutóbb itt jártam.
Ugyanúgy nézem még mindig a képet.

És az sem zavar már. Nem fogok róla szólni senkinek.

A léckeret és a deszkaperem találkozásánál lassan csorog a tengervíz.



NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Anakreón naplósoraiból

Elbújnék, el, a mezőben és a vadonban is én,
Mert megtalálna ugyis, ha játszna velem
Bár csak egy évet: a Szerelem.

Tavaszontra kiszáradt patakok medreiben
Ha a régholt forrás fele lépdelnék,
Az a fecske te volnál, aki szárnyaival
Úgy súrolná a bokámat, akárha a hab.

Jó nyári esővé meg kánikulába' ha válnál,
Megengedném, hogy tenyeremnél átszögezz,
Hanyatt réti füben tárnám karomat szét,
Hisz századok óta mosdatod a Balaton partján
A homokkő-Krisztusokat is.

Őszre reám fölfutosó, illatos vadszőlő ha lehetnél,
Télre pedig őzike, vajh, aki megharapdálná a kérgesedő
Szivemet.

Elbújnék, el, a mezőben és a vadonban is én,
Mert megtalálna ugyis, ha játszna velem
Bár csak egy évet: a Szerelem.

Hódolat Louise Labbénak

„öntsd csókodba minden ízedet”(L. L.)

Tudom már, hogy a szeplős barack
Ízét mért tanultam? Csak azért,
Mert húsa méz s omlatag maraszt,
Ha a forró bazalton beért.

Tudom már, hogy meggy és cseresznye
Mért vett föl kacagó fénymaszkot?
Majd mért serkent vérük esengve
Fogamnál? Kölyök bút halasztott.
Tudom már, hogy kései körte
S alma hámozott havából hogy
Találhat parázs örömökre
Mosolyod vonásán ki boldog.

Most tudom már, hogy minden itt van,
Itt van mind-mind a csókjaidban.

PUSZTAI ZOLTÁN

A szürkület óráiban

papírtigrisek, ólomkatonák harca kacagtat,
bár agyagtáblák őrizte jóslatot, jövendölést
álmodva vígalomra aligha adódik
szemernyi ok; de sikátorokban bolyongva,
a nappali szürkület nem szűnő óráiban,
vagy fényreklámok szennyezte csillagtalan
estén, ha szobámnak ablakán
eső dobol, eltévedt holló kopog:
a Világ Világosságát, az Igazság Napját
várva, imára kulcsolt kezekkel hiszem
és vallom: meghallgatásra talál a szó,
s a tájtékos habok fölött szivárványhidat
tündér és angyal avat, s aranykort az hirdet
a teremtés körtemplomában megint,
ki gyöngyharmat öntözte virág a kertben,
s a végtelen égbolton ezüstös fényű folyó.

Verstöredék

nyárfák hópelyhe hull, fürtökben fehérítő
akácvirág mézédés illatát hozza, függönyt
lebbentve hajnal felé a szél. verstöredék:
tintakék torzó, grafitporos relikvia
a számárfüles lapon napom – gólyalábon,
álruhát, álarcot öltve itt jár a kertek alatt még
ma is a tél, s bár mást ígér álmából ébredő,
réveteg tekintetű koránkelőnek (amíg a kávé
kifő) a Teremtő dicséretét zengve
pirkadatkor a feketerigó a lehajló
ágon, ákombákom marad, törékeny tücsökgzene,
füstkarikák jegyeseként veszve a visszhangtalan
légtérbe többnyire minden szavam –
hol csengettyűt dallamkürt, kereplő, kolomp,
miegymás harsog ma túl: tarajos hullámaid
a közeli ítéletidőnek egyedül Isten fékezheti.

Farsang után

halálraváltan, a félelem ízével nyelvem hegyén
a bálban, karöltve kísértetekkel honnan, s hová
táncoltatott a szél? a költői kérdésre, mit elfúló

hangon suddogok megkésve magam elé,
hófehér hajszálakat számlálva párnahuzaton,
hamu és füstszűrő havazta padlón, papírlapon,

válasz ma nincs, s ha akadna-lenne is,
visszafelé forgatni tovatűnt évtizedek
éjsztét mókuskerekét aligha lehetne már –

mint papírkosárba olvasatlanul maradt levél,
úgy hull a feledés ködébe megannyi elképzelt
részlet, álom és valóság határán lépdelve

otthonról hazafelé, vagy molyette jelmezeket
aggatva vállfára árván: öröknek hitt, nem is volt
pillanatok, percek varázsa így lesz az enyészeté.

Ceruzarajz

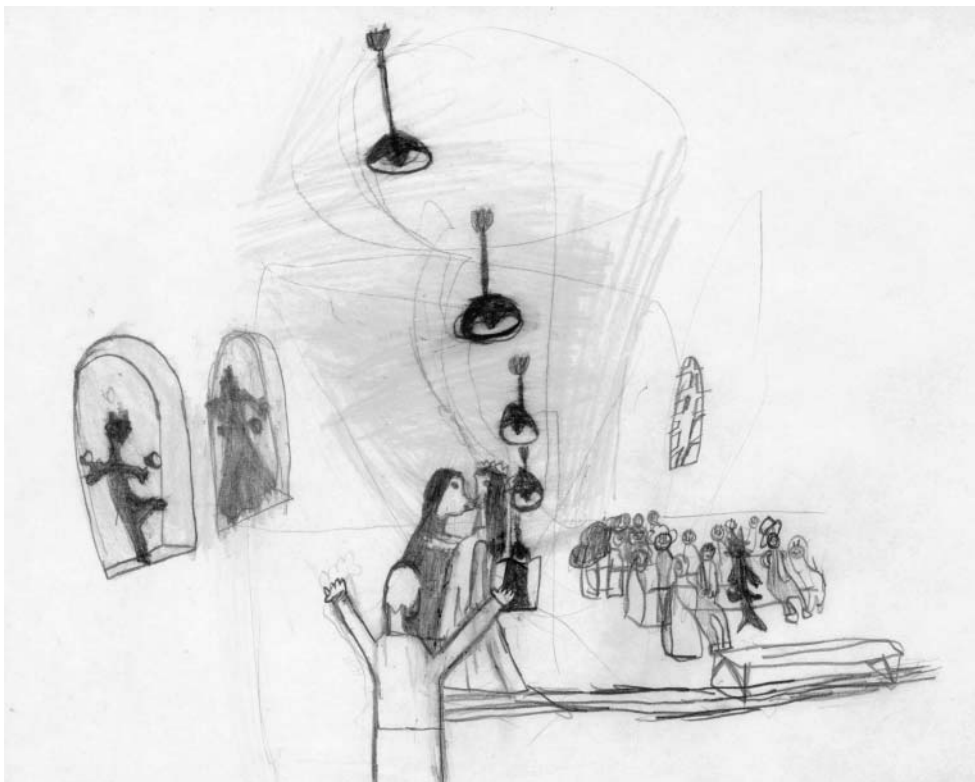
a lapszélen, a szénceruzával felvázolt templom
homlokzatától nyugatra, a villám sújtotta fa
ágas-bogas koronája között már leszentülőben

a vérvörös pupillaként ábrázolt Nap. madarat
(fehér hollót) zuhanórepülésben látni a kénsárgán
hullámzó felmagzott fűszálak fölött a képen,

s a végtelen ég sötétkék tengerében fürödvé még:
ezüstös harsonáját ajkához várva-várt angyal
nem emeli, bár ideje lenne (miként az alkonyat

szomorkás pasztell színeibe öltöztetett korsókon,
cserépedényeken a felhabzó folyókra utaló
hullámvonal azt jelzi) a jeladásnak e kései órán,

bár meglehet késő talán, hogy füstszürke oltárán
a kővé lett aranykori mítosznak, Nimród király
éptísen mennyei mentsvárat hálátlan utódnak itt.



Képirás

napnyugta van, hó hull az élére állított
egérfogóra, keresztthuzatban légyfogó
zászlója, papírszalagja leng;

kanalat hajlít a tarkómon gellert kapott
golyó – sorsfordító, időtlen holtidőben
szárnyalva távoli bolygó lakója a lélek,

s a test (mint léket kapott papírhajó)
alámerül amibe nem kellene,
s hol *teremburája* tető helyett az ég:

tengelye körül pörögve görgeti kerekeit
maga előtt, fékezett habzású álmoktól,
kővé lett mosóporoktól messze,

a pecsétes bőrszövettel párnázott szék,
légvonalban haladva a halpikkelyes
cserépkorsóból patakzó sötét vizek felé –

Fénymásolat

opálos üveglapokra rajzolva kereszt köré
a kört, mit ördögivé alázni percembereknek
habkönnyű semmiség, gyerekjáték csupán,

kijelöltem, (magányos őrszem) a salétromos
boltív alatt az égtájakat, mielőtt kiforgatni
sarkából mindenestül megpróbálná megint

szavaimat, világomat, kardhalak markolatát
keresve, a mélytengeri homályban, dúvadként
farkasvakon, aki majd krokodil könnyet se ejt

értem, ha lépre csalt, szárnyaszegett
madárként dermed idővel mozdulatlaná
időm, és gyűrött fénymásolat marad csak

abból, mit isteni fény hevített, s hódítani
nem kívánt mást: penészvirágos, jéghideg
válaszfallak mögé számúzve: mély-kék eget.

Alvirág

A szarkasztikusabb igazságot egyre nehezebben viselik a még élők. Néha-néha vitatkoznak fölötte, aztán elutasítják, azaz feladják. Vagy rájönnek: nem lehet csak úgy megvenni piacon, kiárútsáson sorban állni érte, majd cserépből fölnevelni az aszfodéloszt. Hiszen nem képesek előállítani a virágzásához szükséges fénytelenység-mennyiséget.

Pedig sötétebbnél sötétebbel kísérleteznek, hátha legalább bimbózni kezd. Alkalmaznák az abszolút barlangi feketét, de az nem is hasonlít. Bajlódna jobb híján a mélyszürke olcsó utána-tával. Öntözik a földdel telt virágcserepet könnyhelyettesítővel a szétáztatásig.

Ilyen fényáradatban aszfodélosz virágot nem terem, szélben nem hajlik. Áll a betonkemény huzatban. Kövül a folyamatban.

Nem könnyű ennél tovább jutni káromkodás nélkül. Csak-csak elkapja az embert a révhez menet lépcsőnként a lélekrázó cinizmus. Az obulus pedig savasodik a nyelv alatt mivégre.

Az ordítás talán segítene. Némi jajszó. Fennen nevezni, aki közelít. Akihez sodor ez a legősibb illat-émlékezet.

Eltitkol mindent a túlzott világosságpazarlás. A köröttes hajci-hő, amiben szemet lehunyni sem. Mindig vannak, akik ilyenkor hajtéppéssel ünnepelnek.

Ott, túlhan valami némán susog a széltelenben. Hajladozik az illattalanban. Hogy csokorja-szála mibe kerül, helyben tudod meg.

Gyarló helyzetben

Tehetek én róla? Elkap a zavar fokozta felröhögés, ha arra gondolok. Pedig naponta lagzi követ lagzit. Hurcolásszák a sápatag nyoszolyólányok a szemfedőket temető-szerte. Kint van a tévé, veszi a kamerák tömege a túllös libegést a serdülni vágyó, véznán izgató combokon.

Vélném, nekem örülnek, mert nem tudják, ki következik. Lépelem a lejtést előttük, vagy még tovább. Szunyákolok közben a gondolkodó székekben, ahogy illik. Kicsap a számon a salétrom.

Meglepnek a mélypont váratlanul összekuszálódott eseményei. Egyszerre nyújtja ki lábait belőlem a magam mögött hagyott idő, a megkocsonyásodott térbéliség önhatalmúlag tévelygő asszonyszereplői ismerősen simogatható arcokat, olvadva csókolgatható melleket csereberélnek egymás között a hirtelen támadt gyászlakodalmas forgatagban.

Hogy ne tudjam most már soha többé, melyiket szerettem volna csak egy kicsivel hosszabb ideig, mint ahogy bekövetkezett. Hogy összes miattuk csiklandozzon a fel-felturjázó lelki-furdalás.

Pedig szinte biztos, hogy nem én voltam az a bizonyos boldogtalanságos felcserélhetőségre cselekvő, hanem az élet. Tagadom is körömszakadva nélkülem való világukat, vagy ameddig lehet.

De miért én vagyok akkor itt? Miért csak az én fülemben döngcsél szakadatlan ez a nász-gyászinduló? Hol maradnak az előt-

tem-utánam vitézkedő hím-társak ebben a nő-trükkös, álságos gyalázatban? Fogalmam sincs.

Gyámoltalanul tárom ki rész-mentegetőző mivoltomat a ravatalozó ajtajában.

Gusztustalan torta

Az ismeretlen lánynak

Nem is akart semmit. De igazán. Semmit. Elhatározta, kikezd. Illetve nem kezd ki. Csak valahogy félúton abbahagyja. Az elején. Bele se fog.

De akkor már ott állt félrészegen ugrálva egy csokoládétorta középpontjában, marjult kézzel tépdeste a marcipán rózsák szirmait üvöltve. Ma gonosz volt. Egész napja kifejezetten rosszindulatú. Bokáig édességpótló kulimász. Élvezte, hogy utoljára teheti.

Nehezen fogadta el, hogy valakik érkezése előtt felszámolták a függélyes kapaszkodót. Toporzékolásában hadonászva a mélyéig akart dübögni, a tányér legaljáiig jutott. Ott siratta a szerelem elkárhoztatott ösvényeit.

Érezte, hogy fordítva áll a földben, füvek gyökerei inogtak ott, és nem ismert gombák bólogattak. Eszement huzat száguldozott a félre fúrt vakondokfolyosó kanyarjaiban. De álmában látott leginkább, a mélység úttalan idejében. Egy porcelánba égetett margaréta bibéjét, egy aranyozott folyondárt, szára végén harsan zöld levelekkel.

Mászni kezdett a barnás anyagban.



KÖRÖSI ZOLTÁN

Szerelmes évek

(gyávaság)

Hamar jött a nyár ezerkilencszáznegyvenötben.

Június végén Márkus Magda lehúzta a kisszobai szekrény tetejéről az egyik vasalt sarkú bőrröndöt, sebtében belepakolta a ruháit, papírba csavarva melléjük dugott némi maradék élelmiszert és persze a rózsás fémdobozkás varróeszközzeit is közéjük rejtette.

Röviden búcsúzott el Krauszéktól, nem sietett, de nem is tétovázott, alig ügyelt a kérdésekre, szórakozottan mosolygott. Mint aki csak rövid sétára lép ki az utcára. Am a gangról visszafordult, és homlokát a lány homlokához érintve még egyszer megölelte Gizellát.

Meleg volt már odakint, édeskés sárga fény ömlött a néptelen utakra, a bontásoknál, eltakarításoknál, a poros romok fölött remegett a levegő, a felső emeletek üvegüket vesztett ablakkeretein áttűztek a napsugarak.

Márkus Magda felfurakodott az újraindított körüti villamosra, majd a bőrröndjét ugyan le-lerakva, de azért kitartóan cipekedve gyalogolt a Duna-partig, hogy a lerobbantott hidak közül egyedüliként járhatóvá tett, úgy-ahogy összetakolt, deszkákkal, vaslapokkal befoltozott Ferenc József-hídon átjusson Budára. Megállt a bombatölcsérek szaggatta, kifordult macskakövektől pettyes rakparton, és nézte a reggeli fényektől világosbarnává szelídült folyót, odaát a fáktól újra borzas Gellért-hegyet, a menthetetlen roncsokat, és szemközt a Palota beomlott kupoláját.

A csónakátkelőknél mindkét parton sokan várahoztak, a nyári meleget meghazudtolóan túlóltözött, kiskabátos emberek, batyukkal, csomagokkal. Izgatottan társalogtak, gyors és ideges mozdulatokkal fordultak az újabb utasok felé, kérdéseket és sietős válaszokat dobáltak egymáshoz, mintha az új értesülések segíthetnék őket a célhoz érésben. Csak azok komolyodtak el, lettek hallgatagabbak, akik végre sorra kerültek. Csend volt a folyó fölött is; fel-felbukó, egymáshoz ütődő uszadékokat hordott a víz, holott rég leapadt az ár, s a tavaszhoz képest méternyivel alacsonyabban bukkantak elő a parti kövek. Az olykor peremig süllyedő, dugig telt csónakok és lomhább kompok minduntalan arra kényszerültek, hogy a folyásiránnyal szembefordulva, lassítva vagy gyorsítva kerüljék el a veszélyt, s az átkelésre várahozó utasok összeszorított szájjal, a felfröccsenő vízre ügyet se vetve figyelték a műveleteket. Annál nagyobb volt a kiabálás a néhol szinte csak ösvényként járható hídon: hiába sürgették egymást a cipekedők, összegabalyodtak és akadályozták a szembejövőket, aki a másikat szidja, legalább addig se néz a lába elé.

Kelenföldtől Székesfehérvárig Márkus Magda egy jóindulatú vasutas engedélyével egy végtelen hosszúságú tehervonat vagonjának külső fülkéjében állva utazott, a szoknyáját a lábai közé tapasztotta a szél. Fehérvár határáig még csak-csak eldöcögtek, ám ott a szétbombázott állomástól jókora távolságban állt meg a vonat, előbb lassítottak, aztán vissza is tolattak, míg végül zökkent a szerelvény, kettőt sípolt a gőzös, aztán meg se moccantak többet a kerekek, nincsen tovább, nem tudnak beengedni minket, kiabálta egy kerek sapkás vasúti ember.

Meg-megbicsaklott Magda bokája a töltés oldalán, mire begyalogolt.

Az állomás rettenetes nyüzsgésében és a szakadatlan zajban, ahol a táblák és feliratok híján mindenki kiabált, s a legutolsó értesülésekre hagyatkozott, Magda követte az ideoda szaladó, s a vonatindulásokat leső tömeget. Végül még így is éppen csak fel tudott kapaszkodni egy, a tapolcai vonalon induló személyvonat lépcsőjére. Rágémberedtek az ujjai a kapaszkodóra, le-lecsapott a vonat mellé a gőzös füstje, a töltés szürke bazaltkövei összefolytak a szeme előtt. A bőrröndöt a térde közé szorította, tudta, ha kicsúszna onnan, s lefordulna a sínek mellé, soha többé nem találhatná meg.

Almádiban szállt le. Az állomásablakban zöldre festett ládikák sorakoztak a vaskampós virágtartókban, friss, barna volt a földjük, és olyan vérpáros, húsos levelű muskátlik bokrosodtak benne, mintha más se történt volna errefelé az elmúlt években, mint hogy egyszeriben elfeledve elmúlt a tél, néhány esős délutánnal elszaladt a tavasz, most meg már megállt az idő, vakító sugarakkal veri az ablakokat a nyár.

Látta a nyárfák között a tavat: a mozdulatlan felhők zöld árnyékokat rajzoltak a vízre, máskülönben sima volt a felszín, akár egy hanyatt döntött tükör, s a túlpart kékes vonala fölött úgy sorakoztak a páraacsíkok, mintha nem könnyű felhők volnának, hanem megbízható lépcsőfokokként vezetnének valahová fölfelé.

Magda a néptelen, foltos falú várócsarnokon átvágva kiment az állomás elé, s tanácsalanul megállt a töredezett betonon.

Az 1946 májusára elkészült ponton-híd, a Mancsi-híd, a Lukács-fürdő kertjétől a Sziget utcáig vezetett.

– Maga merre menne? Ez a kocsi Veszprémbe tart.

– Az jó lenne nekem is. Nagyon is jó lenne.

Egy orosz teherautó indult éppen az út széléről, katonai autó volt, viszont nem katonák ültek rajta, hanem fejkendős, sokszoknyás, kosarakkal, málhákkal teleagatott asszonyok.

– Akkor jöjjön, nem kell félni, a ruszlik elvisznek minket.

– Na, én éppen attól félek.

Kigombolt nyakú, vörös arcú, egészen rövidre nyírt, szőke hajú fiatal orosz volt a sofőr. Bár aligha érthette a csomagjaikon üldögélő kendős asszonyok beszédét, ránevetett Magdára, és integetett neki, mutatta, szálljon csak fel ő is hátulra. Karok nyúltak le érte, Magda ráült a bőröndjére és a hátát az oldaldeszkáknak vetette. Éppen elhelyezkedett, amikor újra megrándult a gép, kigördültek az állomás elől, fekete, nehezen oszló füstfelhő gomolygott a nyomukban.

– Maga nem cserélni volt, azt látom – mondta neki a motor hangját túlkiabálva az egyik asszony. Pufajkás orosz kabát volt rajta a meleg ellenére is.

– Dehogynem, cseréltem én is – válaszolta Magda.

– Nem kell ezektől félni, jó oroszok ezek.

– Jó oroszok?

– Persze, ezek már nem bántanak.

Veszprém határától nem tehetett mást, gyalog kellett nekivágnia a domboknak. Órák hosszat ment, még csak szekerek se jártak, hogy felkérhesse magát, olyan kihaltak voltak a löszfalú utak, mintha még azok is odamaradtak volna a háborúban, akik ki se mozdultak a házukból az elmúlt években.

A Pocca-dűlőnél látta meg először a falut, felülről a pirosló, szürkéllő háztetőket. Mintha idegenek volnának, úgy jöttek feléje a sokszor látott házak, aztán, amikor az erdőhöz ért, s betért a fák közé, újra elveszítette őket szem elől.

Alkonyodott már, a sűrűsödő lombok közé alig-alig hatolt be fény.

Az egyre nehezebbé váló bőrönd húzta a kezét, fájt a tenyere.

Sajgott a lába is, s arra gondolt, hogy ha megint feldagad a bokája, egyedül talán le se tudja vetni a cipőt.

Csak a saját lépéseinek recsenéseit, a zihálását hallotta, különben néma maradt az erdő.

Nézte a hosszú tavasz után nekivadultan burjánzó növényeket, s hirtelen az a zavaros érzése támadt, hogy valahol az utolsó lejtőknél nyilván rossz irányba indult, és nem azért, mert eltévesztette az utat, hanem mert ez a csend nem lehet természetes, egy erdő, egy nyári erdő nem hallgathat így, már ha erdő ez egyáltalán, nem pedig olyan tévedés, amit a fáradság vagy a képzelete rajzol le. Lám, mintha mozdulnának is az egymásba kapaszkodó indák és kacsok, girbe-gurba ágak, nem erdő ez, s nem is látomás, még annál is rosszabb, mintha az egymásra növény bokrok mögött, a fák homályában akár holmi rossz sejtelmek, az elmúlt évek nyugtalan árnyai várnának rá.

Megállt és a lélegzetét visszafojtva hallgatózott, de csend volt körülötte, még aombok se rezdültek.

Apró karikák úsztak a levegőben, sárga és szivárványos gömböcskék, mint a szappanbuborékok, amiket a bevagdosott végű szalmaszálakból fújtak a gyerekek, odalent, a malomzúgó mellett, aztán meg kiabálva kergették, ahogy az átmelegedett földből felcsapó levegő felröpítette őket, fel a fák csúcsai fölé, nem is lehetett látni, amikor szétpatantak, ha elpukkadtak egyáltalán.

Csakhogy itt nem mosószappanillat volt; sőt, egyre áthatóbban érezte a rothadó avar szagát, és ahogy az összehajló fák mögött eltűnt a nap, átmenet nélkül olyan hideg lett, mintha nem is csak valami pára érne el hozzá, de egyre följebb fogná körbe holmi láthatatlan, ám nagyon valóságos áradat.

Hirtelen a háta mögül, nem is messziről egy roppanás hallatszott, talán egy ág recsenése, mégis úgy csattant, akár a puskalövés.

Felkapta a bőröndöt és futásnak eredt, vakon, a fejét leszegve rohant, nem figyelte már az utat, az ágakat, a karcolásokat, zihálva érte el a falu szélső házait.

Odabent az erdőben már leszállt az alkonyat, de itt, a házak mellett sütött még a nap, vörösre festette a házak oldalát.

Érezte az izzadságát, a meg-meglóduló levegőt, és érezte a napsütés melegét.

A szoknyája nehéz volt, mintha vízben ázott volna, mégis könnyedén átfújta rajta a szél.

A házak mögött a hajdani szántóföldet felverte a gaz.

Fekete fejű dolmányos varjak repültek fel kelleetlenül, néhány lépéssel odébb már visszailleskettek, mintha a jogos birtokukat féltették.

Az akácok elvadultan terjeszkedtek, kihajoltak az út fölé.

A hajdani kiskapunál hiányzott a kerítés, illetve a föld fölött látszottak még a kettétört gerendák beszürkült csonkjai. A házat kifordított ajtóval, üresen találta, máskülönben éppen olyan volt minden, mint az emlékeiben.

A sok-sok járással kikoptatott fű harsogóan zöld új csomói a régi járdácska mellett.

A megfényesedett téglák és közöttük a megfakult moha.

A bokrok a friss, fényes levelekkel.

A mogyoró tövének csapatnyi bodobács birkózott egymással egy oda nem való, vörös kő mellett; Magda nézte ezeket a piros-fekete bogarakat, nézte az elszánt és teljességgel értelmetlennek ható tülekedésüket, ezt a felfoghatatlan izgalmat, és hirtelen olyan fáradtnak érezte magát, mintha nem is aznap reggel, de hetekkel, hónapokkal előtte, az utat végigyalogolva indult volna el Budapestről.

El kellene gurítani onnan azt a követ.

Visszalépni a bejáratról és oldalra vinni, az ereszcatorna lefolyójához.

Honnan kerülhetett ide egy ilyen vörös szikladarab?

A bőrdönt is nehéz, mint a kő.

Lehajolt, a tenyerével végigsimította a küszöböt, gyengéden, mintha egy aprójószág hátát érintené, majd le is térdelt, előrebukott, és az arcát, a homlokát a földhöz szorította.

Érezte a fű illatát, a napsütötte, nyári föld szagát.

A deszka szagát, a téglák szagát.

Tapogatózva lépett be a házba, megállt, hogy a szeme szokja a félfomályt.

A konyhában, a kredencfiókban megtalálta a régi, elvékonyodott pengéjű, fanyelű kést, fogta, kivitte és egyetlen mozdulattal, a régi zsidó szokás szerint a bejárat mellett ledőfte a földre.

Megcsikordult a kavics.

A cipő sarka a kövön.

Fanyar dohszag volt odabent, a szobából eltűnt az ágy, és arca borulva hevert az üveges szekrény.

Magda a bőrdönt a falhoz támasztotta, oda, ahol egy csizmanyom éktelenkedett a meszelésen.

Kifűzte és levetette a cipőjét, odaállította a bőrdönt mellé, aztán már csak arra volt ereje, hogy a szekrény mellett talált, régi, szerteszórt ruhákból maga alá kaparjon egy halmot, lassú, evező mozdulatokkal, mintha úszás közben a vízben lökné magát előre. Magára húzta a szőrmegalléros, barna szövetkabátját, s az oldalára fordult.

Árnyékok a falon.

Felhúzott térdekkkel, a fejét a mellkasára szegve, összegömbölyödve feküdt.

Arra gondolt, hogy nyitva hagyta az ajtót, aztán meg arra, hogy hiszen nincs is ajtó, amit becsukhatna.

Ki mindenki járt az elmúlt év alatt ebben a szobában.

Ki tudhatja, suttozta maga elé, illetve azt gondolta, hogy ezeket a szavakat suttozja, de mire mozdult volna az ajka, már mélyen, nagyon mélyen aludt.

Másnap fent járt már a nap, amikor felébredt.

Nem is kezdett hozzá a rendrakáshoz, kiült a ház elé.

A régi fonott szék úgy roppant meg a súlya alatt, mintha kitines hátú bogarak keresnék a kiszáradt fűfavesszők között az útjukat.

Órákon át üldögélt mozdulatlanul, hallgatta a neszeket, a távoli hangokat, nézte odafönt a felhőket, a cipője körül a föld repedéseit, a friss fűvet, a levelek között átsütő fényt.

Alig valamivel dél után felpúpozott, ponyvával letakart szekér állt meg a leszaggatott kerítés vonalánál.

Béndek László volt az, aki a jelek szerint, dacára az ide-oda csapódó frontnak, nemcsak a lovát tudta megmenteni valahogy, de még a szekérét és az életét is megőrizte.

Úgy bökte meg a kalapja szélét, mintha csak tegnap este látták volna egymást utoljára a háziasszonnyal.

Több mint egy éve, nem törődve a kocsma ablaka mellé, az iskolák bejáratára, de még a templomok elé is kiragasztott és többször is kidobolt paranccsal, hogy aki zsidókat, vagy a vagyonukat rejtegeti, az felkoncoltatik, Magdáék sebtében történt elutazása után Béndek a szőlőhegyen a pincéjébe rejtette bútorait, most pedig, ki tudja, honnan értesülve az asszony visszatéréről, visszahozta valamennyit. A becsomagolt evőeszközök, a függönyök és a székek mellett a sárga-fekete kockás takaróba csavarva ott volt az az aranyrámás tükör is, amit egykor Kertész Gizella hozatott, s ami hajdan a nagyszobai ablaknál állt.

– Tudtam én, hogy visszajön – mondta Béndek. – Már jó előre összekészítettem a holmijaikat.

– Honnan tudta volna? Még én magam se tudtam.

– Tudtam csak így, magamtól.

A tükröt együtt emelték le a szekérről, ugyanoda állították, ahová annak idején, félrehúзва, de kifelé fordítva, hogy ráessen a fény.

– Lesz mit takarítani itt is.

– Majd megcsinálom.

– Tudja, amikor az oroszok feltörték a pincémet, merthogy bort kerestek azok mindeütt, más nem is érdekelte őket, folyton csak inni akartak, fejszével vágtak maguknak utat, beszakították a deszkákat, aztán meg egy csapással a hordókat is, a saját fejszém-mel. Kopogtatták a falakat, hogy van-e elrekesztett rész, aztán megtalálták ezeket a holmikat – mondta Béndek. – Megijedtem, hogy majd agyonlőnek, mert mindenfélét beszéltek itt a faluban, hogy ennél kevesebbet is kibiztosítják a géppisztolyt, vagy ami még rosszabb, elhajtják a férfiakat kényszermunkára, be a városba, vagy ki a határba, azt mondják, csak azt nem, hogy hol van az a város, és miféle határra gondolnak, esetleg Szibériában, vagy azon is túl.

Mielőtt bejöttek a pincébe, előbb végigverték a falon egy géppisztolysorozatot, pattoztak a golyók, én meg összehúzni se tudtam magam, álltam egyenesen, aztán csak a forróságot éreztem a nadrágomon, hogy összehugyoztam magam.

– Maga nem is tud félni.

– Annyira féltem, hogy mozdulni se tudtam.

– Úgy mesélik, a halál a szagával ad hírt először.

– A szagával? Én csak a lőpor szagát éreztem és a nadrágomon a nedvességet. Mert lőttek azok mindenre, ha úgy tartotta a kedvük. A Bokoréknál megvolt még egy disznó, amikor megtalálták, nem is kérdeztek semmit, azonnal lelőtték, azt hitték, hízódisznó és kövér, az meg vemhes volt, s ahogy kiszenvedett, kínjában még közben meg is ellett. Jó volt nekik úgy is, azonnal rakták a tüzet. De nálunk csak a bort keresték, és röhögtek és veregették a vállamat, burzsuj papa, ezt mondogatták, mint akik tréfálkoznak, egyáltalán nem mérgesen. Szétdúlták az egészet, de mintha megszokásból tették volna, odébb rugdalták, amit találtak, hogy kibomlottak az evőeszközök is, és mégse érdekelte őket. Szétdúlták, aztán már mentek is tovább.

– Burzsuj papa?

– Még integettek is a teherautó hátuljáról, mert lovasok is voltak, meg teherautón is jöttek, és folyton röhögtek közben, mintha viccet hallottak volna. Csak tudja, a géppisztolyuk azért mindig a kezük ügyében volt.

– Akkor se hiszem el, hogy félt.

– Azt mondják, Kákoséknál, az evangélikus lelkész házánál megfőzve találták utánuk a pingponglabdákat.

– Pingponglabdák?

– Azok. Amivel a lelkész lányai játszottak a háború előtt a pajtában, azon a hálós asztalon. Az oroszok meg nyilván azt hitték, valami tojások, de feltörni nem tudták, hiába melegítették őket. Mit gondol, meddig marad? Úgy értem, itt, a faluban.

– Hiszen csak most jöttem.

– A maga háza, addig marad, ameddig jól esik. Csak nemigen hinném, hogy itt olyan jól eshet.

– Eddig azt se tudtam, hogy hol leszek, ha leszek egyáltalán.

– Nem tudta azt senki se. Vagyis a legtöbb még most se tudja.

– Nem azért jöttem vissza, hogy aztán el akarjak menni innen.

– És a lánya?

– Budapesten maradt, a rokonoknál.

– Ide, a faluba eddig csak egyvalaki jött haza a táborokból, a Knittelhoffer Rózsai. A családja odamaradt, ő is kopaszra nyírva, csontsoványan gyalogolt az alsó út felől, meg se ismerte először senki sem. Ráköszönt az emberekre, azok meg elfordultak, azt hitték, valami idegen.

– Idegen.

– Igen, aki kéregetni jött. Idegenek, akik hazafelé tartanak. De hát maga azt nyilván jobban tudja.

– Honnan tudnám? Nekünk ehhez nem volt közünk. Budapesten voltunk az egész ostrom idején.

– Nem akartam semmi rosszat mondani. A németekkel együtt elmentek a csendőrök, meg a jegyző is, családotól.

– Azért van, aki itt maradt.



– Akik annyira a nyilasokkal voltak, azok meg most a másik oldalon, a kommunistáknál iratkoztak fel. Először be voltak szarva, már bocsánat a kifejezésért, féltek, hogy mi lesz velük, de most már nagyon bátrak, mert persze megbocsátottak nekik.

– Miért persze?

– Mert ez sohase történik másként. Azok közül megbocsátottak mindegyiknek, aztán majd csak nézze meg, most már ezek lettek a legnagyobb agitátorok.

– Nem az a bátor, aki megbocsát. Az ember úgylis túl sokszor bocsát meg az élete során.

A kidöntött kályhacső helyén göndör, selymes fényű, fekete korom hullt le a földre.

Darált hollótollak.

Magda nézte benne Béndek fél lábnyomát, ahogy a cipekedés közben az öreg vigyázatlanul belelépett.

– Nem akartam megbántani.

– Nem mondott semmi rosszat. És köszönöm magának.

– Ugyan már, maga is megtette volna.

– Azt nem lehet tudni.

– Micsodát?

– Senkiről nem lehet megmondani előre, hogy mi az, amit a félelem művel benne, s mi az, amit megtenne akkor is, ha géppisztolyok merednek rá. Hát ne higgye rólam se, hogy jobb volnék, mint amilyenek magamat gondolom.

– Egyedül akar élni itt?

– Ebben a házban én nem vagyok egyedül.

– Ha segítség kell, tudja, nekem mindig szólhat.

– Kell? Semmi nem kell. Már így is többet segített, mint amit gondolni lehetett. De azért köszönöm.

Az este elérkeztéig Magda már úgy-ahogy a helyükre tologatta a visszakapott bútorokat, felsöpört a házban, kétszer egymás után, aztán felmosott, olyan forró vízzel, hogy gőzölögtek a padlódeszkák.

– Mészelni is fogok majd.

Az ágytámlák közé Béndek segített neki összeütni az ágydeszkákat. Világot gyűjtött, mert gyertyát is kapott.

Nézte a meg-meglebbenő lángot, s arra gondolt, hogy olyan ez a fény, itt a régi falak között, mintha a saját lélegzetét bámulhatná; az árnyékok úgy szaladtak körbe a falon, akárha hivatlan emlékek gyülekeztek volna, egyre több emlék, makacs kitartással, mint a frissen kiforgatott szántáson férgeket keresgélő madarak.

Magda még a délután összeszedett némi fát a ház körül, s most megint tüzet gyűjtött a helyére taszigált sparheltben, vizet húzott a kútból, a szoba közepére állította a régi, hajlított lábakra támaszkodó fémteknőt, s a bádogszínű nagyfazékban forró fürdőt készített magának.

Úgy fektette le a ruháit a teknő mellé a deszkapadlóra, akárha egy másik asszony heverne ott: a magasszárú, fűzős cipő, a fekete harisnya, a két szoknya és a blúz, legfőképpen a kombiné.

Minden mozdulatra gyertyalángocskák hullámoznak a víz felszínén.

Lám, az a hullámzó, gyűrött test a víz alatt nem is az ő teste.

Ez a fonnyadt, ráncos bőr, amiben elbújnak a vízcseppek is, ez nem az ő bőre.

A gyaloglástól úgy összetapadtak a lábujjai, szinte erővel kellett elválasztani őket egymástól.

Krauszéknál körmös lábú, zománcos kád is volt a fürdőszobában, ha idejekorán felfűtötték a fatüzeléses, hengeres testű, nagy kazánt, egymás után fürödtek le, vastag pára ült a csillogó fémcsapokra és az udvarra néző négyszögletes kis ablakra, olyan vastag pára, mintha bőrréteg volna, a legördülő cseppek húztak csíkokat benne.

De ki ez az öregasszony itt, a régi fémteknőben.

Hiszen csakis egy kislány ülhetne ide, az a kislány, aki odabent lakik.

Valami folyton széthulló kép a víz tükrén, árnyékok és gyertyalángok, és az elmosódó, ösztövért lábak, a ráncos has, a bozontos öl a túloldalon.

Magda összekuporodva ült, aztán lejjebb csúszott, kiemelte a lábát, a térdét, és a fejét hátravetve a tarkóját a teknő peremének támasztotta.

Kékes lett a mellbimbója, s körben a bimbó udvara is, mintha fázna.

Walter, ahogy a hosszú, karcsú ujjaival átfogta a hegedű nyakát.

Úgy izzadt, mintha könnyezett volna az arca.

Milyen hideg, felfűthetetlenül hideg volt a bunker fala, s hiába volt száraz, mégis, ahogy odatapasztotta a tenyerét, úgy érezte, hideg nyirok tapad a bőrére.

Mintha újra béke volna.

Arany napfény süt le a víg aratókra.

Az nem lehet, hogy az ember csak ha szenved, akkor érzi igazán azt, hogy él.

Hiszen az nem lehet, hogy ő már hatvanéves.

Ő nem is, csak a keze, a lába, a teste.

Kaufmann Lajos egy este egyetlen mozdulattal kitakarta őt, éppen olyan határozottsággal, mint ahogyan a vég szöveteket dobta odébb a boltban, úgy, hogy rögtön ki is kerüljön az eladásra kínált áru, gyűrődés nélkül simuljon a pultra, a legelőnyösebben mutassa meg az anyagát és a mintázatát, az ágyra térdelt, hálóingben volt ő is, feltekerte a petróleumlámpa lángját, nézte a feleségét, és lassan a lába közé hajtotta a fejét, ő hiába nem engedte volna, szorította volna össze a combját, de hiába, nemcsak a férje ereje feszítette szét, de a saját vágya is, hallotta és érezte, hogy a férfi úgy szimatolt odalent, mint valami állat, aztán meg elsüllyedt benne, még mindig szimatolva és már szörcsögve is, hogy belőle elszállt minden erő. Mintha forró vízben süllyedt volna el, akár egy vékonykára szellett mosdószappan, lebeg és táncol és közben egyre csak fogyatkozik. Magasra tartotta a fejét, érezte, ahogyan a megfeszülő, hátraszegett nyakán lüktetnek az erek, könnyűvé vált a teste, úgy úszott a feldúlt ágyon, mintha megint gyerekké lett volna, forró a nyár, szalmasárgára égett a fű végig az árokparton, egészen összepöndörödtek a falevelek, mint az ökölbe zárt kezek, görcsösen görbülő ujjak, ő pedig odalent, a Szaller-malom zubogójánál elrekesztett jéghideg vízben merül alá, a forróságból a hidegbe, még a lélegzete is elakad a hirtelen bátorságtól, és bizsereg a bőre, ezer tű érinti meg egyszerre, ezer tű kívül és belül, csapna még egyet, aztán hagyná, hadd sodorja a megeresztett ár, sárga és vörös karikákat szór a napsütés, vörös a fénye a lehunyt szemhéja mögött.

Félálmból arra riadt fel, hogy teljesen kihűlt már a teknőben a víz.

Ki az, aki fázni tud a meleg nyárban is?

Az ágy lábához támasztva a nyitott bőrönd, benne a visszahozott ruhák.

Az egyik asszony itt, a deszkapadlón, hanyatt fekvé, egy másik ott, abban a fémcsatos dobozban, ő pedig magára maradottan, meztelenül didereg az emlékei között.

A kicsi gyertya is csaknem csonkig égett, holott odébb van még az, hogy hajnalodjon.

Nézte az ujjait, aztán meg a fehér félholdakat a körmei tövébenél.

Nem is ő fázik, csak a bőre didereg.

A kutyák órája.

Reggel frissen ébredt, a kertben a hátsó saroknál, a régi szántófelől kezdte el a munkát. Tudta, sok mindent már nincsen értelme elvetni, mégis érdemes felásni a hajdani ágyásokat, úgy számolta, három-négy nap alatt végez is vele.

VEREBES ERNŐ

Mondjuk október, számozatlanul

Egynapló

Az elalvásban van minden reményem, gondolta reggel, amint kinyitotta a szemét, s ahogy ott feküdt a saját ágyán, hallotta, hogy mellette szuszog valaki egy másik ágyon, s tudta, hogy az nem lehet más, mint az egyes szám első személy, vagyis ő maga, illetve én, tehát ott szuszogtam a másik ágyon, míg az egyik ágyról magamat hallottam szuszogni-élni, na most akkor kinek a nevében is beszéljek, gondolta tovább, gondoltam tovább, kinek a nevében mondjam el, hogy az elalvásban van minden reményem, hisz reggel van, s ilyesmit nem mondhat csak úgy akárki ébredés után, hogy az elalvásban van minden reményem, csupán az, aki valamiért nem akar felkelni, s még csak gondolni sem akar semmire, még arra sem, hogy az elalvásban van minden reménye, hanem aludna tovább, na de így már ez sem megy, mert mihelyt kívánjuk az elalvást, nem alszunk, mihelyt kimondjuk az elalvást, már nem vagyunk csendben, vagyis az alvás óhajtása által alhatunk még egy cseppet, de pont ez az, ami felébreszt: az alvás akarása, amit az a gondolat előzött meg, hogy az elalvásban van minden reményem.

Eldöntöttem, hogy a másik ágyról nézem végig, csendben pihegve, ahogy felém sandítva nagy kínlódba felkel, sajnálta magát a másik ágyon kényelmesen elterpeszkedő egyes szám első személlyel, vagyis velem, akinek immár esze ágában sincs felkelni, hogy végigcsinálja ezt a napot, október – vagy nem is tudom, oly mindegy – valahanyadikát, ez most aligha fontos, ez a dátumkérdés, viszont először vertikális helyzetben kell látnom az egyes szám harmadikat, vagyis őt, amint felkelt, s megbizonyosodnom arról, hogy végleg eldöntötte, igen, nekimegy e napnak, e valahanyadikának, s végigcsinálja mindazt, amit tartogat neki, minden előre tudott dolgával és minden meglepetésével együtt, mert milyen is egy nap, akár az élet kicsiben, mondta egy nagyvalaki, olyan „carpe diemes”, tele ragadós pillanatokkal, amelyeket nekünk kell megragadnunk, mert ha nem, ők ragadnak meg bennünket, mint ahogy az most is történik az egyes szám harmadikkal, csak nézem a másik ágyról, az első pillanat már meg is érkezett, s most lökdösné őt előre a többi, sorára váró pillanat felé, tuszkolná bele a délelőtt lilafodros reményfolyamába, közben látom, amint az egyes szám harmadik idióta vigyorral veti alá magát az örömteli kötelességeket hordozó pillanatok kaján csábításának, s egyre energikusabban tesz-vesz a szobában, a gatyáját keresi, aztán hirtelen a másik zokniját, mert az egyik mindig megvan, csak a másik nincs, állandóan elveszkelődik, akárcsak én ott, a másik ágyon, már nem számítok, észre sem veszi, csak a másik zokniját keresi, hogy azután a fiókos szekrényből egy tiszta párat húzzon elő, a gatyájáról teljesen megfélekezve, s így, meztelen fenékkal szaladjon a fürdőbe fogat mosni, ott döbbenve rá banális gatyátlanságára a kialvatlan arcát mutató tükör előtt, saját bírása előtt, ahol a homlokára csapva egy túlságosan korai, ám annál véstheresebb Alzheimer-kór esetleges kialakulásának veszélyével is szembesülnie kell, még reggel van, de jézusmária, hol van még az ebédidő, hol a jól elvégzett munkát követő ebéd emésztése során bekövetkező, kellemelesen lezser agyi renyheség, amire holnap még csak emlékezni sem fog, vagy hová tűnhet egy pohár sörbe fulladt légy hétköznapi látványa, miközben az újbóli eszmélés kávéillatú dongása magát a feledést feledteti, s látszólag minden rendbe jön, csak még egy rövidke depresszió előzi meg a koraest mentális revitalizációját, azután kártya vagy dominó, a haszontalanság netovábbja, mert léteznek semmibe futó napszakok, melyek mintha nem is egy nap, de az örökkévalóság részei volnának, ilyenkor rendszerint dominózik az egyes szám harmadik, tologatja a pici, téglatest alakú lapocskákat mintha dolgozna, megtévesztendő alteregóját, az első szám első, aki még mindig az ágyból figyeli őt, amint apró pötytyökből kirakott számbákat hasonlítgat össze, mintha számolna, közben érzi, a zsigereiben érzi az egyre feszítőbb hiábavalóságot, mérgezőként hömpölyög a vanitatum vanitas, véget kell ennek vetni, mielőtt úgy maradna az ember, lebénult légzőszervekkel, egy apró téglácskával a kezében, valami befejezhetetlen imát mormolva, négy és öt között, délután.

Egyre jobban sajnáltam. A másik ágyban még mindig reggel volt, ő pedig már beláthatatlan napszakok sunyi labirintusában vergődött! Nem lehet egyszerű meztelen fenékkal szaladózni munka közben, ügyintézni, meggyőzni, meggyőzetni, kárhozni, kárhozzatni, amikor mindez benne foglaltatik egyetlen pillantásban, az ügyfélben, a főnökében, a

diákéban, a páciensében, egyébként fogalmam sem volt, hol dolgozik, dolgozik-e egyáltalán valahol, vagy mindez csupán része egy „útban levés” koreográfiájának, csak azt láttam, hogy szemérmesen takargatja magát, amíg mindenki szájtátva nézi, mutogatnak rá, hiába a hófehér selyemzokni, meg a vele harmonizáló, hónapok óta fehérített fogsor, a meló az meló, ő meg így, komolytalanul, mint valami ámokfutó rohan, tökeit markába rejtve át a munkaidőn, keresztül ezen a szinte lerajzolható napon, ezen a bizonyos valahanyadikán, miközben én szívszorítást kapok a szorongástól, a sajnálattól, lennék inkább én a helyében, igen, innen a másik ágyról átélve mindezt, habár tudván tudom, hogy ő is én vagyok, én vagyok az egyes szám harmadik, aki éppen most tisztázta magában, hogy azért maradt itt e fényévnyi távolságból mozdulatlanul látszó semmittevésben, mert látnia kellett, hogyan alakul ez a nap, látni mindezt messziről, onnan, ahol még reggel van, amikor csak egy idő előtti, tétova gondolat dülja fel a részvétellel átítatott agyat, tudniillik, hogy az elalvásban van minden remény, a másik oldalon, a sötét féltekében, ahol nincs gatyázás a melóban, csak tiszteletre méltó szempontok vannak, ilyen az éjszakai műszak, csikorgó sötétben osonó elvarázsolt idő, mégis inkább házépítés, mint dominózás, a kisember álmában épít és ébren rombol, nem is bírja tovább nézni, ahogy utcákon, tereken futkosom, kapukon ki-be, köszönve és hajbókolva, arcomra száradt könnyem-taknyom viaszfényében, ahogy most is, e pillanatban is rohanok az est felé, hogy egyszer majd megérkezzek végre, hazaérjek, bevágjam magam mögött az ajtót, s lihegve vessem magam az egyik kerevetre, hogy a másiktól megfigyelhessem, pontosan mennyit öregedtem, hát nem egy napot, de többet, annnyival többet, mint amennyit pillanatként nem ragadtam meg a napból, annnyival többet öregedtem, mint ahány pillanatot nem tudatosítottam magamban, de így is maradt még annyi időm, hogy neki is jusson ott a másik ágyon, hogy mielőtt újra elalszik, végiggondolja, miben is vehetett volna részt aznap, engem követve, miben is lehetett volna szereplő.



BORIÁN ELRÉD

nagyszombat

gyertek ide gyerekek Tamás Péter gyertek közelebb valamit akarok mondani nektek özvegy lettem hallottátok a mentőt meghalt apátok motorozott igen leesett róla nekiment valaminek valakinek meghalt nem jön vissza kocsmába ment nem kukoricáért pedig azt mondta de megint ivott meghalt nem jön vissza ne sírjatok a templomban voltam a dicsőséget kellett volna bejátszanom alig tudtam majd kirohantam jött a mentő egy másik a rendőrség vége volt vége ott mentek el mellettünk a feltámadási menetből jövők láttam őket meghalt apátok meghalt de majd találkozunk vele most menjetek jó éjszakát megyek én is

apával is ez történt csak ő nem motorozott szerencsére de az meghalt fiatalabb volt mint a férjem talán harmincéves szörnyű volt az is sötétben ültünk és csak néztük egymást mi lesz apu felfüggesztettet kapott csak a szégyen és küszködés és a miért majd újra másodszor is gázolt de az megmaradt uram isten mikor legyen a temetés a református tiszteletessel beszélnem kell mit fog mondani ott történt a temploma előtt a gyerekek a szégyen pedig örült hogy lesz kukorica még a gyerekekkel is játszott nem is szidott hogy mit keresek már megint a pápista templomban hiányozni fog a gyerekeknek nekem nem kell többé hazudnom senkinek

Erzsi majd segít ő mindig segített magához vette Tibit is miután Icánk elment nem tudtam eleget járni hozzá két évvel volt idősebb anyu nagyon szerette őt szerette a legjobban a végén már csak kezét fogtam amelyiken nem volt infúzió alig értettem mit mond szépen éltek férjével ők igen rá akart beszélni hogy vegyek látteleket mikor annyira megvert nem akartam nem értette őt mindenki szerette Erzsi is szerette megígérte hogy felneveli Tibit akkor még nem gondolta hogy egyedül hogy Karcsi is elmegy uram isten ő is balesetben egy nagy baleset a mi életünk mit is mondtak róla Jézusom nem lehet igaz hiszen szerette Tibit

mi lesz a gyerekekkel tegnap már Tamás kérdezte apával mikor találkozunk sokat segített neki ezermester lenne mellette a kombináltfogót kérte alig találtam meg kértem inkább ő mutassa meg mi hol van mindent meg kell tanulnom nem tudom megfizetni eddig is nehéz volt elment a kevés pénz most meg még annyi sem lesz mi lesz velünk főzeléket főzök vasárnap is miért hagyta el egyszer megátkozta meg akartam halni nem láttam értelmét csak szégyen és bujdosás nem szeretsz minket nem ment soha templomba szentfazéknak csúfolt azért nincs időben ebéd mi lesz velünk mi lett vele

már alszanak Péter alig akarta elengedni kezem fél hiányzik neki is pedig sokat felelt vele anyu mondta hogy senkinek sem könnyű erősnek kell lenni idegesítő de igaz elmondta újra hogy kulákszámba vették őket összepakolva aludtak hajnalban dörömböltek üvöltöttek csúnyákat mondtak és ő bepisilt azok elmondták mindennek mamáékat ő sírt és kiabált hogy hagyják őket ha hallgatott volna nem verik meg őket annyira hallgatni kell összeszorított foggal nem olyan kicsik már és azt is mondta hogy már nem vernek meg hogy megváltás otthagytam nekem ne mondjon ilyeneket

még az a szerencse hogy akit elütött az megmaradt kórházban van mint Ica de ő nem jött vissza és az a fiatalember sem akire apu először sokszor gondolt tudom meg Icára utána sokat ivott jóval többet mint máskor mostanában tévét néz hogy ne kelljen emlékeznie anyunak valóban nem volt könnyű de szerencsére lekésték a vonatot amelyik elvitte volna őket Hortobágyra itt maradtak semmi nélkül még ma is fél a teherautótól nem mer ránézni igaz van nem is kell ránézni csak a mával kell foglalkozni

Erzsi sem hinné el nem is mondom el neki sem mert azt hinné megőrültem pedig csak álmodtam csak álmodtam és jött a fény az ablakon rézsút majd a padlón a falakon Uram Isten ki hinné el nem örültem meg csak láttam fényben úszik a szoba de nem kellett pislognom szép volt mint a májusi pirkadat a szoba fényre vált ez a szoba nyílt az ajtó és bejött nem féltem pedig máskor mindig félek akkor nem szép hihetetlenül csodaszép volt az a férfi még nem láttam hozzá hasonlót fehér ruhában rám nézett istenem milyen volt a szeme rám nézett felém nyújtotta kezét nem mertem mozdulni repülni szerettem volna közelebb jött lehunyta szemét majd rám nézett és kiment az ablakon falon nem tudom sose felejttem el ennél szebbet nem láttam nem hinné el senki

Elrévülés¹

Valamelyik este magányosan szivaroztam a belváros egyik spanyol nevű kávéházának teraszán, és szokásomhoz híven egy könyvet, az egyik filozófus barátomtól nevem napjára kapott Musil *Naplóját* lapozgattam, előre s hátra, ki- és visszakeresve margóra rótt jeleimet: hangjegyeket, rövid és hosszú hangot jelölőket, violinkulcsokat, felkiáltó- és kérdőjeleket, melyeknek külön jelentőséget tulajdonítottam egykoron, s hogy viszontláttam őket, emlékezetemet hadra fogták, igyekeztem felidézni a hozzájuk fűződött gondolatokat, kifejtendőket, önfeltárókat, és elindult egy belső beszéd az agyamban. Régi, gimnazista koromból származó beidegződés volt részemről, hogy mindig legyen nálam könyv, olykor több is, hogy a zsúfolt villamoson utazás, a hivatali folyosókon várakozás, a közterek valamelyikén sziesztázás idejét, a létesemények közötti köztes-idők idejét elcsapjam egy kis olvasással, egy kis esztétikai töprengéssel. Később pedig a hivatásom cégéreként hordtam, olykor egész táskával, málhás számarként a könyveket; a könyvthurcolás egyszerre utalt könyvmoly-ságomra, s arra, hogy nem is tudom elképzelni életemet és magamat másként, mint az általam életre keltett szövegekben szerepeket játszva, magamat megjátszva, álarcok és jelmezek sűrű váltogatása révén, fragmentumokat fejben írva, memorizáltam őket, a fejemben írtam, átírtam és fölülírtam valamennyit, s színészként addig-addig mondogattam egy-egy véglegesnek tűnő változatot, míg bevésődtek, belém vésődtek, szerepekké váltam, hogy magányomat megőrizzem és elfogadtassam magam. Az évtizedek során oly magas fokú színjátszói képességre tettem szert, hogy magam is képes voltam az olvasott könyv írójának a hangját birtokolni, azon a bizonyos megtalált hangon beszélni, mintha az enyém, az általam megtalált hang lett volna, ami persze egyfelől segített színészi azonosulásom tökéletességig fokozásában, másfelől késeltette a saját hangom megtalálását: árral szemben mentem a magamra-találás szándékával. Ezért is mondhatom, hogy későn érő, későn a saját hangjára találó alkat vagyok, s ennek a megkésettégemnek minden előnyét és hátrányát viselem. Például, hogy nem kellett bizonyos dolgokban, manifesztumok aláírásában, brancséletben részt vennem, mindig magam képviseltem magam mindenütt a nem-osztozás jóleső örömevel; persze a magam képviselete nemcsak az elmagányosodáshoz, de a háttérbe taszítottsághoz, érdektelenségre ítéltséghez is vezetett; írok ilyesféléről és ilyesféle lélekállapotban szoktak naplót írni: a személyesség hangján, hogy a naplóban végleg elveszzenek, önnön halálukat megélve.

A főutca mögötti négyszögletes kis téren (nevét oly sokszor változtatták az elmúlt évszázad alatt a változtatások és változások idején, hol magyarították, hol „internacionalizálták”, vissza, és megint csak, hogy mindig zavarba hoztak, ha valamelyikre rákérdeztek), a szürkület előtti napszak kissé bágyadt, inkább esti hírlap olvasásának és pohár csapolt sör kortyolgatásának kedvező óráján

foglaltam el pozíciómat a párnázott széken, s a latin dallamok és ritmusok a kávézás és szivarozás léhaságát, fesztelenségét, önfeledtségét fogadtatták el velem, nem esett nehezemre, a köröttem s mellettem örömtelen, morózus és gondterhelt ábrázattal elhaladó emberek szomorúsága, a *tristesse hongroise*, melyről Pessoa beszélt, sokkal inkább nehezen elviselhető volt: útjaimról megtérve első benyomásaim szerint. E pozíció a könyvben elmélyülésnek és másik-énem otthonos mozgásának: ki-bejárákálásának, s persze a környezetem szemlélésének is lehetőséget nyújtott, az esztéta pozíciójába helyeztem magam, s az imént olvasott mondaton töprengtem: „*valójában az ember nem ilyen vagy olyan, hanem ha más emberekkel érintkezésbe kerül, a másik ember egy nagyon határozott (vagy nagyon is határozatlan) hangot pendít meg benne – és akkor az ember olyan*”. Az ovális asztallapra tettem olvasószemüvegemet, a távolbalátás élességét és tisztaságát biztosítva magamnak, ujjammal a kávéfoltos és légyköpte asztallapon matattam, „Undorodom a legyektől, pofátlanságuktól és szőrös lábacskaiktól. Pókhálóaldozatok. Nagyanyámnál ragacsos légyfogócsíkok csüngtek a konyhában, alá, s vesztüket érezvén zümmögtek a fogott-legyek”. Az olyanság mikéntjein és visszahatásain, megérthetőségén és létmódosulásán rágódtam, ám ebből a pozícióból némileg kiköckevve, önkéntelenül is ráemeltem tekintetem az asztalom mellett sietősen vagy éppen egykedvűen, magukkal vagy másokkal társalognak elhaladókra, s azon tűnődtem: „miféle hangot pendítenek meg bennem ezek az ismeretlen, általam különböző tulajdonságokkal, lehetséges történetekkel, képtelen sorssal felruházott emberek? Nem vagyok gondolatolvasó. Sem látok. Inkább analitikus, afféle tizenhatalmadik századi természet. Emberismeretem is analitikus alkatomból fakad. Egész életemben magam elemeztem, szét, szétírtam magam.” Számomra való létezésüknek csupán anyni bizonyítéka volt, hogy ilyenségemben: karszékemben hátradőlve ellazultam, a távolbalátás élességét birtokoltam, s magam lelassultságát már-már erénynek tartottam, „Legalább én tarttam annak, ötvenévesen, a rohanás szédületében létezők ellenében”, s szemlélődő mivoltomban nem csupán észrevettem őket, hagytam a látóterembe belépni, megmutakozni, viselkedni valamennyiüket, majd nyomban el is tűnni, anélkül persze, hogy bármi bizonyosat tudhattam volna meg róluk (mint mondjuk a száz forintot kérő koldusról legalább azt, hogy éhes, vagy inni szeretne); hajlandónak mutatkoztam illékony létüket néhány percig tartó képzelgéssel megörökíteni. „Ez igazi balek, ahogy a lányom mondaná. Álltó helyben képes elesni. A nők körberöhögik. Most mi van? A lányom szemével nézem, amit az enyémmel kéne? Nahát!”

Az asztalom a járdától elkerített sziget peremén állt, a teraszkorláthoz közel, túlhan az útpadka húzódott, méternyire tőlem, tövében egy esőcsatorna-lefolyó, s én a vendég – mindig és mindenütt vendég voltam – , csikkek és

¹ Részlet a szerző *Hangok csupán* című regényéből.

gyűrt parkolójegyek, csalódást okozott lottószelvény és sebtében eldobott csokipapír, ürült műanyag öngyújtó és kislány elhagyta hajmasni, autókereknyomtól barázdált reklámlap és tilosban parkolásért kitöltött büntetésfecní, éjszaka szabadon randalírozó patkányok ürüléke és macskahányadék mentén ültem, az esztéta különöcs pozíciójában, és néztem belülről és tán felülről a belváros szennyestől irtózó magam. Ez az irtózás is újkeletű érzés volt; korábban sosem irtóztam a szülővárosomtól, emlékezetemben magam keresve, szülővárosomat írtam újra, a magam és a képzeletemben élő személyné vált városom történetét, a kettőnk életeseményeit, melyek hasonlósága és különbözősége az emléknymokban tetten érhető volt, s hogy szerelmes kamaszként kószáltam utcáin és a külső vásártereken, egy fruska társaságában vagy önmagam kíséretében, s mindenünnen láttam a Nagytemplom tornyait, az otthonosság biztonságával és bensőségségével váltam eggyé vele. Az újkeletű irtózás egyféle eltávolodás és elkülönülés volt a részemről; az utazó tekintetével kívántam látni városomat, oly szenvtelenül, mégis érzéki telítettséggel, ahogy az elveszített szeretőt fűrkézi az ember a szakítás tudomásulvétele után, felfogva, kifejtve és rögzítve minden egyes jelet, melyek az elszakadás visszavonhatatlanságát, a „már soha többé úgy, mint azelőtt volt” bizonyosságát mélyítik el a szívben, először, mert a tudat csak nehezen fogja föl, hogy ami nem is oly sokkal korábban még teljesen birtokolható volt számára, már csak mélyrétegeiben létezik. „Emberöltővel korábban a villamos erre kanyargott, csöngetett és nyikorgott, lovas szekerek zöldséget és gyümölcsöt, no és száraz jeget, szódát, meg szenet hoztak, kofarikácsolástól és targoncájukon ücsörögve kliensre várakozó trógerék önreklámozásától volt hangos e tér. Térfigyelő kamerák akkor még sehol. Legfeljebb álcázott rendőrök, de azok mindig voltak, a tanácsépület és a napilap-szerkesztőség miatt, biztonsági okokból. Ilyen vagy olyan módon figyeltek meg, nemzetbiztonsági okból, megfigyeltek engem is, az őriző szemek. Ugyan, egy kis senki voltam nemzetbiztonsági okból!”

A szomszédos asztalhoz időközben leült egy nyurga, szőke lány, a hajvég némileg töredezett, ezt az orozslánsórényt kefével is nehéz lenne kiegyenesíteni, karját szorosan összekulcsolta melle előtt, s mint aki egy vizsgán kihúzott tételen tűnődik, ugyan mi tartozik a tárgyhoz, honnan kezdje a mondandóját anélkül, hogy szószátyárnak tűnne vagy épp ellenkezőleg, hiányosságait leplezné le idő előtt, maga elé meredt, tudomást sem véve a néhány lépésnyire tőle, az úttesten idegesen túlkölköző autókról, az asztaloknál évődve hangoskodókról, az elé perdülő vidám pincérről. Annak jött el az ideje, hogy a fiatalok autóval érkezzenek a belvárosba, magukat és a papa-kölcsönadta autójukat közszemlére kitenni, a túlkölkésük csak ráadás volt, afféle „Figyusz, laza vagyok, nagyon laza!” szajhatempó, melyet az asztalnál ülők és fennhangon évődők diákszlogenje és minden időben trágárnak minősülő beszéde, folytatólagosan és folyamatosan felülírt. „Az ember ne berzenkedjen és feszengjen, ha a fiatalok közé ül. A kávézó ilyen is, meg”. A lány, feszélyezettségét palástolandó, egyetlen pillanatig sem nézett a pincérlegényre, aki combjához feszülő fekete nadrágjában, felgyűrt ujjú fehér ingében, zselézett hajával a filmbeli stricikre emlékeztetett, s hogy maga is tudatában volt az efféle hasonlóságnak, tudatosan kihívó viselkedése is jelezte. A lány szinte érthetetlenül,

s bizonyos akcentussal, melyből semmi bizonyosat nem tudtam volna mondani származása felől, gyorsan elhadarta: „Egy kávét kérek, habbal”, majd újból a bezárkózás, a melle előtt szorosan összekulcsolt karral jelzett magabizárkózás pozícióját vette föl, elhárítva mindenféle megnyílást és érintkezést. A pincér, talán hogy még jobban zavarba hozza a láthatóan szemérmes, kávéházat nem túlságosan gyakran látogató, a kihívó férfipillantást kerülő lányt, vagy csupán szórakozottságból hangosan ismételte: „Egy kávét parancsol a kisasszony, habbal? Habos kávét tejszínnel? Tejszínes kávéamort?” A lány, mintha nem is hallotta volna a feleslegesen visszhangzott szavakat, a nyílásra és a kávéházban megszokott fesztelen viselkedésre, a könnyed és semmire sem kötelező fecsegésre ösztökélés hívójeleit, reklámszatyrából könyvet vett maga elé és belefeleledkezett az olvasásba, akár egy romantikus németalföldi festményen a kandalló előtt karosszékben ülő fiatalasszony, aki a hosszú téli estéken a lámpaoltásig hátralévő időt Alfred Musset verseinek sokadszori fellapozásával tölti. „A nevek nem felcserélhetők, nem mindegy, de még mennyire nem, hogy Musset vagy Baudelaire, több szempontból sem, kinek-kinek hogy, persze. Musset és Sand ugyan, ugyan! kicsit pikáns és botrányos, vagy csak Sand az, de a *Romlás virágai* több mint pikáns, inkább botrányos, botrányosan zseniális, csak hát nem kiskorúaknak. Irodalmi Kameszatka.”

Magamban elmosolyodtam a pincérfiú hiábavaló próbálkozásán, ami alig volt több egyfajta diákos csínynél, naponta százszor is elkövet ehhez hasonlót, hogy a diákmunkát élvezetesebbé tegye, a figyelmet magára felhívja. Mivel érzékelte kudarcát, hogy észre sem vették, őt, akít a lányok többsége nemcsak hogy észrevesz, de megszólít, társalgásra ösztökél és értékeli fanyar humorát, nehezen viselte el a vele egykorú lánytól, hogy ügyet sem vet rá, s képtelen lévén e felsülésbe beletörődni, magasba tartott ujjain pergetni kezdte a kerek fémtálcát, s egy ideig ráérősen álldogált, akár egy mutatványos a tapsra várva. „Produkción! Az ész megáll, egy bizonyos fajta lányoké igen, több sem kell nekik, ennyitől is. Na persze, nem kell mindig az ítélőerő, boldogtalanság okozója. Néha egészen kicsiny dolgoktól kellene meghalni, mondjuk egy pille széttárt szárnyán látható létmetaforától.”

Képtelen voltam visszatérni Musil előbbi mondatához, egyébként is, Musilhoz mindig összeszedettség kell, figyelemmaximum; a szürkület tompafényében szemügyre vehető járókelők sem vonzották tekintetemet, egyfajta nyugtalanság: időszakos létnyugtalanság, pillanatnyi kikölkökség lakozott bennem. A kávéházban-lét időtlensége: egy bizonyos pozícióból a járókelők és életesemények szenvtelen vagy nagyon is elfogult szemlélése, látni engedte mások létezésükből kikölkökségét, gyanakvását és félelmét az idegennek vélt városlakókkal szemben, „Hipocondria és téboly, részvétlenség és gyűlölet, hat és visszahat, a város közös játékerében magunkat és másokat egyszerre látjuk gorombáskodni, gyűlölködni, félni és rettegni, s menthetetlenül elveszni...” A lány egy „határozott hangot pendített meg” bensőmben. „Szép, mint minden természetesen szép huszonéves lány, aki nem viszi túlzásba a sminkelést, hogy vonásait hangsúlyosabbá tegye, vonzerejét megsokszorozza, vagyis magáról egyfajta hetéraképet sugározzon. Úgy bájos és kívánatos, ahogy az Úr megteremtette”. Először a kamaszkori szépítő lényemre gyanakodtam, szeretett lecsapni az efféle

szemérmes, védtelen, szerelmi ügyeskedésekben járatlan áldozatokra, ám egy belső hang lecsendesíteni igyekezett a bujaságra ösztönzőt, a vadászt, akit az utóbbi időben teljesen háttérbe szorítottam, létezéséről igyekeztem tudomást sem venni. „Szánalmasok, mégpedig, a korombeli professzorok, akik belehabarodnak doktori értekezésüket író hallgatóinkba. Végére két szék közül a földre. Méltóság nélküli önsíratás. Piroska és a farkas meséje, melyben Piroska sem egészen ártatlan: anyai örökség.” Aztán a megrögzött olvasó és professzor szólalt meg, aki azonnal kapcsolatot szeret létesíteni a vaskos regényeket vagy bölceleti könyveket faló fiatalemberekkel, akiknek egy metafora az egész transzcendenciát megjeleníti, s noha metafizikai tudásuk alig haladja meg a mesét hallgató gyermekét, mégis oly hevülettel beszélnek a lét és nemlét kérdéseiről, az okkultizmus és keleti bölcelet „lényegéről”, mintha voltaképpen mindegy is lenne szavai jelentése, maga a tény, hogy valami homályos sejtést, egy filozófustól vett idézetet boncolgathatnak a maguk kedvére és környezetük elkápráztatására, fontosabb volna a beszélgetőtársakkal való egyetértésnél vagy egyet nem értésnél. Hányszor megtapasztaltam a szemináriumon műveket hüvelyező fiatal emberek esetében, hogy számukra nem az egyetértés, az egy nyelven beszélés, a világos érvelés, sokkal inkább az elkülönülés, a rébuszokban beszélés fontos. Gyakorta olyasmit akartak mondani, ami csendesebb vagy szerényebb képességű társaikban irigységet kelt olvasottságuk, merészségük, jeleket értelmező okfejtésük láttán, s mivel észrevették a többiek riadt tekintetét, visszahúzódását, oly magabiztossággal használták a „transzcendens otthonalanság”, a „szubjektum számára megmutatózó létrégio” s más egyéb fogalmakat, akárha sohasem borzongtak volna bele a felismerésbe, hogy egy-egy mű esetében képtelenek értelmezni a saját maguk használta fogalmakat, s nem kevés fáradságomba került, hogy fellegjárásukból visszatérítsem őket a szemlélt tárgyhoz, s egy másik kiindulási pontot ajánljak elmemutatványaik végzéséhez. „Ne akard Marcell, kérlek, hogy mindenki úgy, olyanok lássa a dolgokat, mint te! szokta mondani, alkalmasint és engem-intőleg a hitvesem. Szemléletváltoztató vagyok. Másokét az enyémhez közelítem, hogy a horizontunk legalább, ha már az optikánk nem is. Másként látni a dolgokat, létmódváltás”.

A kitaró és nem is egészen tisztességes báméskodásom nyomán rádöbentem, hogy a váratlanul feltűnő lány arcvonásaiban egy valaha látott női arcképre ismertem, a magas homlok, hátul masnival összefogott hajkorona, szomorúan mosolygó szempár, az orr alatt ívelt ajak összetéveszthetetlen volt, a ráismerés magabiztosságával állíthatom, ám sehogy sem akart beugrani, honnan ismerős a lány arca. Emlékezetemben kutakodtam, ezernyi arcvonás, homlok, hajviselet, szempár, orr, ajakív, áll és vállgödör között igyekeztem rátalálni a tulajdonosára, mint helyszínelők az ujjlenyomatból s más hátramaradt nyomokból a bűnelkövető kilétére. Emlékeimben kutakodásom és múltfagatásom közben átváltozáson mentem keresztül: zsigereimben érezni kezdem *olyanságomat*. A szomszédos asztalnál ülő lány magába zárkózottsága (amely egyszerre tudatosította bennem a fiatal lányok számomra talán már soha többé nem birtokolható feszes testének gyönyörét és azt a megközelíthetetlen, idegen világot, amely e nemzedéket elválasztja az enyémtől), rejtélyesnek tűnt; s hogy minél inkább igyekeztem megér-

teni: miféle vonzerejének köszönhetően tart fogságában, számomra is érthetetlen bosszúvágy éledt bennem. A bosszúvágy egy valaha kapott mély seb gyógyíthatatlanságából, hiúságunk sértettsége miatti feledhetetlenségéből fakad, s nem ritkán évekig, évtizedekig lappang bennünk, emészti önbecsülésünket, s hogy módját látjuk viszonzozni a sebet, egyszerűben felszakad sérelmünk, megsokszorozódik a dühünk és erőnk, amely a másik gyöngéjébe igyekszik beletalálni, hogy a miénknél is fájdalmasabb sebet okozzon. S hogy a bosszú vak, mi sem bizonyítja jobban, minthogy gyakorta nem is azon igyekszünk kitölteni haragunkat, a múlthatatlan seb fájdalmát, mely már nem is fizikai fájdalommal hat ránk, hanem a fájdalom táplálta szégyennel és lelkifurdalással, hogy nem toroltuk meg nyomban sérelmünket, nem vettük elő a feledhetetlen sebosztót, szóval nem a sebosztón töltjük ki a bosszúvágyunkat, hanem egy ártatlan lelken, akinek fölismertük a gyöngeségét.

A lány szemét hunyorgatva olvasta a zsebnagyságú regényt, amolyan olcsó, papírborítású kiadvány volt, amelynek köztudottan rossz a tükre, kicsik, már-már olvashatatlanul hangyányik a betűk, és az ember szemé előtt egy idő után összefolynak a sorok, mégis abban a reményben folytatja az olvasást, hogy a történet magával ragadja a képzeletet, mely a jeleket értelemmel látja el, átértelmezi és egyedivé teszi azáltal, hogy benne saját történetére emlékezteti. Az ideges hunyorgás másfajta gyanút is ébresztett bennem: talán hiúságból nem veszi elő a szemüvegét, s ez a már-már kislányos butaság, a szégyenlősség, a pápaszemtől irtózás, minek köszönhetően repdes a szeme, valamifajta bájt kölcsönzött arcvonásának, s cseppet sem tagadom, egyre vonzóbbnak, kívánatosabbnak tűntette őt föl előttem. S tagadhatatlanul eljátszottam a gondolattal, hogy ez a szemhunyorgatás: a rám kacsintásnak egy nagyon is jól álcázott formája, s az a szégyenlősség, amelyet zárkózottságának tudtam be, voltaképpen az ösztönös hódítás régóta ismert fajtája. Nem elrejtteni akarja magát tekintetem elől, ellenkezőleg, kódolt üzenetek, hívójelek segítségével kínálkozik föl, mintegy kezdő szerető, aki a szerelem szenvedélyességében elsősorban magát szabadítja meg a kamasz tapasztalatlanságából fakadó gátlásaitól, s csak másodlagosan adja magát nekem, akkor is csak azért, hogy lázas izgalmát és nőiségének rejtett lényegét megfejtse az ölekezésben, mely eleinte nem is jelent számára többet a pillanatnyi fájdalomnál, amit összetéveszt a gyönyörrel, nem is jelent mást, mint leszámolást az éveken át dédelgetett ábrándokkal a férfi erejét és megtermékenyítő képességét illetően, amit az első egynehány ölelés után saját tapasztalataival vet össze, s egészen másfajta szempontból mérlegeli az örömet, mint amilyen képzeteket alkotott magának korábban róla. Szemhunyorítása végső soron azt sem zárta ki, sőt, hogy nem először köt kapcsolatot ilyen módon, s a jeladásnak egy már jól bevált formáját igyekszik megismételni, bizván abban, hogy jól fejtem meg hívójeleit. Ez a villámként belém csapó felismerés kétségbe ejtett, mert minden korábbi feltételezésem ártatlanságát és tapasztalatlanságát illetően egy szempillantás alatt dugába dőlni látszott. „A hazugság és magakelletés bizonyos megnyilvánulásainak a számbevétele saját színlelésem alantasságára világítanak rá. Magam sem tudom eldönteni, hogy pusztán lényé élesztett bennem szexuális vonzalmat, vagy az ifjúkori szerelem iránti vágyakozásom szedett rá. Rászedhető



vagyok. Hormonműködésem egyenes arányban áll kéjsóvárgással.” Ténylegesen nem tudtam eldönteni, hogy a Koré-szüzet vagy a szerelem fortélyában járatos lányt kívántam-e feltétlenebbül, képtelen voltam eldönteni, melyiket képviseli, az elvlasztás, a kijelölés csak képzelgés marad mindaddig, amíg bizonyosságot nem szerzünk egyik vagy másik létállapotáról, a lányság ilyen vagy olyan formájának megtapasztalásával, ami után képzelgésünk más irányt vesz, a két lehetséges női archetípus: a *növényi* vagy az *állati* sorsbetöltésének útjait vetíti elé.

Kizuhantam érdektelenségemből, s a harag, melyet a képtelen helyzetem és a fiatalságomból felködlő fölöttési emlékek keltettek bennem, egyre határozottabban arra ösztökéltek, hogy önző birtoklási vágyamnak szabad utat engedjek. Új pozíciót vettem föl, önmagam újrapozicionálásának csillapíthatatlan szenvedélyével, s ornyergemre ültettem olvasószemüvegemet, mely fölött szemérmetlenebbül vizsgálhattam az ismeretlenségében is ismerős lányt, ahogy a kávéját issza, jobb kezébe fogva a kávéscsészét, kisujját eltartva a porcelántól, kortyol egyet a méreg-erős olasz kávéból, majd leteszi a csészét a tányérra, és fölemeli a könyvét, melynek borítóján jól olvasható az író neve: *Musil*. Olyanságom hirtelenjében más formát öltött, a megfektehetetlen kíváncsiskodót, aki fölfoghatatlannak vélte a véletlent, hogy a lány arcvonásaiban egy valaha látott női arcra ismert, éppen azt az írórt tartja fontosnak olvasni, esetleg újraolvasni, mint akinek a *Naplóját* maga is hónapok óta olvassa, egyenesen újraolvassa. „Megen-gedi, kérem. Nem szeretnék tola-kodni. Az én koromban már nem illik kéretlenül egy fiatal lány mellé, hogy is mondjam csak, úgy odaülni, lehuppanni, megérkezni. Láttam, hogy ön is, kisasszony, *Musilt* olvassa. Minő véletlen, magam is a *Naplóját* olvastam még az imént is.

Az esztétikai és filozófiai okfejtéseim töprengtem, s nem bírtam visszafogni a kíváncsiságomat, hogy megtudjam, kisasszony, ön vajon melyik művét olvassa.” Szánalmas volt székfoglalóm, minden székfoglaló a maga módján szánalmas és unalmas, olykor egyenesen botrányos és pöf-feszkedő, a rangot és pozíciót jelentő szék elfoglalásának, birtoklásának göggyével elmondott beszéd a többi széket birtokló jelenlétében, akadémiaközlés, s hogy a mellette lévő széket elfoglaltam, zavaromban a jólneveltség minimumáról is megfedekeztem, ami a bemutatkozást illette. „Kérem, kicsit lassabban beszéljen, nekem nehéz követni az ön, hogy is mondjam, kiterjedt mondatait. Valóban *Musilt* olvasom. Lengyelül. A Törless iskola-éveit. Ismeri? Bocsánat, de”, s hogy nem utasította vissza közeledésemet, pontosabban az asztalához átülésemet, nem szégyenített meg kíváncsiskodásom és tola-kodásom miatt, szóba elegyedtünk, a szóba elegyedés törvényszerűsége szerint a kezdeti megnyílás – az önmagunkból kilépés és visszahúzódás, az áthidalás és eltávolodás, a másikba behatolás és elmélyedés, a másik befogadása és jelenvalóvá tétele – valamennyi lépcsőfokát megjártuk, igyekeztünk a másikat elszállásolni bensőnkben. Semmi meglepőt nem találtam abban, hogy egy lengyel diáklány az Erasmus-program keretében ösztöndíjat kapott arra az egyetemre, ahol jómagam is tanítok, s hogy az irodalmat tanulmányozza, a magyar és lengyel irodalom kölcsönhatásait, a történelmi nemzetfelosztások és -megcsonkítások, a kelet-ről és nyugatról érkező hódítókkal csatározások, a kelet-európai veszélyeztetett létből fakadó szorongások és szabadságvágyak nyomait követte a különböző szövegekben. S ha én nem találtam semmi meglepőt jelenlétében és érdeklődésében, az irodalmi szövegek olvasásától és összehasonlításától remélt önmagára eszmélkedésében,

öt nagyon is meglepte, hogy egy esztétika professzorral hozta össze a sors, s ettől kezdve nemhogy elutasításban, megszegyenyítésben, felsülésben és eltávolításban lett volna részem, épp ellenkezőleg, magába zárkózottsága, félénksége, távolságtartása oldódott, szóváltásunk kezdeti bátortalansága – a megfelelő szavakra találás nehézsége az ő részéről és a mondatszövéssé visszafogása az én részemről, a nekilendülés és visszahúzóadás egymást kiegészítő, egymást további lépések megtételére ösztönző lüktetése mindkettőnk részéről – lassan megtalálta a megnyílás magabiztosságát. Egyre magabiztosabban nyíltunk meg egymásnak, aminek következtében részesei lettünk Musilról közösen tett irodalmi vallomásoknak, krakkói élményeink kicserélésének s bizonyos történelmi távlatnak, mely függetlenül életkorunktól, egyfajta egybe- és összeringást, egymás múltjába és emlékeibe feledkezést kínált, mintha őseink irányították volna egymáshoz közelelő lépéseinket.

Sorsszerű jeleket láttam egymáshoz közeledésünkben, s miközben kiáradtam és visszahúzódtam magamba, egyre inkább aggasztott a tény, hogy képtelen vagyok azonosítani az emlékeimben őrzött nővel („Bocsánat, kisasszony, honnan való Ön, nekem nagyon is ismerősnek tűnik, mintha már láttam volna kiskegyedet valahol, úgy tűnik nekem, mi már találkoztunk”), képtelen vagyok beazonosítani az arcvonásaiban fölsejlő másik nőt, aki régóta tudatom mélyén lappang, ismerősen mosolyog rám, megszólít és nem értem őt („Idők fátyla borítja emlékezetünket, fátylak mégis el”), megszólítom, mosolyogva jelzi, hogy nem érti mondandómat, de szemlátomást biztat, hogy próbálkozzam újra és újra, mert valamit el kell mondanunk egymásnak. „Tudja, többször is jártam Krakóban, Wroclavban, Poznanban, Gdanskban és Lublinban. Az egész Lengyelországot szinte bekóboroltam a hetvenes évek végén és a nyolcvanas elején. Ismerkedtem, mondhatni összeismerkedtem. Tehetséges fiatalokkal, lobogó hajú és csillogó szemű grafikusokkal Krakóban. Belső száműzetésben élő filmekkel Gdanskban. Félve nyilvánultak meg, mind. És persze szépasszonyokkal, professzorokkal és átlagemberekkel, akik elfogadtak, befogadtak, enni adtak és szállást adtak”, s hogy számba vettem, mi mindent adtak nekem az engem el- és befogadó lengyelek, noha a lengyel–magyar történelmi barátságot épp feledtetni, besároznai, szétzúzni igyekeztek mindkét felől a politikusok, felsejlett, hogy valójában azért kóboroltam be, többször is, autóstoppal Lengyelországot, mert kerestem valamit vagy valakit, aminek vagy akinek a létezéséről nem tudtam, de azt tudtam, hogy meg kell találnom a hívőjeleket küldőt. „A családom Krakóban él, több generáció óta. Még ismertem a dédanyámat. Híresen szép asszony volt. Belle du Seigneur. A Kupanszki-lányok, a családi legenda szerint, mind-mind szépasszonyok voltak. Évszázadok óta kereskedőfamilia leszármazottai. Kinek ügyvéd, kinek orvos, kinek katonatiszt a férje. A dédanyám katonatiszt volt. Emlékszem, egyszer mesélt egy magyar katonatisztról is, ez is a családi legendárium része”, mondta, s épp olyan lelkesen merült el a családi legendáriumban, mint én a saját emlékeimben. „A dédanyámat, ó, kicsiny lány voltam, nagyon szerettem. Kertes házban lakott Krakó külvárosában. Gyönyörű rózsalugasai voltak. Emlékszem a nyári reggelekre, a lugasban ültünk, a nagy, ovális asztalnál. Méhek szálltak a rózsákra, madarak a fákra, és én kiflit eszek áfonya-

lekvárral. Dédanyámnak nem volt férje. Tudja, meghalt Katynban. A fényképe a hálószoba falán függött. Amikor nála voltam, a dédanyámnál, sosem volt szomorú, mindig mosolygott”, idézte emlékeit, melyek megjelentek előttem, képileg, filmszerűen, s annyi más hasonló emléket, emlékezőst idéztek elém, hogy semmi különöset nem találtam benne. A nyári reggelek, korai órák, amikor rendszerint kiültem a nyaralóm teraszára, esztétikai töredékeimet róni, s a feketerigók, rozsdafarkúak a harmatos fűben kerestek táplálékot, a fák felkunkorodott leveleiből és az ereszcsontról ittak, a macskám, vadászösztönétől hajtva, a lugas árnyékából leste őket, hogy lecsapjon rájuk, a magukról megfélemedezőkre, a méhek egyváltékban döngicséltek, s a csöndet egy „pitty-pitty”, vagy „nyitnikék-nyitnikék” szólam törte meg, a gondolkodás frissességét és méltóságát hozták el, a hajnalpír és az este egymásra kérdezett, egymásnak felelgetett, s én, a teraszon ülő, közvetítettem a kettő között, abban a korban voltam, hogy mindkettőre ráláttam.

Nem ismertem a dédszüleimet, csak a családi legendáriumból való történeteket, nagyapám volt e történetek közvetítője, kútforrása, kiapadhatatlan és elapasztathatatlan, s én hűséges hallgatóságnak bizonyultam, nem állt szándékomban megakasztani nagyapámat a családi legendáriomot képező történetek elmondásában, belém írta és magamba fogadtam a történeteket, magát is beleírta és engem is belefoglalt ekként a legendáriumba. „Ilyen szépasszony volt a dédanyám. Ez itt az esküvői képe. A férje még párbajozott is érte”, s a lengyel lány elém tett egy megbarnult fényképet, a történelmi múlt, egy családi legendárium relikviáját, rajta egy legendásan szép asszony és egy snájdig katonatiszt, aki párbajozni is kész volt a szépasszony kezéért és becsületéért, s engem mindig meghatottak a múlt efféle képi megjelenítései, pontosabban hatottak rám a le- és megírhatatlan, soha be nem fejezhető, befejezetlenül maradó történetükkel elém kerülő képi megjelenítések, melyek külön-külön és megszámlálhatatlanul sok hasonmásukkal egy közös történelmet meséltek el. „Szeretném rekonstruálni a dédanyám történetét. A Katynban elhalt katonatiszt történetét és dédanyám menekülésének történetét. Hogy az élete érthetővé váljon számomra”, mondta csöndes elrívüléssel hangjában, s hogy az *elrívülés* szó felrémlt bennem, az elrejtés, a fedettségbe menekülés, a felejtésben leledzés, a feltáratlanságban időzés, a névtelenség és a hívásra, el- és meghívásra várás megannyi jelentése bomlott ki, s miközben egy láthatatlan történetet kezdett el írni, a dédszüleiről és magamagáról, én egy másikat, töredékeset és jelek elgondolhatóságából rekonstruálhatót. „Egy szépasszony története. Valóságos Maupassant-regény”, de ezt már csak úgy mellékesen jegyeztem meg, mellékes megjegyzésemnek mindenfajta lehetséges jelentését végig sem gondolva, mivel maga a fénykép kezdett különös jelentéssel megnyílni a számomra; igaz ugyan, nem dokumentált, mert az arcvonás beazonosíthatatlan volt, egyelőre, és a megörökítés ténye, ideje és miértje is homályba veszett; az arcvonás csak megjelenített egy szépasszonyt, aki bárki lehetett, s egyedül a dédunokája szépségén át hatott rám, elementáris vonzalommal, noha róla sem tudtam semmi bizonyosat, de az arcból sugárzó jelek tették különössé a számomra. Elrívültem magam is, a legendás szépasszony szépsége, a Belle du Seigneur szépsége magával ragadott, elragadtatott, s épp hogy e szépségről

akartam kifejezni elragadtatottságomat, mint kiállítást megnyitó beszédeimben szoktam, kicsit körülményesen, és bizonyos jelekről akartam sejtéseimnek hangot adni, egy fiatalasszony huppant le az asztalunk melletti üres székre, arcon csókolta a lengyel lányt, szót váltottak, a szóváltásba belefeledkeztek. „Úgy látszik, bemutatkozni békebeli időkben volt szokás. Magam is elmulasztottam. Nem be-, csak megmutattam magam. Mintha a név nem is számítana. Pecsét, titok, a levélpecsétet is csak a címzett törheti fel titoksértés nélkül”, tűnődtem szapora szóváltásuk és fiatalos nevetgélésük alatt, tűnődésem várakozás volt mindig is.

Az újonnan érkezett fiatalasszony, mint aki hamarjában felocsúdott, egyszeriben magára eszmélt, szégyenkezve kért bocsánatot, hogy megfélemlített rólam, és illetődötten rázott kezem velem. „Én jól ismerem önt, még ha ön nem is. Nem, egyáltalán nem hiszem, hogy ismer, vagy megismerne engem. Én túl jelentéktelen vagyok az ön számára. Többször láttam kiállításokon, mesterek gyűrijében, hírességek között forgolódni, beszédet tartani. Némi kiállítást én szerveztem”, hadarta oly gyorsan, mintha a rituális szertartáson mihamarabb szeretett volna túlesni és a lengyel lánnyal újból szót váltani, holott sietsége, mint később kiderült, szégyenkezésének és megilletődöttségének az álcája volt csupán. „Anna, de milyen Anna? Mindegy is, milyen Anna. Magnetikus vonzása a fényképen látható szépasszonyéval vetekszik. Az egyik szőke, a másik barna, a szőke szépasszony, a Belle du Seigneur, ahogy a lengyel lány említette dédanyját, szőkesége is barna a megbarnult képen”, tűnődtem ismét magamban, s hagytam őket fecsegni, fecsegésük fesztelen volt, mint két régi ismerősé, akik ott folytatják fecsegésüket, ahol abbahagyták egy órája, egy napja, egy hete vagy egy éve talán, s ez a fesztelenség irigységgel töltött el. „Hogyan is volna jelentéktelen, kisasszony? Nagyon is feltűnő jelenség, csak hát, minden bizonytalansággal visszavonta magát, megbújt a háttérben”, gondoltam a számomra már nem birtokolható testének feszességét mustrálva. Megnyugtató volt, hogy nem egy fiatalember foglalta el a valamilyen Anna által elfoglalt széket, amint hogy az várható lehetett volna, mint ahogy feltűnésétől félttem, a fiatalember eltávolított volna a legendás híres szépasszony dédunokájától, aki fel- és kitarulkozott előttem, a családi legendáriumba beavatott, kiváltképp egy fénykép titkába, melynek teljes történetét nem ismerte, s melynek valódi története, tudtam, valamilyen láthatatlan viszonyban van velem, jeleket sugárzott a fényképen látható szépasszony felém, az ő arcvonásai éppoly ismerősek és egyelőre beazonosíthatatlanok voltak a számomra, mint a dédunoka arcvonásai. S hogy a káprázat és szédület teljesebb legyen, Anna arcvonásai is kezdtek ismerősnek tűnni, talán valamelyik kiállításról, melyet talán ő rendezett. „Kiállításrendező, legalábbis így veszem ki a szavaiból. Szépasszony, tagadhatatlanul, legalább nekem szép”, futott át az agyamon. „Már rémlik, igen, határozottan rémlik az arca! Anna, maga nagyon is szép asszony ahhoz, hogy jelentéktelennek mondja magát! Miért becsüli alá, kérem, a szépségét?” fordultam felé, hogy palástoljam zavaromat, egyre több

rejtély támadt ugyanis körülöttem, nehezen tudtam követni *olyanságom* változásait, a különböző időkben: a saját családi legendáriumom részét képező nagyapám meséinek, lengyelországi kóborlásaimnak, a lengyel lánnyal megismerkedésemnek idején megnyilvánuló létváltozataimat. Zavarba hozott a múlt, zavarba ejtett a jelen, összezavarodtam. A két fiatal nő fesztelen fecsegése egyszerre tűnt távolinak és közelinek, engem mellőzőnek és láthatatlanul magába fogadónak; bizonyos történetekből kirekesztettek, ugyanakkor nagyon is beléjük foglaltnak éreztem magam. „Mondja csak, Anna, maga is járt már Krakkóban?”, „Ott ismerkedtünk össze, egy kulturális fesztiválon. Sétáltunk a várfalon belül, a parkban, sokat voltunk együtt. Éjszakába nyúltak a sétáink. Kávétunk a főtér teraszán. És néztük a fiákerokat az óváros utcáin forgolódni, órákat bámultuk az utcazenészeket, a mutatványosokat. Olyan magával ragadó volt az egész, ott-létem, kicsit magam is lengyellé váltam”, lelkesültsége és lelkesültségét kísérő, kifejező mosolygása, kurta nevetései, a lengyel lányhoz való kedvessége, kezét a kezébe fogta, néha megszorította, néha játékosan megpaskolta, cinkos szemhunyorogásaik, oda-vissza, magántörténeteket felidéző szófoszlányaik, kirakójáték, keresztrejtvény fogódzói mind, egészen magukkal ragadtak. Kórhintába ültem két fiatalasszony társaságában.

„Bocsánat, de nekem el kellene kísérem, haza a szállítására, a barátnőmet. Ha nem veszi rossz néven, elhagyjuk önt, de remélem, nem örökre”, rázott föl szédületeimből Anna bűgő hangja, s ebben a bűgásban a krakkói, velencei, párizsi, lisszaboni gerlek utazólényemhez közeledni vágyása, levegőben suhogó röppenése, hűtlen hűsége, kenyérmorzsával megvesztegethetősége, párválasztási hajlandósága köszönt vissza emlékezetemben. „Ha megengedik, elviszem magukat autóval. Igazán megtisztelnének. Úgy sincs más dolgom, itt már”, s a szédületemből riadva felajánlkoztam, rosszul esett volna eltávolodni tőlük, magamra maradni az idők és emlékek keltette szédülettel és azzal az ürrel, melyet a két fiatal nő hagyott volna maga után, mint elröppenő gerlek. „Már nem kell messzire mennünk! Ennél a saroknál balra, kérem, igen, itt is a diákszálló”, irányított Anna, navigátorom a város útkereszteződéseiben, átjáróiban és forgatagában, s miközben búcsúztunk, kéz a kézben, amúgy férfiasan, elfogódottan-riadtan beszélünk meg egy találkozót, egy kávéházi randevút, hármásban, mintha a kibeszéletlen dolgoknak, a félbeszakított történeteknek akartunk volna adni még egy esélyt, hogy valamiféle fordulatot, kibontakozást, esetleg befejezést nyerjenek, a legendás szépasszonyok hívőjelei számomra valamiképpen értelmezhetőek és megélhetőek legyenek. „Szóval a kávéházban, vagy ha valami közbe jönne, egy közeli kiállítás megnyitóján, mi látjuk egymást. Nem, köszönöm nem, még nem megyek haza. Egy kicsit még fecsegünk. Tudja, ez amolyan női dolog. Kibeszéljük a történeteket, rég nem láttuk egymást. Azt hiszem, busszal megyek majd. Nagyon kedves, hogy. De annyi megbeszélnivalónk van, szerintem egy hétig sem végeznénk, ha”, „Isten áldja, ajánlom magam”.

Fények, tükrök

A Dunánál

Napkeltére várunk. Akárcsak a pitymallatkor megébredő madarak a korai órán, magunk is úgy érezhetjük magunkat, mint a reggeli madarak, amelyek területfoglaló *revíreket* füttyögnek, óvatosan mérve be, tapogatva körül az élet, az élmények várható terepét, ezt a még sötétben lappangó „vadászterepet”.

Tudom, hogy élményeim, gondolataim feldolgozásához nincs semmiféle igazi, a szó szakmai értelmében vett szisztematikus filozófiám. A lombos rejtekhelyekhez, az érzékelés meg a bölcselkedés kaotikus turbulenciáihoz és mértékletes poroszkálásaihoz egyaránt vonzódik a természetem. „Eszméimet futtatom”, melyek többnyire szabadon szaladnak – hol erre, hol amarra, de aztán valahogy el is rendezem őket. A következetes, módszeres gondolkodást szerető, kritikus olvasó talán jogosan azt tarthatja, hogy tücsköt, bogarat, fűt, fát szedek majd ezeken a lapokon össze. Ám esetleg az is hasznos, ha az ember „csak úgy” morfondírozik, ha tudást elegyít megsejtéssel; félig-meddig gondtalanul, és mindössze a szellemét, az érzékenységét tornáztatja, nyújtóztatja lazán.

Akadnak az ember életében olyan hajnali órák, amikor szinte visszaremlik bennünk a teremtés, a születés őshajnala; az, hogy volt sár, vér, szike, sebvarró tű, az első lélegzetvétel; no meg a föld, az ég és a vizek szétválása; a szárnyasok és négy lábúak összevisszasága, aztán meg a lét elrendeződése. Valami hasonló ismétlődik meg kikeletkor is néha. Vegyük úgy ezt a reggelt, mint születést, amely az elválás és a valamilyenné válás határmezsgyéin siklik át (és úgy sejtjük: ez még egyfajta haláltapasztalattal is összefügg). Sírva-rikoltva, ujjongva és jajongva jön – napra nap – a világra minden. S él, ameddig – megél.

Minden új nap hajnalodva éled, születik, ébred. Meglévő a meglévőből. Mintha egy erős karú, de kifinomult kezű bába, egy természetes, csontos és felettébb szótlan senki – maga a természet – idejekorán mosdatni kezdené pára-vizekben a világot, aznapi újszülöttjét. Buborékok, köpködés, cincogásféle, sikongások.

Évek óta foglalkoztatnak azok a furcsa képi formációk, amelyeket a művészettörténet *anamorfotikus* ábrázolásnak, tükrözésnek nevez, és ami voltaképpen az illuzórikus képvetületek egyik, különleges fajtája. A kifejezés

görög eredetű és eredetileg egyszerűen „átalakítást” jelentett (anamorfein), majd arra a torzított ábrázolási módszerre kezdték alkalmazni, amikor csupán egy adott látószögéből vagy görbetükörből szemlélve jelenik meg a „helyes” (realisztikusnak mondott) kép.

Már Leonardo vázlatfüzeteiben is szerepel a jelenség a tükrőírással készített jegyzetei közt. Ha úgy vesszük, lényegében a centrális perspektíva (elmélete) is az „anamorfotikus” levítés egyik speciális, kitüntetett esete. Oly módon, ahogy az ismert tükrőben megjelenő kép is felfogható olyan képnek, amelynél a *vetítési síknak nincs görbülete*. Közönségesen ezt mondjuk síktükrőnek.

A víztükrök azonban csak ritka esetben adnak sík tükröképet, hiszen felületük, amit „vízszintnek” mondunk – általában még a legenyhébb fuvallatra is –, hullámzik a szabad természetben. Az ember viszont egykor, igen-igen régen – hisz sem foncsorozott, sem másféle tükrő még nem létezett – feltehetően ilyen vízfelületen pillanthatta meg magát és világának vetített képét. A görög mitológiák Narcissusa (Narkisszosza) is egy tóba vagy egy vízmederbe tekintve szeret bele önmagába.

Szűkebb értelemben és történetileg véve viszont az anamorfózis elsősorban a 15–17. századi művekkel kapcsolatos. Azokat a műalkotásokat mondjuk anamorfotikusnak, amelyek ezeket a tükrözési lehetőségeket „trükkösen”, virtuóz módon aknázták ki (egyes esetekben perspektívadobozokkal, lencserendszerekkel támogatva a vizuális/virtuális levítést, a kép megértését, percepcionális megfejtési módját).

A 20. században, az észlelésszociológiai kísérletekben is felhasználták az anamorfotikus hatásokat – ezek közül a legnevezetesebb a helyiség körvonalait eltorzító ún. Ames-terem –, de a modern képzőművészet, különösen a festészet [vegyük példának Francis Bacon festészetét, de akár a szobrászatból Jovánovics György magyar szobrász alkotásait] és persze a fotográfia is él vele, amikor plasztikus tükrőfelületek kombinációjával „játszik”, és szerepe támadt a filmfelvevők prizma- és lencserendszereivel, a cinemaszkopikus hatásoknál is.¹

Johannes Vermeerrel és a kortársainak tekinthető más németalföldi festőkkel, valamint a 18. századi holland esztéta és bölcselő, Franz Hemsterhuis (1721–1790)

* Részlet egy nagyobb esszéből.

¹ Az anamorfózis alapvető, korszerű monográfiája: Baltrušaitis, Jurgis: *Anamorphoses ou thaumaturgus opticus. Les perspectives dépravées*. Paris, 1984. Flammarion. 223 l. Európa fontos múzeumaiban – tudomásunk szerint – négy fontos nagyobb kiállítást rendeztek, amelyek anamorfotikus műveket mutattak be. E kiállítások katalógusai, melyek sok információt nyújtottak a szerzőnek, a következők:

– *Anamorfosen spel met perspectief*. Rijksmuseum, Amsterdam, 1975–1976; *Anamorphoses chasses à travers les collections du Musées des Arts Décoratifs*, Paris, 1976. 88 p.; *Schiefe Bilder. Die Zimmernsche Anamorphose und andere Augenspiele aus den Sammlungen des Germanisches Nationalmuseum*. Nürnberg, 1998. 135 p.;

– *On Reflection*. Jonathan Miller. National Gallery, London, 1998. Yale, University Press, 1998. 224 p.

Ez az utóbbi kiállítás és annak kötetkatalógusa nem az anamorfózistükrözés, hanem a művészetben megjelenített tükrözések általános formációt mutatja be és elemzi. Miller a képlátás és a képi gondolkodás élettani, lelki és antropológiai alapjaival is foglalkozik. A kiállítási katalógus a késő-középkori festésztől a modern művekig terjedő gazdag anyagon mutatja be a képzőművészetben, elsősorban a festői munkákban előforduló tükrözéseket.

észlelésfilozófiájával foglalkozva² engem mintegy rabul ejtettek az anamorfózis problémái.

Sokszor meg-meglepnék, rámköszönnek, néha a napi benyomásokkal is magukra hívják a figyelmemet. Ezek mentén jutottam arra a megállapításra, hogy az anamorfózis azért (is) érdekes jelenség, mert egyfelől „technikának”, egyfajta ábrázolási módszernek mutatkozik, másfelől viszont a „reflexió”, az észlelés- és érzékeléslélektan kérdéseit érinti.

Az egyik nyáron – amikor kiskamasz lányommal nyaraltunk a Duna egyik mellékága melletti nyaralóban – megint belemerültem az anamorfózisról való eszmélődésbe, és szinte óvakodnom kellett, hogy ezeknek az anamorfotikus képeknek a külön „szelleme” el ne kapjon egészen, magába ne nyeljen a maga furcsa örvényeivel.

•

Hajnal előtti óra. Még fenn a telehold. Az ébredő, nyíló szem e nyárközép ébenfekete egén ilyen korán már az őszi csillagképekre lát. Ott, ahol a hold ezüst fényszórványa nem oltja ki, nem takarja a Tejút fátyolos hullámszalagját, mely átíveli a boltozat magasát. Fények fényeket takarnak, a sötétség bakacsinja fényt rejt és sötétet, rejtélyes fedésben – szédítenek, kábítanak a végső instanciák.

A nyári ég képei, a Lant meg a Hattyú, mielőtt kezdenének elhalványulni, délirányban fordulnak lefelé, az ég túloldalán viszont, már a zenit felé járva, ragyognak az Ikrek és a Fiastyúk képébe foglalt csillagok; velük előre jelződnék a hűvös őszi éjjelek, amikor majd ők fénylenek az éjszakai égen.

Ez nem „hajnali részegség”, inkább az alvás és az álom maradék ittasságának enyhe kábulata, melyben, mintha valami ködös optikán keresztül, jutnának hozzám az érzékelések, a fények, a csillagképek. Aztán lassacskán kitisztulnak az ember érzékszervei, és nyomukban iparkodva megbrednek az agysejtek – párban a fénnel, a nappal.

Ez is konstelláció, pontosabban: oppozíció. Mintha valami hatalmas mérleg vagy hinta lengene éjjelből a nappalba, az álomból, a sötétből a világtudatba (hogy aztán estére az egész elpihenjen, és fordított irányban érkezzünk el az aznap visszaútjának végére).

Ilyenkor szerelmes csend van. Ősi mitológiák költői gondolata, hogy a Nap a Holdba, a Hold a Napba szerelmes, reménytelenül üzve egymást kölcsönös vágyakozással.

Napkelte előtt és napnyugta után, a fény jöttének-mentének erre a ragyogó, rejtelmes – nemegyszer drámai – fényövezetére talán azért reagálunk élénken és mondhatni nagy lélekkel, mert más-más alakban, de ember voltunk nagy, melankolikus metaforája kerül így a szemünk elé.

A perem, a határpont, éjjel és nappal „elválása”, átfordulása viszont, érdekes módon, nem ragadható meg igazán. Ha megfigyelem magam, voltaképpen már azt se tudom, melyik ponton lépek át az alvásból az ébredésbe. Az „aludni” meg az „ébredni” éppúgy határfogalom, köztük valamilyen selymesen gyűrődő átmeneti állapot van, valahogy úgy, ahogy a keleti ég alapszövetének feketesége, sötét tömörsége is lassan kezd átítatódni fénnel, a még jóval a földperem alatt álló Nap elősugaraival. A

„még nem”-nek és a „már igen”-nek ez a bizonytalansága, tartamszerűsége időérzékelésünk nagyon finom relativizmusára vall.

Már az éjjel második felében, az ún. mélyalvási periódusokból is egyre inkább az ébredés felé hullámozódik az éniük. Amikor „partot értünk”, vagyis amikor felnyitottuk a szemünket, vagy kezdtük meghallani a külvilág hangjait, az már ez a „köztes” állapot, az alvás és az ébrenlét átmeneti övezetének vége felé esik. Tán születésünk és halálunk is ilyen köztes tartam, s akkor a hajnal ennek az előbbinek, az alkony pedig amannak a metaforája.

Naptáraink – évezredek óta – egyezményes pontosságal rögzítik azt az időpontot, amikor felkel vagy lenyugszik a Nap. Noha a csillagászat praktikuma eldönti, hogy a napkelte tényleges időpontjának, vagyis a hajnal vég- és a reggel kezdőpontjának mit tekinthetünk, a dolog mégsem egyszerű: vajon akkor van-e a Napnak a kelte, amikor a korongjának legelső sugara megjelenik, avagy akkor, amikor a teljes égitest látszik a horizont fölött? Hisz ez jó néhány perc különbség.

Ákárhogy is: ezek a bizonytalan övezetek figyelmet érdemelnek. Az óraművek, a naptárak pontossága és a költői-mitologikus észjárás diffúz lebegése ugyanis ellentétesnek is, meg párhuzamosnak is tűnik.

A kettősségekből, vagyis a logika szerinti „bináris oppozíciók”-ból – mint nappal és éjszaka, itt és ott, én és te stb. –, vagyis a tudati felfogás kettős számrendszeréből, mint valami hálóból, úgysem tud az ember kievickélni. A valóra végül is mindig *kancsalítunk* csupán, és hol az értelemmel, a racionalitással az egyik, hol az érzések, az „arché”-k intuíciójával a másik irányba torzít a felfogásunk, szellemünk. Amiből következik, hogy *nincs is olyan kép, amit végül is egészen pontosnak és tisztának tudhatunk*, és hogy nincs módunk „színről színre” és „igazán” látni.

Az Újszövetség ősforrásainak textológusai megállapították, hogy annak a nevezetes Szent Pál-i helynek, a korinthusiakhoz írott levélnek a fordítása már a *Vulgatában* kicsit torzított, és nem pontos az ismert magyar változat sem. A „most még csak [tükör által] *homályosan* látunk” szövegrész az ősből görög szövegben nem „homályos”-t, hanem *enigmaté*-t jelent, azaz enigmatikusan, talányosan látunk.

•

Édes borzalmakkal teli az ilyen kora-hajnal nyári vízpartja. Szemben velem – se nem közel, se nem távol – sötétbe burkolózva az ártéri rengeteg. Még csak pár madár motoszkál, rikkant fel néha, egy-egy ág roppan; avarmotózás hangja előbb erről, majd amarról. Egy vad-disznókonda túrogathat ott az avarban; éjjel járnak inni a partra. Csak a nyomukat látom, magukat az állatokat sosem. Meresztgetem a szemem a félhomályban, és reménykedem, némi borzongó izgalommal, hátha lejönnek a vízhez, és a szórt fénycsóttéhoz szokott szememmel a faárnyak alatt megpillanthatok egy pár erdei vaddisznót.

Balra a Duna főfolyama egy kódobásnyira; túljártán ligetes, szőlőkkel betelepített, tanyákkal tarkázott domboldal. A holdfény kavargó hullámozó örvénylések felszínén. Ilyenkor, az álom és az ébrenlét határán, elég szabadon képzeleget az ember.

² Néhány esszéje magyarul is megjelent az Enigma című folyóiratban.

Az egyik hajnalon, a folyam nyugat felé kanyarodó ága felől, olyan fény támadt a pirkadati csendben, hogy pár pillanatig azt képzeltem: felfordult a világ, és hogy a Nap, nem, mint rendesen, keletről, hanem nyugatról jön majd fel. Aztán feltűnt egy fényfüzérékkel díszített, kivilágított szálloda-üdülőhajó hatalmas fénykörletvetületével a vízen, és mint valami jelenés úszott a tenger irányába lefelé a parti fűzések lombja mögött. (Hasonlóan Fellini *Amarcord*-jának utolsó képsorához, amikor a fiúk meglátják az óceánjárót: a csodás „nagyvilág”-ot, ami ott úszik mesésen felettük, szép nőkkel, pezsgőző, táncoló gazdagokkal.)

Egy nagy hajótest komoly előhullámokat is torlaszt. Mintha serény szolgák terítenének partszélig kifutó finom szőnyeget egy áruhás, fényes, vízen utazó herceg elé. Ezt a hullámzó kárpitot, mikor a folyami menet már elhaladt, sebbel-lobbal felgöngyölik, majd futtában mindjárt el is vonszolják, a hajó utóhullámai nagyokat csobbanva, sűrűve-forogva vetődnek ki a partra. Pedig csak egy hajó úszott a hajnali folyamon.

A folyóág vízen, melynek partján állok, a felderengve bontakozó tükörfelületen már látszik, hogy kezd hasadni a hajnal. Apró hullámgyűrűk szaladnak szertesztét, szinte csobog a víz, néha nagyobbakat loccsan. Apró halak sűrűn, a nagyobb testűek ritkásan dobják fel magukat a színre, a szürkés-zöldes felületen kis, ezüstös pengék villannak; meg-megcsillannak a pikkelyek.

Akik éjjel horgásztak a Dunán, már bejöttek a főágról, a korai kapásban reménykedők még csak szöszmötölnek a csónakokban; ez most még egy szendergő, hangtalan időszáv. Csak az elhaló ágreccsenések, meg e rejtélyes hullámgyűrűzés, csobogás karcolja a csendet. Kelet felől kihunynak a csillagok, a holdfény halványulni kezd, a vízparti erdő fölött szürkéskéken terjeszkedik a fény.

•

Völgy ez – az ilyen síkföldi lombos folyómeder is az –, partján völgylakókkal. Aki-ami kiemelkedik a táj e puha mélyedéséből, az kapja a legkorábban a fény jöttének híret. A vaskos törzsek még a mocsaras, dagonyás félhomályban állnak, először aombok csúcsai kezdenek örülni a sugarak felderengésének.

Magányos sirály – vagy gém – jön és húz el a meder felett, röptében rikoltoz. Éles hangja mintha ébresztő lenne. A folyam túlpartján, abban a faluban, mely már egy másik országban (Horvátországban) fekszik, rákezdnek a kakasok is, egymással versengve a kukorékolásban. Ki-ki a maga módján a hajnali dallamába kezd. Ilyenkor van a leghűvösebb, a felhőmentes égből most illan el az előző nap melegének utolsó maradványa. Meg-megborzongok.

•

Ahogy az idő halad, véglegessé válik a határ nappal és éjjel között; a csillagzatok nemcsak el-, de a tudat közelmúltjába is tűntek. Ilyenkor már egyre nehezebb visszaidézni az éjjeli égbolt alapját adó kemény feketeségét, az égitestek tűfénypontjait. A mindent fokozatosan előntő fény roppantul felerősíti a szenzitívítást, elementárisan tesz bennünket magáévá. Álmélkodva állok a parton; egyre gyorsulnak az események, mind jobban megmutat-

koznak a jelenségek köröttem. Egyre nagyobb varázslatot borítva elém, mely némán, crescendoserűen bontakozik ki a napkelte teljesnek tekinthető pillanatáig.

Közben mindez tükörben, a víz tükrében is látszik és ott is „történik”. Megkettőzött, átalakított, azaz anamorfotikus képben. Ha a feladat nem lenne szinte megoldhatatlan, jó volna vízszintesen megdőlvé, derékszögű oldalhajlásban, fentre és lentre egyaránt tekintve nézni e képeket, úgy, hogy közben – két irányba, kétféleképpen kancsalítva – a föld feletti szint és annak anamorfotikusan tükrözött, lenti vetületét egyszerre érzékeljem.

Mivel elég sanyarú póz volna ez, tekintetem fel-le jár az alsó és a felső dimenzió között.

A látás, mint érzékelés, beláthatatlan, ugyanakkor axiomatikus valami. Vannak némi elképzeléseink arról, hogy, mondjuk, egy csiga miként fog fel vizuális benyomásokat, a békák körkörös, konvex képlátásáról, egy egerészolyvben keletkező vizuális információról is ezt-azt ismerünk a biológusok rekonstruktív magyarázatai nyomán. Mindezek azonban csak értelmünk vázlatai, afféle segédábrák. Igazi tapasztalataink a látásról emberi létünk határmezsgyéjének *innenső* oldaláról származnak, abból a tapasztalatból, ahogy mi érzékelünk, látunk.

Ennek szélsőséges esetét is ismerhetjük, ha Keller Helén (1880–1968) süketnéma-vak amerikai lány memoárját elolvassuk.³ Ennek a bámulatos emberpéldánynak a beszámolójából elképzelhetjük az érzéki tapasztalások legminimálisabb, mondhatni zéró szintjét, akárha egy akna mélyét, és kezd felderengeni, hogy milyen lehetne az, ha mindössze tapintással állnánk kapcsolatban a világgal.

Az ember túl rest ahhoz, hogy naponta megköszönje a létnek a működő érzékszerveit. De legalább a szemünkért, e bámulatosan bonyolult szervért, mely az anyaméhben oly gonddal készült a gének kódjai szerint a hunyt szemhéj, a vizenyős, sarjadó pillák mögött, legalább azért lehetnének hálásak az anyatermészetnek. Amit valtképpen alvós közben, álmunkban is használunk, hisz az alsó bizonyos álom szakaszaiban a zárt szemhéjunk alatt is ide-oda jár a szembogarunk. Vagy még tovább mehetnének? Oda, ahol a „néma egyszemű” lakik. Ő jelenik meg a mítoszok Küklopsz-képzetében?

•

A reggeli vizek anamorfózisai változatosak. Ha a szem anamorfotikus tükörbe – mondjuk, egy hajnali víztükörbe, vagyis lefelé – nézve mereng a természet reggeli képein, érdemes közben észben tartania – mintegy az „agyával kancsalítva” –, hogy e látványok egy-egy „valós” térbeli képnek felelnek meg, és csak az alakjuk van a tükrözött alakban „deformálva”.

Az ember ilyenkor persze megint lendületbe hozhatja a képzeletét. Az ezüstzöld fűzfák törzsének, szárainak, ágainak, lombrokolyáinak visszáját láthatjuk a vizekben; a levelek finoman ringatóznak, remegnek, mint megannyi nimfa. Akárha rücskös kítüremléseik, kérgeik így, ebben a képben nyernék vissza azt a lágyságot, puhaságot, eleven erotikát, melyet – a meséből tudjuk – elvarázsolat belőlük a lét gonosz boszorkája. Csak ringanak, meg fürdenek a reggeli vizekben, és felettebb tisztának látszanak mindjárt.

³ Keller Helén: *Story of my Life*, 1902.

Ha egy kisebb vadkacsacsapat felröppen, vagy egy nagyobbat ugró ponty körkörös hullámokat kelt a folyón, a felület mozgásba jön, és az anamorfotikus tükörkép még egy dimenziót nyer, mivel az ingásba jött, többszörös vetületben táguló domború-homorú tükör végigsimítja, variálja a fa-királylányok tagjait. S ez szívdobogató esemény; a képzelgő, mint valami *voyeur*, szinte elpirul a saját alkalmi tapintatlanságától. Az értelmes szemlélődés, nézés idővel szinte fel is függesztődik ebben az elmerülő bábészködésben, és kezdjük valódibbnak venni ezeket a lenti víztükörképeket. Miközben azért nem feledkezünk meg róla, hogy a tükörlombok felett ott vannak a valódiak, a reggeli ég kékje, szürkésfehére, a látvány réseiben az igazi felhőpamacok.

„Milyen magas e hajnali ég – seregek csillognak ércében” (József Attila). Nincs most sereg, sehol sincsenek ércok, sőt, mindez inkább odalent van, valamilyen oldott, olvadt állapotban. A tükörpalotában. Ott, ahol a halak úsznak láthatatlanul, valamiféle derengő vízhomályban? Vagy ahol az iszap lapul, és az ebihalak petéi, vízipókok lárvái készülődnek egy más alakú valóra? A virtuális és a tényleges egymásba játszik. Hol vagyunk, mit látunk? Még ezen a lent terjeszkedő égen is ugyanaz történik baljobb fordítású képen, mint fent: madár repül benne, repülőkk kondenzcsíkjai húznak végig rajta fényvonalakat.

Lewis Carroll Alice-ének ebben az itteni tükörbirodalmában azonban érdekes módon igazi mély csend van; mintha az ő dolgaik átlátszó határfelületén minden hanghullám megtörne: csak egy néma látványország rémlik „odaát”. Minden, ami hang, csak innen, fentről, tőlünk érkezik, a hanghullámok ugyancsak visszaverődnek – persze nem a szó fizikai, teljesen reális értelmében – a víz (fény)törés- és határfelületén.

Rossz álmát meséli ébredező kislányom. A bonyolult álomtörténet, ami hol gyönyörűséges, hol ijesztő, azzal végződik, hogy valaki, egy Gonosz valami piros elem-lámpával bevilágított oda, ahol ő rejtezett. Mondom neki: „Tudod, kicsim, mi volt ez az elem-lámpa? A fényképezőgép vakujának villanása. Mert olyan szép volt a békésen alvó arcod, hogy lefényképeztelek.” A lehunyt szemére ható fény szenzuális tapasztalatát vitte át az álom anamorfotikus vetületére. Amit ő látott – így vagy amúgy –, az mindenképpen elemibb, bár illanékonyabb benyomás, mint amit a kamera lencséivel a fényérzékeny emulzió rögzíthet az előhívandó, stabil fotón. Az álmoképek nap-pali benyomásaink anamorfotikus vetületei (is)?

Figyelem a reggelben a vízi szárnyasokat. A csapat-szerű viselkedésüket. Ahogy a víz színén is bevárják egymást, kisebb egységekbe verődve. Ahogy húznak és igen fegyelmezett alakzatokba rendeződnek. Úgy tűnik, hogy a megmerítkezés, szárnyacsapdosás, a tollfelület karbantartásának mozdulatsorait végezve „élvezkednek”. Nézem a visszafogott kis viadalait, melyek némi hangoskodás közben protektív-agresszív mozdulatokkal zajlanak.

Ha a szárnyra kelés meg a vízre ereszkedés pillanataitól, e kissé nehézkes nekilendülésektől eltekintek, fő táplálékszerzési módjuk, az alábukás, a felmerülés, a vírzározgatás, vagy a parti fedésből a nyílt víztükörre való

kimerészkedés riadt pillanatai a leginkább megragadóak. Más fajú vízi madarakkal, mondhatni, közönyös a viszonyuk; elegendő a táplálék és a tér; elúsznak, elrepülnek, elvannak egymás mellett. Ám hogy mit látnak a sárgászölden derengő mélyben, hogy a kishal, a csík, a lárvá mekként látszik nekik, azt alig tudom elképzelni. Milyen lehet alámerülni oda, s ha felbukkannak, milyen az ő szemükben az ég, a víz, a fenti világ? S ezeknek milyen a „tudati” aránya náluk? Az „arány” és „mérték” szavak alkalmazhatók-e itt? S ha igen, akkor miként?

Rejtve maradó dolgokat közelítünk kérdéseinkkel. Egyáltalán, szükséges-e, fontos-e ezeket a titkokat megközelíteni, vagy legyünk tapintatosabbak, kevésbé területfogalók? Vagy olyan adottságunk a hódítás, a megismerés vágya, melyet nemigen lehet kiiktatni?

E kétségekhez, ezekhez az igazán el nem döntendő kérdésekhez képest a vízparti hajnal és reggel dolgai, jelenései szinte problémátlanok. Térjünk vissza hozzájuk, némiképp a golyák és a szürke gémekek módján. Ők kicsit nehézkesen, mégis szépen ereszkednek le a partra, hogy figyelni kezdjenek a fák alatt, a fővenyen, a víztükör szélén a megszerzendő táplálékra.

Még nem kelt fel a Nap. De már minden, ami teheti, némi vörösréz színt csen magának, vagy a még szerencsésebbek: némi aranyló sugárzást. A part félhomályában a mozdulatlan szürke gémekek egészen botszerűek, és csak akkor árulják el, hogy nem vízből kimeredő iszapos ágak, amikor a fejük mozdul.

Csónakjuk ülésdeszkáin a vízre és úszóikra meredő horgászok ugyancsak moccsatlanok; ők is türelmesen várják a kapást.

Odalent, a víztükörben már felhőkre lehet rálátni. Olyan ez, mint a magasan szálló repülőőről az alattunk habosodó felhőzóna, a sejtelmes párahómezők. Néha pár fecske húz át, az ő képeik is villannak, cikkanak a vízben. A lombok közt, odafent néha csettegek, palattyok, csilp-csalpok hangzanak fel; a csend érzései, karcolódásai.

Az emelkedő fény fokozatosan világítja át a meder feletti párát; a ködtakaró emelkedik és leng a reggeli fuvallatoktól, egy-egy légáramlat meghimbálja a víz színén a puha gomolygást, szaladásra készíti a párát hol erre, hol amarra; ennek a vízburkolatnak, mely rőzsarőtre vált, majd lilás színekben is játszik, majdnem olyan a benyomása, mintha félálomban látnánk. Sőt, néha démonikus hatása is van; akárha furcsa, gomolygó boszorkák lejteneinek valami furcsa táncot, csoportjaikkal többféle irányba lengve.

A folyóág mélyén, amerről a napkelte várható, a gátnál a harmatcseppek ködszerű anyaga szürkébe burkolja a fákat és egy közeli erdőirtásról ide hangzik egy fűrészfel-felvisítő hangja, ami a korai munkálkodásról, a fatörzsek anyagának kemény ellenállásáról jelez. Van ebben valami zord, de jóindulatú figyelmeztetés.

Hiszen ami készülődik, a Nap felkelésének mindinkább közeledő látványa, akár csak Monet nevezetes képén is (*L'impression: la levée du soleil*), *numinózus*.⁴ Vele nemcsak fény és meleg sugárzás jelenik meg,

⁴ Az istenivel szemben érzett félelem- és tiszteletérzés.

hanem a *felségesség* hallgatag ereje, a vadság, a hatalmasság haragja is. A páralekkek tánca is akárha ennek menne elébe, mintha neki, a nagy Napnak játszanának itt valakik.

Az apró hálnép is csapatosan nyüzsgő a parti sekélyben, a vízen körhullámok futnak; borzolódik a felszín, odébb meg a növendékhalak nagyobbakat, vadabbakat kevernek.

Különös jelenségek mutatkoznak meg ilyenkor a víz tükörvetületén. Az ég magasában elhúzó vadászgép gázcsíktöke, melyet már javában süt a napfény, először arany- majd ezüstkígyóként tekereg, vergődik előre a folyóvíz képén. E képzetes, kúszó lénynek a feje ragyog legjobban; ahogy előrehalad, teste egyre jobban tekeregni, hullámsani kezd. Idővel aztán széteszlik, elmerül a tünemény.

Egy idős, kalapos parasztember, aki a hálóját, horgászszerszámaikat rakosgatja komótosan a meg-megdöndülő ladikjába, alaposan megnéz, mit báméskodik és tétlenkedek.

Mintegy takarásban, nagy parti fűzek között tör elő a fény. Rövid idő ez, alig tíz perc, közben egyre gyorsulnak azok az események, amelyeknek minden, ami eddig történt, csak az előjátéka volt. Ekkor megannyi lény, jelenés mozdul meg: a ködtánc felerősödik, a madarak gyors repüléssel vágnak neki a légtérnek, és igen élénk hangokat adnak. Ez a mozgalmasság, nyüzsgés és hangoskodás a dinamikus háttér a napkelte kibontakozásához, az egyre erősödő látvány szcenikájának feljutásához. Először a fatörzsek közötti rések tükörképében hullámszik felénk az aranytelér, ágakra szakadva, rezegve, apró színpontokat szórva szét a víz színén, a párák örvénylésein. Amit látunk, kaotikusnak is mondhatnánk, ha az esemény – e mindennapi csoda – nem lenne célirányos és határozott. De a dolgok a folyamatos fénygyarapodás felé, a napfényjelenségek fő tengelyébe igazodnak. A lombok, az ágak ellenfényben és alulról – a vízről – nyernek megvilágítást, miközben a sugarak tükörképekben fókuszálódnak. Ezt a szóródó, aranyágakból képződő fényhidat egyesíti, fogja mindinkább össze a Nap lent, megnyújtott, anamorfotikus képi vetülete. Amikor az erdei fák mögött a Nap oly magasra hág, hogy korongjának egésze a horizont fölé kerül, a fényágak folyamává egyesülnek, és szinte fáklyaként törnek elő, mint valami erőteljes ragyogású csóva.

Szüntelen változó a tükörformáció, mely folyamatosan, a villogások szórvényaiból markolja össze teljes alakzatát. Néha egészen olyan, mint egy remegő, egyre növekvő *isteni ostor*, melyet egy láthatatlan kéz tart a markában. S az egész – a lombok, a sugárpásmák keretébe illeszkedve – akárha egy tündöklő katedrális is jelenne meg.

Jóval később, amikor a napkorong látszólagos mérete már kisebb lesz, és narancsvörös lángolása egyre több sárgás színnel szórja a fényét, a látvány megnyugszik, kiegyensúlyozódik. További fél óra múlva a láthatóság teljes tartományát egyenletesen borítja be a fény.

Ekkor már csak a hosszan elnyúló, kissé groteszk kora reggeli árnyékok őriznek valamit a napkelte drámai szépségének emlékéből.

Nyelvi tudatunk, szavaink, ősi tapasztalásunk szerint őrzünk valamit e jelenség érzékelésének eredeti naivitásából: ma is napkeltéről, a nap feljövételéről beszélünk. Ami segít abban, hogy szinte atavisztikusan képesek

legyünk elképzelni a „primitív népek” napimádását, és hogy ennek lelki következményeit némiképpen fel tudjuk idézni magunkban. Pedig régóta tudjuk, hogy nem „Ő” jön fel, hanem mi forgunk „rá”, naponta (és forgunk le esténként, amikor lemegy, a sugárözönéről). Felvethető – és nyári meditációim során igyekeztem is erről érzékelési, szellemi tapasztalásokat tenni –, hogy miért nem tudásunknak megfelelően, racionálisan érzékeljük mégis ezt a jelenséget? Talán túl hatalmas dolog számunkra égitestünk, otthonunk, a Föld forduló mozgása ahhoz, hogy e roppant tömegnek a bolygópályáján történő tengelyforgását – s vele a mi kelet felé való szüntelen „zuhanásunkat” – érzékileg megragadhassuk?

Numinózus mégis a benyomás, érezni, hogy *így* vagyunk, amit jobbára valami külső és belső érzékeléssel fogunk mégis fel, amelyben egyszerre van jelen valamely szédület- és statikaérzés. Még ennél is nehezebb feladat eleven képzetté tenni Földünk, e szinte beláthatatlan görbületű gömbtest parányiságát a távol fekvő Naphoz viszonyítva. Marad: a „jön fel a nap” elemi tudata, érzete. (Arra pedig már nem is lenne érdemes vállalkoznunk, hogy ezt a lángoló, nukleáris máglyatestet mindössze – a csillagászati osztályozás szerint – az égitestek, a napok roppant hatalmas világában csak „vörös törpé”-nek képzeljük el.)

•

Persze a reggel, a kora délelőtt igen jó egy perzselő nyári napon, legalábbis itt, a mérsékelt égöv alatt. Az a földi páraburok, mely oly látványosan mutatkozik meg a napkeltekor, bennünket is magába ölel, és a sugaraktól a korai órákban nem is oszlik egészen fel. Aminek – egyebek mellett – két jótékony hatása is van. Egyfelől ebből adódik, hogy nem érezzük olyan perzselőnek – még felhőtlen ég alatt sem – a Nap vad sugárzását, ami ilyenkor még alacsony szögben éri a földet. Másrészt ez határozza meg, amit a trópusok és a forróbb mediterrán vidékeken közvetlen tapasztalatként kevésbé ismernek, bár festőileg régóta igen nagy becsben tartanak: a tájat, a távlatosan nézett természetet itt sok esetben párák burkolják be. Ezt nevezik a festők a képen *sfumátónak*, ami finom, oldott poézissal lágyítja meg a kontúrokat. A Duna-mente, illetőleg a Kárpát-medence tájainak is szerencsés adottsága ez, s különösen vizek mentén lehet megfigyelni és gyönyörködni benne.

Míg a kislányom épp ébredszik, és magam túl vagyok már a reggel önfenntartó szöszmötöléseim, a reggeli étkek előkészítésén, még egyszer odaülök a víztükör elé. Mielőtt a képek, melyek a legkorábbi napszakhoz kötöttek – a fénytörésnek ebben a reggelre kész helyzetében időközben eltűnnek, és zöldes, szórt, csak itt-ott tagolt felület, szín marad a helyükön; e képeket még elnézgethetem. A fényforrás emelkedésével csökken a valódi látvány mérete és a víztükörben adódó kép közötti arány. Egészen korai órán, úgy becsülöm, egy fa visszavetülő képe fele akkora, mint az eredeti fa. Másfél óra múltán már csak az ötöde, de ez az én nézőpontomtól és a folyómeder méretétől és adottságaitól is függ talán.

Később, délelőtt, fürdés közben az anamorfotikus viszszavetítés fordított alakzatával is találkozhat az ember. Az úszó test vetette hullámok körkörös fénypásmái, ha a meder fölé behajló fák alá tempóz az ember, a törzseken, az ágakon, sőt a lombokon is himbálóznak, fel-le szalad-

gálnak koboldos villogásokkal. Egy-egy vízi szárnyas, vagy egy felvetődő hal is ezt teszi, de ő – azt kell gondolnom – ügyet se vet rá.

Mi meg, ha csak életfontosságú dolgaink nem kötik tekintetünket lentre (mondjuk: a munkánk, a hálónk, az ennivalónk, a könyvünk), álló alakként, szemünkkel felfelé (is) figyelünk. „*Eget mér s bölint*” (József Attila) az ember, és ebben nemcsak a kutató, fűrészszó szemlélődés, de az egek kémlelésének helyzetfelmérő ösztöne is benne rejlik. Egy ránk és körénk boruló kozmoszban vagyunk.

A víz tükörtermészetének, mint szó volt róla, az a paradoxona, hogy az eget lentivé teszi, és amikor alápillantunk – akár merengve, akár meséket képzelve –, akkor tótágast álló/fekvő magasokba nézünk le-föl. Az irányváltás és vele az izomorfítások, párhuzamos megfelelések különös tudata furcsa érzelmi szédülettel jár.

Ugyanakkor azt gyanítom, hogy e szemlélődés és töprengés a telihold vizen lebegő ezüstjéttől a napkeltén át a dél kiegyensúlyozott visszfényeiig, és azon túl, hogy mindez – mi tagadás – szép és élményteli, egy általánosabb „tanítással” is megajándékoz. Ami nem egyszerűen az eddigiek summája, és nem is vonható ki az érzékelés és a gondolkodás részleteiből.

Ez a „valami” az erkölcsön, az erényeken *innen* van, de közös, vegyes halmazt képez: a természeti tapasztalatok meg az egy nap hajnalát figyelő ember reflexivitása van benne együtt. Valami evidenciaélményt, az én-és-avaló együttállását fogom fel, melyhez a belső és a külső idő diszharmoniai is hozzátartoznak, értelem és fantazmagóriák egymásbafeleződése és cserebomlása. Nyugtalan életünk e csendes percei a béke, a pihentető megnyugvás kebelére ölelnek, és az igenlés, a *numinózusra* való „rábólintás” néma gesztusa sem helytelen válasz felé terelget.

Mi a tükör? Mi is voltaképpen a tükröződés a tükörben? (Itt a fogalom filozófiai, esztétikai, metaforikus értelmével nem kívánunk foglalkozni.)

Nappalainkat egy megvilágított világban éljük. Ha a mesterséges fényforrásoktól eltekintünk, akkor azt mondhatjuk, hogy minden dolog, ha csak nincs a (természetes) fénytől elzárva, fényben fürdik, és minden, jellegének megfelelően, vissza is sugározza a fényt. Színességük is abból adódik, hogy a színspektrum bizonyos részeit adják vissza a rájuk eső egészéből. (A fekete ugyan elvileg teljesen elnyeli a fényt, de színfogalmaink szerint éppen ez a hiány adja magát a sötétség színét; a fehér viszont a spektrum összes színének egésze.) Nyilvánvaló ugyan, de *ebből* következik, hogy minden dolog láthatósága: egyfajta fényvetület. Amivel a dolgok önmagukat a különböző színekben a fény révén vetítik szemünkbe.

Egy másik osztályozás értelmében e látható dolgok vagy transzparensnek – s akkor többé-kevésbé áthatol rajtuk a fény, amitől árnyékuk is halványabb – avagy tömörek, nem áttetszőek, s ezáltal így árnyékvetületük is éles, határozott. A mi Holdunk is a Nap fényét tükrözi vissza, akárcsak planétátságaink, a bolygók. A Föld maga is ilyen: holdfogyatkozáskor látható, hogy éles árnyéka miként vetül „égi útítársára”.

Tükröknek, tükröző anyagnak, mely mindkét előbbi fajtából való lehet, az nevezhető, aminek a felületéről, légyen kemény vagy lágy, jelentős mértékben vetül vissza a fény

és ezáltal egyfajta viszonyítható képet ad. A legelterjedtebb foncsorozott üvegtükör mellett a finomra csiszolt anyagok – javarészt fémek – is képesek tükrözni (gondoljunk egy króm- vagy egy CD/DVD-lemezre). Sajátos tükröknek vehetők a transzparens anyagok fajtái: a szilárd üvegek (például a kirakatüvegek, a lencsék) és a folyadékok felületei.

Azért szükséges a tükör és a tükrözés fogalmát ilyen, kissé elvont, okoskodó módon körbejárni, mert világossá szeretnénk tenni azokat a finom átmeneteket, amelyekkel a világ egy adott képét megragadó festők – példának okáért Johannes Vermeer, vagy sok más németalföldi mester – dolgoztak, különös reflexekkel teremtettek szép és sejtető összefüggéseket.

Egy valami biztos: ha (nap)fénybe állítunk egy igazi, szilárd tükröt, az mindenféle dolgot visszatükrözhet, de a saját, a foncsor mögötti árnyékát nem (ezt esetleg egy másik tükörrel lehet csak megtenni). Hiába forgatjuk akármerre. Ha ezt akarnánk tenni, olyanok lennénk, mint a saját tükröképünkkel játszó majmok, akik odalesnek, oda-mennek a tükör mögé, hogy az ott rejtőző ikermásukat megleljék.

Jelen világunk telis-tele van nemcsak tényleges, de sok-sok anamorfotikus tükörrel is. Ha belepillantunk egy autó visszapillantó tükörbe; ha egy napszemüveges ember arcába nézünk; ha a metrómegállóban előremegyünk, és a szerelvény vezetője számára odatett nagy domború tükörben nézegetjük magunkat és a járatra várakozó népeket; ha automata zenegép felső részén forgó CD-lemez forgásában figyeljük az elbűvölő képeket; ha egy szél borzolta, olajos, szivárványos színeket mutató pocsolyába bámulunk; akár ha homorú (borotválkozó-) tükörben nézzük meg az arcunkat; nem kell se elvarázsolt kastélyba, se klasszikus vagy modern képzőművészeti kiállításra menni: a visszavetítés sok-sok anamorfotikus lehetőségére lelünk így is.

„*Én. Én. Én*” – hirdeti civilizációnk harsányan és sugalmazásokkal: arcunk, alakunk mind több formában válik önmagunk számára láthatóvá. Nácisz (Narcissus) mitológikus alakja lebeg köznapjaink felett. S csak a szép, a tetszetős, a síkban megjelenő – a nőknél a sminkelt! – változatokat részesítve előnyben. Álmaik torznak tartott tükörbe például nem szívesen néznek az emberek, vagy, ha mégis kénytelenek, akkor – mert megkövült realizmusvágyukhoz és tetszetősnek szeretett, hiú önképeikhez nem illik az, amit benne látnak – sokszor ostobaságnak tartják azt, amire emlékeznek az álmaikból.

A tükrözés nem, vagy *nem csak* lágy, mondhatni – a szó köznapi értelmében vett – poétikus jelenség, hanem éles, „tűpontos” valami, akár „tisztá”, akár anamorfotikus a vetületi kép. És ennek a jelenségnek megvannak a nyilvánvaló veszélyei. A tükröknek a saját „árnyékai”.

A Duna-parton szálldosó lepke köröttem lebeg fel és alá, szárnyán barna alapon sárga mintázattal. Csakhogy ez is sokkalta bonyolultabb. A fény beesési szögétől függően szárnyának színes foltjai – elsősorban a szárnytövek és a törzs találkozásánál – kékre, lilára, sőt rózsaszínre is válnak. Ez a szép *imágó* – mint valami imagináció – amikor leszáll, lassan leereszti a szárnyait, mintha csak szellöz-

ködne, szárítkozna csupán. Hol a terasz szürke betonjára telepszik, hol egy muskátli virággára száll, és mimikriével maga is különös vendégvirággá változik. Elnézem ezt az egykori hernyót, aki pillangóvá érett, varázsolódott. Találkozásunk akkor is jelképes, amikor térdenre száll, majd újra és újra ellebben, és ahogy felszáll, színfoltjainak inverzét is szemügyre vehetem. Ha készülök felállni, ismét feltűnik, és egyszer még hajamat is érinti röptében.

A szomszédék rótesen cirmos kismacskája is kifogyhatatlan vitalitással keresi a mozgást, a játékot, a kapcsolatot. Fodrozódó víz árnyékmozgása, rezzenő falevél, néha egy-egy ember: mind-mind játszótárs neki. Felmáshozik egy fatörzsre. Pár perc múlva már egy kis fészertalpatetején vadászik légyre, bogárra. Majd a másik szomszéd kiskutyájára fanyalodik, de az nem bizonyul elég elevennek.

Emelkedik a fény, növekszik a hó, a felforrósodó levegő finoman remeg, a kismacska a lombárnyékban játékot mímel az enyhe légmozgások társaságában.

A mérsékelt égöv alatt – tán kevésbé, mint a mediterrán vagy a még forróbb tájakon –, ahogy közeledik a Nap a zenithez, nyári napokon dél felé kezd megcsendesedni az élet. A harkálypár is abbahagyja a parti fákra a tüzetes, furkáló vizsgálódást, a folyón ringatózó sárlányok meg kitelepednek a parti homokzátonyra, hogy aztán a hímek az árnyékosabb fövényen játszassák a párválasztás rituális táncait, egymás között az apró csatákat, míg a tojók hol ennek, hol amannak a kegyeit keresik megadóan...

A mellékfolyó vize, mely reggel csillogó volt és tiszta, zavaroszöldes színre vált, felülete az iszapos mélyről időnként felszálló buborékokkal lesz teli. Az erős, szórt, felülről eső fényben rövidke az árnyékok, és – talán a növekvő párásság hatására – sokkalta kevésbé élesek, mint reggel. Fehér káposztalepkék szállnak a virágokra; a kutyák meg a macskák a hűvösebb helyeken hevernek, a konyhákból kilopakodó illatokban reménykednek ők is. Az ember ilyenkor – napi élete delén – kósza gondolatfoslányokból próbál gyorsmérleget készíteni: mit tett meg eddig, mi vár rá délután és este? Egy dolog bizonyos: a megizzadt test várja az alkonyi szellőket, a késő délután, az est enyhületét, és bármilyen „jelentést” hordozzon is az árnyék, ösztönösen a hűvöset, a napfény hevétől óvott elfüggönyözött, árnyas helyeket keresi.

Tán csak a reggel és az este igazán a szemünké, a látványoké, nappal beszűkül a szembogarunk, és a déli hő részegségében torzítottan, kábán kezdünk látni.

A nap a délutánba hajlik most a folyam menti nyaralótelepen. Kislányom unszolására végre rászánom magam, hogy gyerekbarátaival én is kimenjek a főágra, ahol rendszeresen fürödni szoktak a széles Duna nagy kanyarjának parti sekélyesében. Az áramló, hűvös, kicsit lusta víz partvonalai a sűrű ártéri erdők ölelésében széles íveket írnak le. Igazi a nyár, igazi a béke; gyerekzsivaj, sikongások, a sekélyesben nedves, csattogó lábacsok.

A folyam a kanyarokban lelassul, és a hajlás nagyobbik oldalán az áramlás, különösen alacsony vízállásnál, nagy homokpadokat rak le. Szeszélyes módon variálódnak ezeknek a leülepedéseknek az apró dombjai, völgyei. Szinte megül a víz a parti sekélyesekben. A zöldesbarna folyó áramlásával sodort kvarcsemcsék formációival

mindenki eljátszozgathat, akár egy áramlástani laboratóriumban, akár mint a természet adta szobrászkodás állandó és változatos műhelyében. Ez is egyfajta örök-modern „land art”.

Dűnék, csatornák alakulnak, és csillog a homokszemek habarcsa a fényben. Ha egy nagyobb hajó vagy uszályok sora megy el, a felerősödő hullámozgás átrajzolja a téri formákat, amelyek újabb lehetőségeket nyitnak meg a képzeletnek. Ahogy két hullámhegy szünetében végigzúgog a homokpadon a víz, úgy sodródik lefelé a sok-sok homokszem, apró csatornában csörgedezik a folyadék, merül a fövénybe, szép, természetes formációkat hagyva maga után. A gyerekek csepegtető homokvárakat építenek a vizes, kásás anyagból, hogy aztán egy következő hullámozgás sodra elmossa, elsimítsa a kiépített részleteket.

Mire szedelődzködünk, lefelé megy a Nap, a gémekek is megint elfoglalják vadászatuk őrhelyeit, a fecskék meg eleven lendülettel cikáznak a narancsszínű visszfényeket csillogtató víztükör felett.

Annak a csatornarendszernek, melyet a Duna–Tisza-közén a vízépítő mérnökök terveztek meg egy évszázaddal korábban, az egyik főbb torkolata nem esik tőlünk messze. Hatalmas „mútárgy” ez a zsilipkapu, óriási szájjal zárja és nyitja a folyam irányában a csatorna vizét. Ki-kijárunk ide lányommal, a zsilipépítmény katlanába, a nagy betonárókban el lehet szórakozni a visszhangokkal is. Egy kiáltás, egy kurjantás, egy sikítás, valami dallam – és a visszaverődő, letompított hang mesés változatokban viszhangzik, a hangzások „anamorfózisait” teremtvé. Ha többen játszszuk, akkordszerű zengéseket lehet kicsalni.

Kezd aláereszkedni a Nap. A szúnyogok erőre kapnak. Sárgás, rótes fényhíd a folyamon – a naplemente minden napos, csillogó csodája. Az esthajnalcsillag is feljött, és ragyog már az aranylő, vöröslő alkonyi felhők pereme felett. Az ég kékje türkizzöldre, majd narancsos színre vált. A napfény hídja lassan beomlik, miközben a horgászok komótos motorcsónakjai berregnek hazafelé tartva az alkonyattal.

Roppant méltósággal, lassan fordul a Föld; az alámerülő napkorong fényétől megfosztva lassan megint az éjjel kárpítja alá, a fénytelenységbe, árnyékba merül minden. Apránként csillannak fel a szürkés-kék, majd fekete égbolton a nyáréji csillagok, az Orpheusz Lantja, a kitárt szárnyú, mozdulatlan Hattyú, a finoman ívelt Északi Korona, a lomhának tetsző Ökörhajcsár, s bennük az égi képek főcsillagainak nyugodt, vibráló fényei. Lám, ez az este.

„Látni, látni, látni... és hallani, tapintani, mindaddig, míg az élet végső perce el nem jön...” – valami effélel suttogok magamban magamnak. És idézem nagy költőm sorait: „Már fölszáll az éj, mint kéményből a füst, szikrázó csillagaival.”

KARÁTSON ENDRE

Ávósregény¹

Ártatlan változat

A szerző: Azt hiszem, 1960 telén kezdődött, mert Nicole akkor menyasszonyom volt, és ilyen minőségében vittem el Garához², hogy haditervet szőjünk. Kaptam ugyanis egy fejleces levelet a Magyar Konzulátustól, hogy édesanyám útlevelekérelmének ügyében fáradjak be a konzulhoz. A kupaktanácson megállapodtunk: ha belépésem után egy órával nem jövök ki, akkor Nicole értesíti Garát, ő pedig a Prefektúrát³. Januári hidegben apámtól örökölt, szőrmegalléros bundában mentem be. Ez azért érdekes, mert Patkó konzul ezekkel a hízelgő szavakkal fogadott: „Milyen jó kabátja van, Karátsón úr.” Tudatta, hogy anyám meg akar látogatni, és ahhoz, hogy egy magyar állampolgár Párizsba utazzon, a hatóságoknak meg kell ismerkedni vendéglátójával. Szóval, mit csináljak, miből élek és, pár perc múlva még mosolygósabban: kivel találkozom. Francia évfolyamtársaim nevét soroltam; ezek persze nem érdekelték, annál inkább párizsi magyar „disszidens” politikusok, a menekült magyar diákszövetség, az *Irodalmi Újság*. Magyaráztam, hogy tanulmányaimmal foglalkozom, visszavonult életet élek. Csak újra kezdte. Már ötvenhét perce próbálkozott. Felálltam, s kivonultam azzal, hogy nem látom, mi köze van anyám útlevelekérelmének az emigráció politikai tevékenységéhez. Ő sajnálta, hogy én ezt nem látom.

Az olvasó: Gara mit szolt?

A szerző: Elszívott egy Gauloise-t szipkában, és azt mondta, fordítsak le nyersben még két Ady-verset. Mert hogy anyám fogadásával úgy sem kell majd foglalkoznom. Ez utóbbit két kalandregénybe illő jelenet keretében maga Patkó is megerősítette. Március elején csőposta érkezett tőle, hogy szeretne velem találkozni a Dome kávéház teraszán a Boulevard Montparnasse-on. Két védszentemet megint értesítve elmentem, és a jó ismerőst fel is fedeztem a széles terasz mélyén, háttal az üvegfalhoz húzódva és a *Figaro* lapjaiba burkolózva. „Gondolom, édesanyám útlevelelnek ügyében keres. – Igen, az ő kérelmét elutasították, és maga tudja, hogy miért.” Gratulált aztán ahhoz, hogy Hruscsov (csak így, elvtársnak nem nevezte) párizsi látogatásakor nem deportáltak a franciák.⁴ „Ebből is látszik, hogy maga nem az ellenségünk.” Ravasz ávós bevezetés volt, technikailag „értékelttem” a retorikáját. Tiltakoztam az ellen, hogy idős anyám idegeit embertelenül próbára teszik. Ő mentségül azt hozta fel, hogy nekik – nem mondta meg, hogy kiknek – velem előbb jobban meg kell ismerkedniük. Barátkozva, biztatón kérdezős-

ködött nézeteimről, terveimről. Mikor megint magyar kapcsolataimat firtatta, nekem csak a távozás kibúvója maradt. Szeptemberben újabb levél hívott anyám ügyében a Dome teraszára. A *Figaro* lepedőjéből kibontakozó Patkó elkezdte megint az érdeklődést, én pedig mondtam, hogy akkor megyek. Már emelkedtem, amikor előbukant egy alacsony, barnás képű, kondor hajú fiatalember, akit a konzul a maga utódjaként mutatott be. Mert az ő párizsi kinevezése lejárt. Ketten kezdtek el érdeklődni egészségem és magyar ismerőseim iránt. Kisvártatva halaszthatatlan kötelezettségeimre hivatkozva búcsút vettem. „Hát akkor az édesanyja útlevele nem érdekli? Nem akarja őt viszontlátni?” – „Nekem ebbe nincsen beleszólásom.” – „Azért a metrőig elkísérjük.” Garára gondoltam. Ő mesélte, hogy pár évvel azelőtt Budapesten, két ballonkabátos alak három órán át sétált vele a Nemzeti Múzeum körül, az ő párizsi kapcsolatai iránt érdeklődve. Gara akkor kénytelen-kelletlen velük sétált. Én legalább kinyújthattam a lépést. Közben hallgattam, hogy anyám mennyire szeretne találkozni velem. A Vavin-állomásnál az új konzul széles mosollyal: „Karátsón úr, ha bármire szüksége van, telefonáljon a Konzulátusra és kérje a Gyu-szit. Engem kapcsolnak.” Patkó pedig barátságosan rázva kezemet: „Karátsón úr, holnap én már otthon leszek. Mit egyek az egészségére? Halászlevet?”

Az olvasó: Jó, hogy nem énekelte el a „sárgarigó szól a Tisza partján”-t. Hát nem mondom, profi volt. Primitív egy kicsit, de profi.

A szerző: Elég hatékony, ha belegondolsz. Számold meg, hány húron rögtönzött. A fiú ragaszkodása anyjához, aki szenved gyermeke elvesztése miatt, a befogadó ország „árulása”, a gyomor honvágya, a barátságos hangnem, amiből kiolvasható a) hogy a Magyar Népköztársaság konzulja személyes rokonszenvből keresi a kapcsolatot a delikvenssel, szóval hogy ez utóbbi megbecsülésben részesül, és b) hogy „disszidálása” nem végzetes, minden elsimítható, csak legyen őszinte a jóakaróival, akik ez esetben tálcán hozzák a boldogságban úszó édesanyát, amit csak egy szívtelen gyermek utasíthat vissza.

Az olvasó: Magyar áfium is volt, csak ezt nem tanítják középiskolában.

Miután a tudás almája ölembé pottyant

Két héttel azután, hogy leírtam a párizsi magyar konzulátus 1960-as zsarolási kísérletét – melyet anyám útlevel-

¹ Két különböző időben készült részlet *Otthonok* című emlékirásom harmadik kötetéből.

² Gara László (1904–1966): műfordító, szerkesztő, újságíró. A húszas évek elején települt Párizsba, ahol újságíróként és fordítóként dolgozott. 1945 után a magyar külképviseleten vállalt munkát, 1952-ben visszatelepült Magyarországra, kinevezték kultúránácsosnak a párizsi magyar követségre, ahonnan 1956-ban ismét emigrált. Minden idejét a magyar irodalom franciaországi megismertetésének szentelte, számos magyar irodalmi művet fordított franciára. Legjelentősebb munkája a szerkesztésében megjelent magyar költészeti antológia (*Anthologie de la Poésie Hongroise du XII^e siècle à nos jours*, Seuil, 1962), amelyben a magyar műfordítói hagyománynak megfelelően kiváló francia költők nyersfordítások alapján tolmácsolták a verseket. E kötet nyomán hasonló válogatás készült a Seuil-nél a lengyel és a portugál költészetből is.

³ Rendőrfőkapitányság francia neve.

⁴ A francia hatóságok ez alkalomból csakugyan, ha jól emlékszem, Korzikába küldtek egy csomó franciaországi magyart, akikről feltételezték, hogy esetleg egy SZU elleni tüntetésben tevékenyen részt vesznek.

kérvényének ürügyén kezdeményezett két akkori tisztviselő-, vagyis 2007 márciusában megkaptam az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától a rám vonatkozó iratokból százötvennyolc oldalt.⁵ Csupán négy év anyagát tartalmazták, az 1959–1963 köztiekét, de ez a „kevés” éppen a szóban forgó esetre vonatkozott. Erről eddig csak azt mondtam el, amit én tapasztaltam, ezekben a fogalmazványokban viszont „ők” tárták elő tapasztalataikat, és meg kell mondanom, az övék jóval összetettebb látásmódról, dúsabb fantáziáról tanúskodott. Első kis beszámolómban úgy véltem, három találkozásra érdemes beszámolni, ezek tartalmazzák a lényegét. Mivel a lényeg az, amiről tudok. Az itt olvasott utasításokból, feljegyzésekből, tájékoztatókból, jelentésekből, értékelésekből, tervezetekből, helyeslésekből, helytelenítésekből kiderült azonban, hogy bizonyos helyzetekben a lényeg elképzelhető olyasminek az alakjában, amiről fogalmam sincsen. Azt hittem ugyanis, hogy amikor a fentemlített két diplomatának álcázott ávósnaq megerősítettem, hogy bár szeretnék találkozni anyámmal, a magyar emigrációról nem áll módomban tájékoztatni őket, ezt ők kénytelen-kelletlen tudomásul vették és a továbbiakban leszálltak rólam. Ezzel szemben a levéltári dokumentumokból azt láttam, hogy ők egyáltalán nem mondtak le rólam, és még három évig valóságos beszervezésemről álmodoztak. Tudtomon kívül. Ugyanis szándékukkal ténylegesen sosem rukkoltak elő. Tekintve, hogy a kérdéses időszakban személyem körül nagyjából harmincöt személy konspirált a kulisszák mögött, írásos formába öntve mindazt, ami fejében megfordult, a néhány szóban összefoglalható zsarolási kísérletből a lényeg átalakult valóságos irodalmi tevékenységgé.

Az olvasó: Ávósregénnyé? Akkor itt is szükség lesz olvasóra.

A szerző: Van itt harmincöt-nél is több olvasó.

Az olvasó: Az ávéhások? Azt akarod mondani?

A szerző: Azért, mert egymás szövegeit mind olvasták, és közben mindegyik az én gondolataimban próbált olvasni.

Az olvasó: Mint egy levélregényben?

A szerző: Valahogy úgy. Olyanban, amilyen egyetlen témáról szól. Rólam. Vágytak rám és csak nem kaptak meg.

Az olvasó: Harmincöt ember reménytelen szerelme? Melegek voltak?

A szerző: Biztos volt köztük egy-kettő, de nem erről volt szó.

Az olvasó: Hanem?

A szerző: Egész pontosan a Kádár-rendszer hiányrészeteiről és szorongásairól. Attól tartott általában, hogy számlálhatatlanul sok a rés az erős bástyán. Tudta, hogy a forradalom leverése után a némaságra kényszerült hazai társadalomban nem népszerű, bár szovjet segítséggel az ellenszenvvel nagyjából megbirkózik. Mit tegyen azonban a kimenekült kétszázezer emberrel, akik óhatatlanul megerősítik a régebbi és töményen rendszerellenes emigrációt? Ugyan az orosz megszállást nem tudják megszün-

tetni, de a Kádár-konzolidációt lassíthatják, elismerését pedig a nyugati világban akadályozhatják. Folyamatosan rossz hírért kelthetik, betarthatnak diplomáciai és kereskedelmi téren, elszigetelhetik kulturálisan. Amivel bátorítják a hazai rosszállókat. A fenyegetettség érzését növelte, hogy a külföldön alakuló boszorkánykonyhákban mindent tudtak a pártállamról, a pártállam viszont alig látott bele az ellenfél kártyáiba. Süketen, vaksin nyújtogatta kezét a legkisebb felvilágosításért, és hogy biztos lehessen dolgában, mozgósította külügyeseit, akiknek több mint fele belügyes volt.

Az olvasó: Ezekből jutott rád harmincöt?

A szerző: Állományban levő nagyjából huszonöt, nem számoltam meg pontosan, csak az bizonyos, hogy rangsoruk főhadnagytól vezérőrnagyig terjedt.

Az olvasó: Milyen megtisztelő. Megismerkedtél mindegyikkel?

A szerző: Ugyan. Hármuk kivételével csak az aláírásukkal a kiadott dossziéban. Számomra mindmáig épp a szellemosztag az elképesztő, az arcnélküli légió, mely fél évszázaddal az események után kezd el gomolyogni körülöttem, tudatva, hogy nekik volt akkor közük hozzám, és öntudatlanul nekem is hozzájuk.

Az olvasó: Unheimlich?

A szerző: Unheimlich. Kafka szereplői jutnak eszembe, vagy Camus velük rokon Meursault-ja. Ahogy előjöttek, olyan érzés fogott el, hogy nem vagyok otthon önmagamban.

Az olvasó: Akkor, amikor az egész elkezdődött, nem ugyanezt érezted?

A szerző: Inkább a kihívás feszültségét. Mikor behívtak 1960 januárjában a párizsi konzulátusra, egyetlen kefehajú funkccival talákoztam. Vele vívtam a csörtét, s a mögötte meghúzódó szervezetnek ő adott arcot. És nagyjából kézenfekvőnek tartottam az összefüggést, hogy anyám útleveléért ők, ellenfeleim, megpróbálnak tőlem ellenszolgáltatást kapni.

Az olvasó: Nem így volt?

A szerző: Látszatra csupán. Anyám 1959 őszén adta be útlevélkérelmét. A levéltári anyag viszont tartalmaz 1957. november 4-éről keltezte egy informátorjelentést, melynek szerzője, nevezzük a továbbiakban Tariknak, sikeres kapcsolatok emberének jellemez, aki Gyergyai Albertnek, őt idézve, „legtehetségesebb és legkedveltebb tanítványa és barátja”, az Európa Kiadó volt lektora, bejutott a „Francia felsőoktatás legkomolyabb és leghíresebb intézetébe, az École Normale Supérieure-be, amely sok francia fiatal álma”, érintkezik emigráns körökkel, különösen írói körökkel, előadásokat tart, ír az Irodalmi Újságba. „Nemrégiben Londonban is volt, ahol Ignotusszal is találkozott, a közeljövőben Amerikába is készül. Süpek⁶ szerint politikai szervező tevékenységet is fejt ki, s ennek köszönheti sikereit.”

Az olvasó: Ez mind te voltál egykor?

A szerző: Londonba csak egy évvel később látogattam, Ignotusszal is valamelyik későbbi utamon találkoztam,

⁵ Tíz évig vártam erre. 1997-ben adtam be az első kérvényt a Történeti Hivatalnak. 1998-ban válaszoltak: megtekinthetem az anyagot a kutatótermükben. Javarészt saját hol elfogadott, hol visszautasított beutazási vízumkérelmeim másolatát tartalmazta, ezeket a párizsi magyar konzulátuson adtam be 1967-től. Annyi derült ki, hogy tiltónévjegyzéken szerepeltem. Azon melegeben beadványban reklamáltam egy részletesebb anyagfeltárást. Ha a fent említett ütemben zajlik, talán száznyolcvanadik évemben hozzá is juthatok.

⁶ Süpek Ottó, akkor adjunktus a francia tanszéken. Párttag. Tarik kollégája.



tam, Amerikába sem készültem, örültem, hogy Párizsban tanulhatok.

Az olvasó: Így még hízelgőbb ez a Tarik.

A szerző: Olyan hízelgő, hogy a II/5-e alosztály „ny. fhdgy”-a megjegyzésként a jelentés alá gépelte: „Véleményem szerint érdemes lenne beszerzés céljából a 3. osztály figyelmét felhívni Karátsonra.” A jelentés fölé pedig egy „szds.” kézzel odáírta 1958. I. 29-i dátummal: „Emigrációs vonalon érdekes lehet. Adjuk át.”

Az olvasó: Édesanyád akkor még egyáltalán nem kérelmezte útlevelét.

A szerző: Nem bizony. Amikor kérvényezte, a hálózat már két éve ugrásra készen állt.

Az olvasó: Ha Tarik nem jelent, vagy kevésbé elismerően fogalmaz, akkor talán az ÁVH sem vet szemet rád.

A szerző: Meglehet. Elég az hozzá, három héttel anyám kérelmezése után, 59. október 27-én már ment a drót Párizsba: „Közöljük az elvtársakkal, hogy adataink szerint Karátson Endre (a továbbiakban Hajnal Gábor, sz: Budapest, 1933. szeptember.: 28., a: Etter Klára) Párizs, XIV^c 2, square Delambre alatti egyetemi hallgató, a Szabad Magyar Egyetemisták Szövetsége franciaországi tagszervezetének elnökhelyettese. Nevezett értelmiségi családból származik.”

Az olvasó: Mi az, hogy Hajnal Gábor? Álnév?

A szerző: Fedőnév. A 11/10 B. sz. utasítást a következő meghatározással iktatták: „Tárgy: Hajnal Gábor ügye”.

Az olvasó: De hiszen sose láttak.

A szerző: Látni viszont akartak. S akivel ők akartak valamit, azt megjelölték. Olyan volt ez, mint amikor átvonulóban a kutyák lepössentenek egy érdekes utcasarkot. Továbbiakban az már az övék. Az átirat szerzője meg is határozta, miképpen. „Feladat: A Hajnal anyja által

benyújtott útlevélkérelem következtében kialakult helyzetet felhasználva (az adott körülményeknek leginkább megfelelő módon) lépjenek érintkezésbe az elvtársak Hajnallal (...) Ezen a beszélgetésen tisztázni lehet egy sor kérdést: disszidálásának oka, körülményei; jelenlegi helyzete; anyagi körülményei; a Magyar Népköztársaság iránti érzelmei, politikai beállítottsága, érdeklődési köre; tanulmányi és egyéb körülményeivel kapcsolatos problémái; a disszidálás óta eltelt idő alatt folytatott tevékenysége. (...) Az elvtársak igyekezzenek jelöltünket minél alaposabban megismerni. A beszélgetést úgy irányítsák, hogy a további konspirált formában szervezett kapcsolattartás lehetősége biztosítva legyen.”

Az olvasó: Úgy hangzik ez, mint a szociális munkások eligazítása. Megvizsgálni suttyomban, hogy a rászoruló méltó-e a jótékonyásra.

A szerző: A kérdésekkel azt is ellenőrizni akarták, igazat mondok-e majd. Kézírással egy budapesti felelős odáírta az utasításra: „Mielőtt kapcsolatot létesítenek vele, szükséges végrehajtani ügyében a következőket: 1. lehetőségekhez képest pontosan tisztázni ell. forr. alatti magatartását, 2. hálózati adatokat szerezni pol. beállítottságáról, helyzetéről, 3. t. ellenőrzés során megállapítani szüleihez való kapcsolatát.”

Az olvasó: Mi az, hogy t. ellenőrzés?

A szerző: Az anyaghoz mellékelte lexikális tájékoztató szerint titkosat jelent. Feltételezem, hogy lehallgatásról volt szó. Nyilván beletartozott a „K” ellenőrzés is, a postai küldemények felbontása és elolvasása. Ez utóbbinak megkezdését a dossziéban szereplő a „BM II/3. Osztály B Alosztály 63/B-949/59. számú „szolgálati jegy” tanúsága szerint 1959. október 24-én kérte Tömpe András „r. vörgy” a II/13. osztály vezetőjétől. De az is lehet, hogy

nem tudta a jobb kéz, mit csinál a bal, mert az általam és hozzám küldött leveleket e dátum előtt már szaporán nyitogatták. Gyakran soká tartott a jövés-menésük, és az illetékesek rondán ragasztották vissza a boríték fülét. A papír is felhólyagosodott a gőzöléstől.

Az olvasó: És a „hálózati adatok”-at kiktől lehetett begyűjteni?

A szerző: A spicliktől. Főfoglalkozású operatív személyek által beszervezett besúgóktól. Ők „informátoroknak” nevezték őket, sima „ügynököknek”, vagy magasabb besorolású „tmt.”-nek (titkos munkatárs) és „tmb.”-nek (titkos megbízott).

Az olvasó: Ezek mind azon szorgoskodtak, hogy te is olyan legyél, mint ők?

A szerző: Ez az én történetem.

Az olvasó: Ha jól értem, a megismerésed története.

A szerző: Ezen állt, vagy bukott minden. Erre akarták alapozni az „ügyemet”. Képzeld el harmincöt álarcos alakot. Mindegyik tartja a maga tükrét, mindegyik ellátja felirattal. Az egész félhomályban zajlik, ahol azonban észre lehet venni, hogy én is felteszek nemegyszer álszakállat, parókát, műorrot.

Az olvasó: Kabaré?

A szerző: Ha kívülről nézed, konyakos poharadat lassan forgatva.

Az olvasó: S a szereposztás?

A szerző: Ők nekem, hogy konspiratívabbnak fessen az egész ügy, három fedőnevet is adtak: Hajnal Gábor, Kadanka Ulrich, König Flórián.

Az olvasó: S ők?

A szerző: Ők igyekeztek fedőnéven szerepelni, de nemegyszer aláírták valódi nevüket, rangjukat, szolgálati beosztásukat. Többen meghaltak már, de akik élnek, azoknak a jó hírnévhez, a magántitok és a személyes adatok védelméhez való joga törvény szerint sérthetetlen. Tőlem is kapnak hát konspiratív fedőnevet:

Befőttes, B. Köpő, Bohóc, Farkinca, Finguly, Fonós, Fűrdetős, Galand F., Görény, L. Hűtő, Krump-li, Mártó, Métély, Mószer, Omár, Pelenka, p. Pizsama, Poloska, Szenesember, Szerető Szív, Tarik, Tatárka, Téglá, Túró, Hirig&Horog – olvasó legyen a talpán, aki azonosítja őket.

Az olvasó: p. Pizsama, az párizsira utal.

A szerző: Nem, az pisis Pizsama.

Az olvasó: Miért?

A szerző: Mert az stráfós. Magasabb rangú.

Az olvasó: Komolytalankodol?

A szerző: Ők is hülyének néztek. Igazából mindenkit hülyének.

Az olvasó: Te is hülyének nézted őket?

A szerző: Én is, persze. Igyekeztem őket lóvá tenni.

Az olvasó: És a spiclik?

A szerző: Azok is szédítettek, ahogy csak tudtak:

Poloska, Környezettanulmány, 1959. okt. 28.:

„(...) öltözte 'jampecos' volt és barátai is hasonló egyének voltak. Kozmopolita magatartású 'nagystíliú' személynek jellemezték. Az ellenforradalom ideje alatt általában távol volt lakhelyéről, szülei lakásán csak egy-két órát töltött. Úgy tudják, hogy kabátja alatt géppisztolyt hordott, amit november 4-én az utcára dobott.”

Szerető Szív, Feljegyzés, 1959. november 23.:

„Nem volt kommunista, de szerette és igényelte hazája társadalmi berendezkedését, csak lázadozott a hibák, az embertelenségek ellen, de csak úgy befelé és néha ezek miatt, szinte búskomorságba esett. Őszinte, nyíltszívű, tiszta embernek ismerte mindenki. 56-ban a bizonyos forr. biz. választásakor beválasztották, de ez is az általános szimpátia következménye volt. Tudomásunk szerint, de különben biztosan tudjuk, semmiben sem vett részt, fegyvert legfeljebb csak messziről látott, tüntetésekből nem vett részt. Mint a forr. biz. tagja szintén érdektelen a működése.”

Szenesember, Jelentés, 1959. november 30.:

„(...) 1956 végéig az Európa Könyvkiadó lektora volt (...) ha tettekkkel nem is, de nyilatkozatokkal annál inkább exponálta magát 1956 októberében.”

Fonós, Utasítás, 1959. november 26.:

„Az ellenforradalom napjaiban teljes mértékben úrrá lettek rajta a szüleitől kapott negatív irányú nevelés beütései. Tagja lett a Kiadónál megalakult »forradalmi bizottság«-nak, és mint ilyen, tevékeny részt vállalt az ellenforradalmi hangulat szításában és a szovjetellenes uszításban. Saját elmondása szerint részt vett a Köztársaság-téri párház ostromában. Adataink szerint azonban az ostromban való részvétele nem felel meg a valóságnak, csupán nagyképűségből, saját érdemei növelésére találta ki.”

Tarik, Jelentés, Budapest, 1959. december 17.:

„Gyergyai 56. okt. 20-án tért vissza Párisból, első találkozásuknál jelen voltam. Karátson 'optimizmusa' Gyergyait is magával sodorta. Karátson már ezekben a napokban a kommunista rezsim teljes megszűnését emlegette. Okt. 2. után pedig aktívan részt vett az ellenforradalmi cselekményekben. A kiadónál agitált, kidobta a Lenin-képet a körútra. November 3-án eltűnt, s csak valami 5–6 nap múlva került elő. Akkor azt emlegette, hogy fegyverrel harcolt a szovjet csapatok ellen Király vezérőrgy. kíséretében, hogy ez mennyire igaz, nem tudom. Azután röpcédulákat terjesztett, részt vett különböző szervezkedésekben. Azonban november vége felé nagyon megijedt, hogy el fogják vinni és azonkívül látta, hogy számára minden elveszett.”

Az olvasó: Ezerarcú hős?

A szerző: Nem is voltak biztosak az elvtársak a dolgukban. A „tanulmányozáshoz” első kézből szerzett információra volt szükségük. Behívtak a konzulátusra. Patkó⁷ 1960. január 14-én öt sűrűn gépelt oldalon összegezte benyomásait.

„Pillanatnyilag nem látom azt az alapot, amelyen keresztül meg tudnánk fogni, mellénk tudnánk állítani. Nem kíván hazatérni, osztályidegen származású, rendszerünkkel nem volt megelégedve stb., mind olyan tényezők, melyek azt mutatják, hogy eszmei téren nem lesz megközelíthető.”

„Szeretné, ha az anyja kiutazhatna, s mivel tudja, hogy ez tőlünk függ, hajlandó velünk tárgyalni. Igazi politikai beállítottságát, hazánkhoz való viszonyát nehéz lesz megállapítani, mert hogy anyja utazása megtörténhessen, igyekszik magát olyan színekben feltüntetni, hogy az ne legyen gátló körülménye az utazásnak.”

⁷ Ő ugyan, szorgalmasan konspirálva, Hegyi-nek írta magát alá sokáig, azért én azon a néven idézem, amelyen bemutatkozott.

Az olvasó: Akár ejthették volna a kapcsolat keresését.

A szerző: Valószínűleg megfordult a Központ fejében, de úgy látszik, az onnan rendelkező Fürdetős elvtárs mindenáron eredményt akart felmutatni, és Patkó nem akarta vállalni, hogy csalódást okozzon:

„Egy konkrétum van, hogy nem tartozik az emigráció jobboldali, fasiszta szárnyához, sőt mondhatnánk a mérsékelt, csaknem baloldali csoportosulás tagja.”

Fürdetős elvtárs erre fel eredményeket sürgetett: 1960. június 23. „(...) el kell érni azt, hogy nevezett kezdje meg részünkre olyan adatok szolgáltatását, melyekkel magunkhoz köthetjük. Ezen segítség elismeréseként fogjuk elintézni anyja kiutazásának engedélyezését.” Tájékoztatja továbbá a haza készülő Patkót: „Hajnal ügyével az a célunk, hogy előkészítsük átadását az augusztusban kiutazó új munkatárs részére. Ezért anyját addig nem engedjük ki.”

Az olvasó: Igaz is, neki miket mondtak?

A szerző: 1960. július 5-én behívták a BM Útlevel Osztályára „a február óta húzódó útlevel fellebbezése ügyében”.⁸ Ezúttal egy főoperatív beosztott, továbbiakban Túró elvtárs ígéretet és feltételeket szabott. Anyám azt kérte, hogy amennyiben lehetséges, szeptember 15-ig adják meg az útlevelet, mert francia vízumá addig érvényes. Nevezett evt. beszámolója végére a következőket biggyesztette:

„Értékelés: 'Hajnal' anyjára a beszélgetés jó hatást gyakorolt. Úgy éreztem, személyem iránt bizalmat tanúsított és reménykedik abban, hogy útlevelét megkapja, ha a követség fiáról kedvező véleményt ad. Véleményem szerint az esetet 'Hajnalnak' megírja, ami az ügy további előrehaladására kedvező lesz.

Intézkedés: Az Útlevel Osztály előadója kérésre az ügyiratot október végéig elfektetti.

A II/13. osztály francia előadóját kértem, hogy a jövőben a kimenő leveleket fokozottabb figyelemmel ellenőrizze.”

Az olvasó: Tanulmányozás helybenfutással?

A szerző: Más családkük nem volt. Új fordulatra csak szeptember 21-én került sor, utolsó találkozásunkkor, mikor is Patkótól, aki visszatért Budapestre, átvett „Gyuszi”. Nevezettről hamarosan elterjedt, hogy „leszólít” minden menekültet, aki csak az útjába kerül.⁹ Engem is megnyerhetőnek vélt, mert első, hatoldalas jelentése végén (1960. október 1.) már „bevonásomat” javasolta, s ennek engedélyezését kérte további hat oldalon október 4-én részletes tervvel a „beszervezési beszélgetés lefolytatásá”-ról, valamint „visszavonulás”-ra „a sikertelen szervezési kísérlet esetén”. Több rám vonatkozó információt, vagy azért, mert nem tudta, miről van szó, vagy, mert hajrá-optimizmusában a maga ügybuzgalmához ferdítette őket, tévesen adott meg. A szimbolizmusnak szentelendő disszertációnak témaként például a realizmust adta meg, s ebből született a következő igény: „(...) a Központ küldjön ki olyan irodalmi terméket, amely a francia realista irodalom magyar irodalomra való hatásával foglalkozik. Ez sok segítséget jelent abban, hogy Hajnalt érdeklő témakörökről beszélgethesünk a találkozókon. Ezzel fokozhatjuk Hajnal felénk tanúsított rokonszenvét.”

Az olvasó: Lehet, hogy már látta, amint rokonszenve és peripatetizálva az Elüzeumban elmélyítitek a realizmus időszerű kérdéseit.

A szerző: Lelki szemeivel látta már azt is, hogy én kérek találkozót tőlük: „A találkozóhelyre a szervező-hírszerző tisztek korábban mennek. Miután Hajnal megérkezik, elvisszük egy előre kiszemelt helyre, ahol végrehajtjuk Hajnal szervezését.” Egyáltalán fogalmazványa egyre inkább azt érezte, hogy balratolódásom hevében kívánom velük a jó kapcsolatot, nekik nem szabad nekem csalódást okozni, ergo: „A szervezés tényleges feltétele, hogy Hajnal anyja valóban kapja meg az útlevelet, mert ennek hiánya a szervezés kimenetelét kétségessé teszi.”

Az olvasó: Gyuszi rózsaszínűnek látta a világot.

A szerző: Le is hurrogták a Központból. 1960. november 22-én Fürdetős elvtárs ridegen tudomására hozta: „(...) a javaslatban foglalt módszerrel a Hajnal-lal kapcsolatos akciót még nem lehet végrehajtani”. Egyrészt a nevezett „semmilyen érdemleges adatot nem közölt velünk a diákok vagy az emigráció más tagjai és csoportjaival kapcsolatban”, másrészt „Szülei teljesen ellenséges beállítottságúak népköztársaságunkkal szemben. Ha anyját most kiengednénk hozzá, Hajnalt is ellenséges irányba befolyásolná.”

Az olvasó: Összevesztek rajtad?

A szerző: Ugyan. A „rezidentúra” tervezett, a Központ végzett. Közben az 1960–61-es tanévre Londonba mentem. Ott láthatólag nem tudtak foglalkozni velem, legalábbis ilyen adalékot a dosszié nem tartalmaz. 1961. május 5-én viszont Fürdetős elt. ráírt a párizsi „Eltársakra”, hogy a hó 15-én már jövök vissza – nőülési szándékkal –, vegyék fel a kapcsolatot. Május 25-én új címetet is megküldte nekik.

Az olvasó: A Központ tájékoztatta a rezidentúrát párizsi lakhelyedről?

A szerző: A Központban olvasták Budapestre küldött leveleimet. Ezekben közöltem szüleimmel címváltásaimat.

Az olvasó: Akkor ott többet tudtak rólad, mint Párizsban.

A szerző: Nyilván többet, bár politikai témákban sokat maszatoltam.

Az olvasó: Biztos van erről is jelentés.

Az olvasó: Csak nincs benne a dossziében. Ahogy Angliáról sincs semmilyen anyag.

A szerző: Lehet, hogy szándékosan.

Az olvasó: Hát az lehet.

(Szerző és Olvasó lehangoltan üldögél.)

A szerző (mélyet lélegzik): Folytatom a szapora levélváltással, amit olvashatok. Patkó immár a Központból, századosá előléptetve, kétszer is sürgette a kapcsolatfelvételt, akár „figyeléssel”, akár „menyasszonya telefonszáma felhasználásával”. Gyuszi erre visszaírt (1961. július 3.), hogy könnyebben lehetne az utasítást végrehajtani, ha anyját kiengedik, és főnöke, Beföttes elvtárs kézzel még oda is biggyesztette, „Kérjük sürgősen engedélyezni anyja kiutazását. Ezt követően a Központ távirati utasítása alapján felvesszük vele a kapcsolatot”.

Az olvasó: Látták, hogy nekik másképpen nem sikerül.

⁸ A kérvényt 59. okt. elején adta be, februárban magyarázat nélkül elutasították Patkó jelentését követően.

⁹ Lásd lejjebb.

A szerző: Támadt azonban egy kis kavardás, mert közben összetalálkoztam egy volt főiskolai tanárommal, akivel rokonszenveztem hajdanában, s neki beszámoltam nyugati életemről, többek között Gyuszi mesterkedéseiről is. Mikor erről tudomást szerzett, Gyuszi (1961. július 6.) megszeppent attól, hogy én felfedtem mások előtt „kapcsolatunkat”, vagyis „dekonspiráltam” ezt.

Az olvasó: Hogyan szerzett Gyuszi tudomást erről a beszélgetésről?

A szerző: Úgy, hogy tanárom jelentést írt róla. Őt, Gyuszi szerint, „a D. vonal foglalkoztatta”: ezért a továbbiakban fedőneve Mószer. Mindez majdnem egyidőben egy másik tevékenységgel, amelyről már „Nicole Bagarry ügye” megjelöléssel írt dolgozatot Gyuszi.

Az olvasó: Beleütötték orrukát az eljegyzésedbe is?

A szerző: Bele. Nicole mint menyasszonyom bátran háztűznézőbe indult egyedül Magyarországra. Gyergyai Albert meghívására kapott vízumot. Mikor ennek átvételére bement a Konzulátusra, Gyuszi lecsapott rá és megpróbálta kifaggatni arról, honnan ismeri Gyergyait, mivel szándékozik idejét Magyarországon tölteni és tart-e valamilyen kapcsolatot magyar személyekkel. Nicole azt válaszolta, ismer ilyeneket, de velük „semminő kapcsolatot nem tart”. Gyuszi jelentésében (1960. július 10.) felpanaszolta „nagyfokú cinikusságát” és lenyűgöző éleslátással hozzátette: „Feltételezhető, hogy Hajnal elmondotta menyasszonyának a velünk tartott korábbi kapcsolatát és egyben felkészítette az esetleges beszélgetésre.”

Az olvasó: Szóval dekonspiráltad ügyedet Nicole-nál is.

A szerző: Gyuszi ezért nem is gondolt egyébre, mint hogy tovább „tanulmányozzon”. A lehetőség megerősítésére ily szavakkal fordult feletteseihez: „A Központ az illetékes (lehetőleg a kerületnél) anyakönyvi hivatalban tegyen intézkedést, hogy Hajnal ne kaphasson születési anyakönyvi kivonatot. A házasságkötésnél lehetséges, hogy Hajnal kénytelen lesz hozzánk fordulni. A francia szervek ugyanis minden házasságkötésnél megkövetelik, hogy egy három hónapnál nem régebbi keletű születési anyakönyvi kivonatot mutasson be a házasulandó. Hajnal lehet, hogy az anyakönyvi kivonatot menyasszonyával próbálja beszereztetni, hogy ezzel elkerülje hivatalunkat.”

Az olvasó: A konzulátus tehát az ő hivataluk volt.

A szerző: Az övék.

Az olvasó: És neked megint el kellett volna oda menned.

A szerző: Gyuszi terve befuccsolt, nem ismerte kellőképpen a franciák politikai menekültekre vonatkozó rendeleteit. Ez nem zavarta abban, hogy továbbra is vágyakozzon rám. Ütőkártyája megmaradt: anyám útlevélkérelme. Előzetes javaslatára ennek engedélyezését 1960. július 19-én a II/3–B osztály kérte az Útlevel Osztálytól.

Az olvasó: Vagyis a Belügy a Belügytől.

A szerző: Gyuszit pedig utasították, mihelyt táviratban értesül az útlevél kiadásáról, „szervezen találkozókat Hajnallal” (1960. július 22.). Augusztus 4-én viszont Párizsból arra kérték a Központot, Hajnal anyjának „látogatóba történő kiengedését egyelőre ne engedélyezzék”. Patkó, immáron őrnagyi rangban, erről írt feljegyzést 1961. augusztus 18-án. Fűrdetős elvtárs a Központból követke-

zőképpen tájékoztatta a párizsiakat (1961. augusztus 24.): „(...) a házasságkötés augusztus 21-én – nagyvonalú fényűző keretek között – megtörtént. Hajnal hozzátartozói közül az esküvőn senki sem jelenhetett meg.¹⁰” Magáról a konspirációról pedig ezt állapította meg: „Hajnallal lassan már két éve foglalkozunk, s mindeddig az ideig nem tudtuk hozzánk való viszonyát megállapítani.”

Az olvasó: Két lábon járó ismeretelméleti lázalom letél. Szegény Gyuszi, zöld ág nélkül vergődött.

A szerző: Ezt a Központ világosan látta. Október 13-án utasította, hogy „figyelés útján való felvételének kísérleteit hagyja abba”. Október 26-án pedig tudatták a rezidentúrával: „Most dolgozunk egy kombináción, melynek segítségével más lehetőséget fogunk felhasználni további tanulmányozására.” Eladdig Hajnal Gábor helyett elneveztek Kadanka Ulrichnak.

Az olvasó: Mi akarsz: új név, új ember.

A szerző: Főleg más téglá. Kettő is.

Az olvasó: Ezek is újjak?

A szerző: Futólag már előbukkant mindkettő, ezúttal próbára tették tartósságukat. Elsőnek Mószer jelentett 1961. december 2-án. Többek között jellemzésemre felemléte: „Vasgyűjtést kellett szervezni a diákok között, és mint osztályfőnök, nekem kellett beosztani őket. Karátson – alighanem az egész Főiskolán egyedül – megtagadta a vasgyűjtésben való részvételt.”

Az olvasó: No, végre egy értékes információ.

A szerző: Hát még magának a jelentőnek alkalmassága. Patkó r. őrgy, főoperatív beosztott tíz nappal később, december 12-én a Központból már „Feladattervet” küld feletteseinek. „Javasolom, hogy 'M'-et használjuk fel 'Kadanka' fn. (fedőnevű) jelöltünk tanulmányozásának lefolytatására és ennek eredményétől függően beszerzésének végrehajtására. E feladat megoldására 'M'-nek lehetőséget ad az a körülmény, hogy Kadankát közel 8 éve ismeri, bensőséges baráti viszony van közöttük, és ami a legfontosabb, 'Kadanka' mint főiskolai tanárja felé nagy tisztelettel, bizalommal és megbecsüléssel viselkedik.”

Az olvasó: Mit éreztél most, hogy jelentését, feladatát megismerted?

A szerző: Csalódást, persze. És főleg bosszúságot. Ama beszélgetésünk alkalmával olyan panaszkodást csapott a sok kellemetlenség miatt, ami 1956 után érte hivatalos részről, hogy azt hittem, elege lett a szovjet kommunizmus magyar változatából, és visszatér Franciaországba szabad levegőt szívni. Ugyanis még a második világháború előtt iskolásként idekerült, francia érettségít tett le. S azt mondta, ha talál megélhetési lehetőséget, itt marad. Ajánlottam neki, próbáljon bekerülni a CNRS kutatóközpontba, ahol az én felvételem már folyamatban volt. Én pedig, francia földön biztonságban érezve magamat, nem képzeltem, hogy személyemet bármi módon kikezdeheti. Anyám útlevélkérelmével kapcsolatban nem környékezett meg, a szervezési szándékról egyszerűen nem volt tudomásom.

Az olvasó: Azért gyanakodhattál volna.

A szerző: De mi az ördög!? Akkor gyanakodhattam volna, ha valamilyen titoknak vagyok a birtokában. Márpedig utoljára Magyarországon titkoltam középszintű származásomat, illetve hallgattam róla, mert persze tudtam, hogy tudják. Miután eljöttem, ennek a rejtegetésnek

¹⁰ Úgy rémlik, még a lagzimról is jelentett valaki.

is vége lett, a polgári szabadságjogok földjén senkinek nem esett bántódása politikai véleményének kinyilvánítása miatt: legfeljebb a más véleményen levők görbén néztek rá. A kommunisták is kifejthették polgári demokrácia elleni nézeteiket. Ezzel ők éltek is, csak éppen semmire sem jutottak.

Az olvasó: Az ávéhásokat az emigráció érdekelte.

A szerző: Az emigrációnak, ahogy én láttam, a saját impotenciáját állt érdekében kendőzni. Átmenetileg elég nagy közönségsikert arattunk, ezzel azonban Magyarország szabadítására nézve semmilyen érdemleges politikai elhatározást nem lehetett elérni. Alkalmadtán tiltakozhattunk megrendülten, emelkedetten, hevesen, gúnyosan, ihletetten, értelmesen, rámutathattunk a pártállam visszasságaira, hazudozására, erkölcsi és szellemi aknamunkájára, olykor-olykor borsot is törtünk az elvtársak orra alá¹¹, az ország azonban csakis a SZU. belső összeomlásának köszönheti, hogy vége lett a kommuniszták egyeduralmának.

Az olvasó: Magad mondtad, hogy az emigráció a pusztalétével nyugtalanította a Kádár-rendszert.¹²

A szerző: Igen, mert tartott mindentől, amit nem tudott ellenőrizni. De ezzel a kézbentartási rögzítéssel csak a hatvanas évek második felében jöttem fokozatosan tisztába. 1961-ben még nem fogtam fel, hogy nem létező titkaimra is fájhat a foguk. Londoni évadom elkedvetlenítő tanulságaként éppen azt hoztam magammal, mennyire gyámoltalan az emigráció nemzetközi téren. Márpedig ahol nincsen hatékonyság, ott a hazaiaknak nincsen mit puhatolniuk.

Az olvasó: Ahol meg nincs éberség, oda az ellenség beteszi a lábát. Magadra is bosszankodtál, ugye?

A szerző: Mi az hogy. Főleg azért, mert a Mikes Kelemen Körbe is elvittem. Felkértem az öncenzúra kötetben való részvételre is. Írt egy érdekes cikket a nyelvi szerkezetben működő cenzúrákról, különös tekintettel a magyar nyelvre jellemzőkre.¹³

Az olvasó: És közben jelentett?

A szerző: Feltehetően. Ez az anyag azonban más dossziékban rejtezik. Furcsa belegondolni, hogy évtizedeken át jártunk ugyanabba a diákuszodába, és közben kedélyesen diskuráltunk, ő gondolatban jegyzetelt beszámolóihoz.

Az olvasó: Vajon miért tette, milyen javadalmazással? És meddig tette?

A szerző: Ha megtudnám, a sikeres keresztretjvényfejtők öröme érne. A kezembe került anyagot olvasva csak annyi biztos, hogy Patkó r. örgy. vérszemet kapott személyemet megtisztelő ajánlásától: „Tehetsége, francia egyetemi körökben szerzett kapcsolatai révén (doktori tézisét a híres Etiemble professzor irányítása alatt írja) értékes szolgálatokat tehet. Megnyerése nagyon aprólékos, kitartó munkát igényelne és természetesen az adott politikai helyzet szoros függvénye. Mindenesetre érdemes megkísérelni.”

Az olvasó: És Mószer mennyit hajtott végre Patkó r. örgy. „feladattervéből”?

A szerző: Ennek nyoma sincs. Több jelentése nem olvasható a dossziében. Vagy történt valami. Az is lehet, hogy az aprólékos, kitartó munkára megfelelőbb munkatárs jelentkezett. Ugyanis a dossziéból hiányzik több minden. A következő jelentés majdnem három hónappal később kelt, 1962. március 3-án.

Az olvasó: Hátha közben pihentettek.

A szerző: Biztosan hiányzik több minden. Abból látom, hogy nincs egy szó sem anyám útlevélügyéről. Pedig addig az akta minden egyes tologatását hosszan indokolták.

Az olvasó: Új fordulatról van szó?

A szerző: Ezúttal, se szó, se beszéd, anyám megkapta útlevelét. Engem pedig ettől fogva König Flóriánnak hívnak. A jelentést a másik téglá, Tarik írta, aki új fedőnévvel bukkant elő, tehát én is a továbbiakban átkeresztelek Métélyre.

Az olvasó: Ó hogy bukkant elő?

A szerző: Látványosabban, mint Mószer, aki szerényen doktori értekezés elkészítésére érkezett majdnem megélhetési gondokkal. Métélyt a párizsi Magyar Intézet attaséjának nevezték ki. Kapott szolgálati lakást, diplomatafizetést, keretet reprezentációs kiadásokra, amiből kisebb nyugati autóra is spórolhatott.

Az olvasó: Ismerted?

A szerző: Tanársegéd volt az Idegen Nyelvek Főiskoláján. Engem nem tanított, de látásból ismert, megszólított egy reggel az épület felé gyalogolva, és kellemesen elhumorizáltunk. Talán négy évvel volt idősebb nálam, ő is a XI. kerületben lakott. Több közös ismerőst találtunk. Meglepően szabadon beszélt az akkori gyanakvó légkörben. Gyergyai-tanítvány volt ő is, az öregúr irodájában többször összefutottunk. Tanárunkat egyszer faggattam, hogyan taníthat a szovjet mintára létesített Főiskolán egy pártönkívüli fiatalember, aki fittyet hány a vonalas nyelvezetre. Bizonyára magas pártfogó áll mögötte, felelte ő.

Az olvasó: Kiderült a neve?

A szerző: Törtem rajta a fejemet. Annál inkább, mert 1952 után (megismerkedésünk éve) rengeteg fejlesz bukkant, újak érkeztek, Métély pedig maradt, és a körülményekhez képest biztonságban élte életét.

Az olvasó: A pártfogó nem személy, hanem szervezet volt?

A szerző: Lehet, hogy már akkor. Mindenesetre én akkor inkább a bős pártmunkásoktól tartottam, akik nem csináltak belőle titkot, ha ártani akartak a magamfajta osztályidegennek. Métély talányossága ellenére inkább rokonszenvesnek látszott. Amikor a kiadóban a Verhaeren-válogatást szerveztem, a fordítások ellenőrzésére őt kértem fel kontrollszerkesztőnek. Megismerkedett Ivánnal, Bakucz-cal, nekem bemutatta akkori barátnőjét, majd nemsokára jövődöbeli feleségét.

Az olvasó: Barátok lettetek?

A szerző: Inkább jóban voltunk, de nem igazán bizalmasan. Alapul a közös franciás tájékozódás szolgált, főleg a hazai szakmabeliekről szóló pletykák. Az ötvenhatos

¹¹ Hadd említsem például, hogy genfi barátom, Luka László egyik kezdeményezője volt annak az akciónak, melyet az *Association Suisse contre les Abus de la Psychiatrie* svájci társulás indított az ellen, hogy SZU-ban elmeegógyintézetbe zárják a politikai foglyokat, s amelynek nyomására a szovjet küldöttség kilépett a pszichiátriai világszövetségből.

¹² Vö. Cs. Szabó László halálára írt nekrológot. Karátson Endre, „Adalékok egy felségterület megörökítéséhez”, *Új Látóhatár*; 1985. április 1.

¹³ Kiváló pszichoanalitikai alapvetés volt. Ebből a szempontból különböztette meg a nyelvben érvényre jutó tiltásokat és az öncenzúrát, ez utóbbinak taglalásától azonban tartózkodott. Utólag értem meg, hogy miért.

események idején nem hallottam róla, utólagosan talán Gyergyai vagy Nagy Géza mesélte, hogy nekivágott ő is a határnak, de útközben megbetegedett, amire pedig felépült, a határt már lezárták. Más forrásokból utóbb azt hallottam, hogy állítása szerint egyik ELTÉ-s kolléganőjénél bridzsezett a harcok idején. Mikor az Idegen Nyelvek Főiskolája megszűnt, az egyetemre nevezték ki a francia szakra.

Az olvasó: És Párizsba hogyan?

A szerző: Azt állította, a Külügyben volt összeköttetése.

Az olvasó: Nem inkább a Belügyben?

A szerző: Gondolatban én is elvégeztem a helyesbítést, tudván, hogy bizalmi állásról van szó. De érdekelt, hogyan lát dolgának. S az lepett meg, hogy jóval magabiztosabban, liberálisabban mozog, mint elődei. Mint aki nem fél attól, hogy feljelentik.

Az olvasó: Ha jól értem, az akkor gyanús érdem volt.

A szerző: Úgy tetszett, igyekszik az Intézetet szalonképessé tenni. Néhány évvel később, amikor kinevezték igazgatónak, ez az igyekezete egyértelműen érvényre jutott. Előtte jóformán csak kommunista franciák látogatták a Magyar Intézetet. Ő fokozatosan nyitott a párizsi szellemi élet felé, kiépített kapcsolatokat az egyetemen, politikamentes műsorokat szervezett.

Az olvasó: A Kádár-rendszer szolgálatában?

A szerző: A magam részéről úgy véltem, Magyarország nem felelős azért, mert szovjet bábkormányt ültettek durván a nyakába. A hazai kultúrképviselőt pedig csak nyerhet, ha gyengül a vonalas nézet egyeduralma. Métély ebből a szempontból, úgy festett, inkább jó úton indul.

Az olvasó: Akkor miért nevezted Méteynek?

A szerző: Most hívom így, a dossziémat olvasva. Ő írta rólam a legbuzgóbb, legrészletesebb jelentéseket. Kis kötegre valót. S azért adok neki ilyen aranyjánosi fordításhoz méltón zengő csúfnevet, mert ez a tájékozott férfiú ugyanabban az irányban dolgozott, mint a műveletlen ávosok, vagyis beszervezésem érdekelte, de sokkal csavaresebben fogalmazott.

Az olvasó: Térjünk már a tárgyra, példát kérek.

A szerző: Amikor újságoztam neki, hogy anyám útlevelét végre kiadták, az ő kommentárja így szólt: „König elmondta, hogy először el sem akarta hinni a hírt, de most már megérti, hogy Magyarországon »a szocializmus ténylegesen liberalizálódott és humanistább lett«. Gondolkodik azon, hogy ne kérjen-e konzuli útlevelet.” – A csavart itt a „megérti” kifejezés lépteti működésbe. Magamat ismervé olyasmit mondhattam: úgy látszik, Kádárék liberalizálódnak. A „megérti” és a „humanistább lett” az ávosok elvárása, akiknek Métey rólam a megagításhoz „disszidens” érzelmes képét vázolja. Bizonyítva feletteseinek, milyen eredményre számíthatnak, ha őt hosszabban reám állítják. Ehhez nyújt nyomatékos érvet a „konzuli útlevél” emlegetése. Az adott helyzetben nem is logikus, hiszen éppen azt tudatom vele, hogy anyámmal Párizsban találkozhatom. A Magyarországra látogatás eshetősége annál valószínű, aki „megérti”, hogy egy liberalizálódóbb, humanista haza várja vissza.

Az olvasó: Méteyben egy szocreál költő veszett el?

A szerző: Élénk képzeletű. Életemet is megszervezte, ha úgy vélte, egy kis színésre van szüksége. „Vakációját Mexikóban akarja eltölteni – jelenti 1962. május 31-én. – Anyjától tudom, hogy a magyarországi cisztercita szer-

zetestanárok a háború után egy missziós jellegű iskolát alapítottak Mexikóban. 56-ban König egyik volt gimnáziumi osztálytársa (a budapesti cisztercita gimnáziumba jártak) Mexikóba disszidált, s az egyik ott tartózkodó volt tanárunk segítségével ő is állást kapott a fenti iskolában. König most az ő vendége lenne.” Ilyesméről csak ebben a „szigorúan titkos” tájékoztatóban értesültem. Hasonlóképpen a következő, detektívregénybe illő beszélgetésről, 1962. október 26-i dátummal: „A beszélgetés folyamán egy ízben ellentmondásba keveredett: Először azt mondta, hogy amióta Olaszországból visszatért, nem mozdult ki Párizsból. Majd kiderült, hogy a nyáron Hollandiában karambolja volt, s Belgiumban is járt. Megkérdeztem: talán valami irodalmi kongresszuson volt? Kitérő választ adott: »csak átmentünk«. Nem erőltettem a kérdezést, legközelebbi találkozásnál valami ürüggyel visszatérek rá.” Hollandiában soha nem karamboloztam, e drámai látomás faggatóm agyában fogant, legfeljebb az valószínű, hogy én nem óhajtottam őt a Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Hetéről tájékoztatni.

Az olvasó: Ő pedig ezt kiszúrta.

A szerző: Már a második alkalommal, 62. március 12-én arról panaszkodik, hogy König szűri az információt: „Legtöbb esetben a közös ismerősöket említi, végtelen és sokszor érdektelen anekdotákat mesélve róluk.”

Az olvasó: Miért csak szúrta, miért nem tagadtad meg magát az érintkezést.

A szerző: Mert akkor nem volt meg a mai tudásom, csak feltételeztem. Egyebekben folytattuk a meglévő, szívélyes kapcsolatot. Kérdezése után egyik első dolga az volt, hogy meghívott magához, Nicole-t meg engem. És a nyilvánvaló ávosokkal ellentétben ő látszólag nem akart semmit. Erről a vacsoráról például nem találok jelentést. Találok viszont arról, amelyre anyámmal együtt hívott meg bennünket. 1962. május 31-én kelt: „König anyja csalódottan és letörtén ugyan, de belátta, hogy fia jövője nincs biztosítva Franciaországban és sokkal többre ment volna, ha otthon marad. Menyét fokozottabb mértékben befolyásolta Magyarországra költözés irányában (Königné rendszeresen kezd magyarul tanulni).”

Az olvasó: Felesége férje nevét viseli?

A szerző: Nicole-ból Königné lett. Belőlem pedig egy életutat tévesztett nyomoronc.

Az olvasó: Szórakozott ez az ember?

A szerző: Inkább meg akart felelni. Anyámról írta: „Többször hangoztatta, el sem tudta képzelni, hogy az életszínvonal terén ilyen kevés különbség legyen a két ország között.”!!!

Az olvasó: Vagy védeni akarta anyádat, hogy felettesei ne gondoljanak rosszat róla?

A szerző: Az sincs kizárva, de lényegében azt a mítoszt táplálta, hogy Königet a nyugati zsákutcában anyai segítségével rá lehet venni a konzuli útlevél megkérésére és „hazánk iránti lojalitása emelésére”, ahogy Fűrdetős elvtárs írja a Központból, 1962. március 19-én levelét a következőképpen kezdve: „Közöljük Befőttes elvtárrsal, hogy Métey titkos munkatárs König Flórián (korábban Hajnal) ügyében felterjesztett jelentéseit pozitívan értékeljük.”

Az olvasó: Fűrdetős elvtárs már ennyivel is beérte volna?

A szerző: Félreértések elkerülése végett a Központból, 1962. július 28-án, a legnagyobb kánikulában, egy új elvtárs, nevezzük p. Pelenkának, a Párizsban rezidens

Befőttes és Mártó elvtársak útján utasítja Métély tm.-et: „Tisztázza szervezésének alapját, elvileg milyen kérdésekben ért velünk egyet és milyen kérdésekben nem.” Hatékonyságának „emelésére” pedig a következő fogást írja elő: „(...) használja fel a Magyar Intézet adta lehetőségeket – ugyanis König különböző könyvek, folyóiratok, tanulmányok stb. beszerzése céljából többször felkeresi titkos munkatársunkat munkahelyén – Métély éreztette nevezettel, hogy bejárása a Magyar Intézetbe nem célszerű, de ajánlja fel, hogy munkájához, tanulmányai folytatásához szükséges segédeszközök beszerzését a továbbiakban is biztosítja, amit a városban átvehet tőle.”

Az olvasó: Mintha a Központ kicsit türelmetlenkedne.

A szerző: Igen. 1962. június 5-én „feladattervet” dolgozott ki: König Flórián „jelölt” ügyében „az 1962. június elsejével kezdődő egyéves tervidőszak alatt az alábbi feladatokat kell elvégezni (...)”

Az olvasó: Teljesíteni besúgásból?

A szerző: Métély iparkodott is, de érettségi találkozói színvonalú beszélgetéseinknél többre nem telt neki. 1963. február 13-án mérgelődve meg is jegyzi: „A beszélgetés mintegy három óra hosszat tartott. König végig nagyon barátságos volt, de véleményeiben sokkal cinikusabb, mint tavaly, anyja látogatása előtt. A cinizmus egyébként is jellemvonása, ez meglehetősen megnehezíti a vitakozást vele.” De akkor már, 1962. október 26-án Befőttes elvtárs a rezidentúrának arról a tervéről értesítette a Belügyet, hogy Gyuszi „vegye át” Königet Métélytől.

Az olvasó (felhugog): Vissza Gyuszihoz!

A szerző: Várj csak. 1963. március 20-án Mártó elvtárs a következőt jelentette „König Flórián ügyéről”: „Métély titkos munkatárs tart vele folyamatos kapcsolatot. A legutóbbi időben megkíséreltük átadni Gyuszi elvtársnak. Akciónk nem járt eredménnyel. Elzárkózott a Gyuszi elvtárssal való kapcsolattól.”

Az olvasó: A Gyuszi nem kellett?

A szerző: Ahogyan Gyuszi látta egy dátum nélküli mikro-narratívájában – feltehetően a párizsi Denise René képgalériában 1963. február 26-án rendezett Kassák-kiállítás megnyitóján: „Gorilovits elvtárs üdvözlésénél König kissé rémülten fedezett fel engem is. (...) Egy alkalmas pillanatban beszédbe elegyedtem jelöltünkkel. (...) Kísérletet tettem, hogy egy találkozót beszéljek meg vele. Ez eredménytelen volt. Közölte, hogy nagyon lekötött, sok a munkája, amiért nincs ideje.”

Az olvasó: Gyuszi lemondott rólad?

A szerző: Azt azért nem. Hozzátette: „Újabb rendezvényeken kísérletet teszek, hogy vele kapcsolatba lépjek (...)”¹⁴ Am Fűrdes elvtárs, aki torkig lehetett „König Flórián ügyével”, a margóra keményen odaírta: „nem kell”. A gépelt oldal aljára pedig kézzel: „Nem tartom valószínűnek, hogy König velünk szóba álljon. Még közelebbi ismerőseivel (Métély) – lásd jelentését – sem tárgyal.” Minekután a Központban Toló elvtárs, operatív beosztott, utasítást kapott König Flórián fn. jelölt Kt-016/62. sz.

dossziójának felülvizsgálására és – „mivel az ügyben két éven át előrelépés nem történt” – javasolta nevezett „fel dolgozásának megszüntetését”, „dossziójának lezárását, irattárba helyezés céljából”. Kelt 1963. április 25-én.

Az olvasó: Szegény König. Három évvel Székely Boldizsár előtt elhunyt.

A szerző: Ott nyugszik hasonmásaim temetőjében. Ha fel is támasztották, ami bizonyos, már más néven bújik elő az irodalomban.

Az olvasó: Megint csak irodalomról beszélsz. A dossziéd *unheimlich*nek nevezted. Nem is háborít fel?

A szerző: Mikor utólag először találkoztam ezzel a világgal, meghökkenem és nem is tudtam hirtelen felháborodásban, mit kellene tennem. 1998-ban, a Könyvhét vasárnap délutánján a Liszt Ferenc téren a szokásos búcsúdedikáción felém jön egy jókaiisan kékszemű, fehér körszakállas, szelíd férfiú és dedikálásra nyújtja át novelláskötetemet. Szeretettel ajánlom neki. Tudja, mióta várok erre a találkozásra? – mondja. – Negyven éve. – Negyven éve nem voltam Magyarországon, könyvem sem volt, mondom én. – Ó: Nem is a könyveit olvastam. – Én: Hát mit? – Ó: A leveleit. – Kiderült, hogy a Belügyben legalább két évtizeden át ő volt rám állítva, ő cenzúrázta postámat, ő írta a jelentéseket. Én meg negyven évig fogtam vissza az információkat, ködösítettem, mesterkéltem, kiagyalt beszélgető viszonyban álltam szüleimmel, barátaimmal, mert ápolni akartam a kapcsolatot, és tudtam, másképpen nem lehet, hiába váltok szót négy szemközti a címzettekkel, a szavakat elcsípi egy sötét sarokban ülő figura, kifaggatja őket, véleményezi őket, rostálja őket. Zaklatottan beszéltem akkor fünek-fának képtelen találkozásomról, megzápult levelezésemről.

Az olvasó: Most miért nem ráz megint a méltatlankodás? Ezek is az intimitásodban kurkásztak.

A szerző: Valószínűleg azért, mert a felidézett találkozás, az egész múlt egyetlen személy azonosításában robbant elő, itt pedig sokszereplős, többfordulatos forgatókönyvet olvastam. Persze, erkölcsileg elítélhető a politikai rendszer, amely ilyen méltatlanul erőszakoskodik, a végrehajtóit is meg lehet vetni, és az sem mellékes, hogy végső soron mindnyájuknak felkopott az álla. De úgy érzem, közel fél évszázad távlatából el lehet azon is gondolkodni, hogy miért szól ez a történet az erőszakszervezet kudarcáról.

Az olvasó: Mert te furfangosabb voltál náluk?

A szerző: Erről azért sem lehet szó, mert mint említettem, a burjánzó konspirálás legtöbb eseményéről nem volt tudomásom. Azon a három találkozáson, amire sort kerítettek, némi lélekjelenlétem tanúsítottam ugyan, ennyi azonban az ő kitérőt céljuk és a cél meg nem valósítása közti eltérést nem magyarázza.

Az olvasó: Magad mondtad, nem saját pályán játszottak. Nem ismerték azt a világot, ahol csapdákat akartak állítani. Hatékonyságuk a határon kívüli bozótban megcsappant.

¹⁴ Nem volt jó napja aznap Gyuszinak. Jelen volt a megnyitón Csécsy Magda, hajdan Keresztúry Dezső munkatársa, jeles nyelvészholgy, aki később a nizzai egyetemen lett professzor. Ő mesélte, több párizsi magyarnak, köztük nekem is az eset után pár nappal. Hazaindult a kiállításról, kint ömlött az eső. Váratlanul előbukkant egy nála két fejjel alacsonyabb, ismeretlen fiatalember, aki felajánlotta, hazaviszi kocsin. Alig helyezkedtek el, sofőrje az iránt érdeklődött, mikor járt utoljára Magyarországon. Magda: Régen. Gyuszi: Miért? Magda: Gyarmati látvány, lehangoló állapotok. Gyuszi: Az már régen volt. Minden megváltozott. Az emberek érzik, hogy szabadok. Építik az országot. Jókedv és esti fény a tömött szórakozóhelyeken. Jöjjön el, meghívom a Budagyöngyöbe. Magda fekiáltva: Ki maga? Gyuszi: A magyar konzul. Magda sütvíve: Azonnal kiszállok. És kiugrott az autóból az első piros lámpánál a zuhogó esőbe.

A szerző: Ez persze lényeges, ez a nyitja annak is, hogy Magyarországon már két évtizede tartó szabadság lehetőségei között sem igen akaródnak senkinek megírni a belügyi szervek külföldi mesterkedésének történetét. Idegen nyelvek tudása kell hozzá, sok egymástól különböző mentalitás, szokás, divat, beidegzettség felismerése, ebben a nehezen átlátható hálózatban a kint élő magyarok között szövődő kapcsolatok felmérési képessége, kell hozzá a virtuális és valóságos eseményeket ellenőrző adattár, és kell egy, az évek múlásával mind nehezebbé váló ankét a kortársak szétbomló, sokszor újabb érdekek szerint elváltozó emlékezetében. Ráadásul még azzal a kényes kérdéssel kell állandóan birkózni, hogy milyen képet alakított ki az országról egy olyan külképviselet, melyet jócskán az ávosok tartottak kézben.

Az olvasó: Szóval te mindig visszatérsz az azonosság, az azonosítás nehézségeihez.

A szerző: Akárhonnan szemléled, az ávónál mindig ez jön elő. Az én kis dossziémban is alig van másról szó. Figyeljenek, tanulmányozzanak, erre buzdítja a Központ a rám állítottakat, ismerjenek ki, mit gondolok – róluk, az emigránsokról, a hazai rendszerről, a világ zajlásáról, az erőviszonyokról –, és persze mire lehet felhasználni. Meg kell tudni, ki vagyok én. Kedvező esetben az én ismeretem elvezeti őket a világ megismeréséhez, mármint azéhoz, amelyikre kíváncsiak. Ideológiai okokból és személyes érdekből.

Az olvasó: Meg lehet a kettőt különböztetni ebben az epiztemológiai lihegésben?

A szerző: Nehezen. Mindenesetre nem lehet nem észrevenni erőlködésüket, hogy megfeleljenek, hogy kapjanak előléptetést, esetleg nyugati tartózkodásuk meghosszabbítását. Másrészt, hogy ne dorgálják, ne fokozzák le őket, hogy alkalmatlanság esetén ne taszítsák ki őket a külső sötétségbe. És ne felejtse az ávos hiúságát sem.

Az olvasó: Az ávos is ember.

A szerző: No, de milyen ember?

Az olvasó: Arra utalsz, hogy milyen színvonalú ember?

A szerző: Igaz, nem álltak mindig a helyzet magaslatán, de befogtak művelt ügynököket, engem is ilyen lehetőségeimért kívántak meg. Ne becsüljük le azokat, akik áhítoznak a tudásra.

Az olvasó: Akkor arra gondolsz, hogy ezeket a tudásvágyó embereket mi jellemzi?

A szerző: A kérdés, hogy kik ők, rájuk épp úgy vonatkozik, mint a „jelöltjeikre”. Csak az ő megismerési iparkodásuk hajlamossá teszi a megfigyelőt arra, hogy mellőzze az ő azonosságukat. Hogy ne firtassa, miként lehet róluk számot adni.

Az olvasó: Arra utalsz, hogy tudásvágyukat lopva igyeksenek kielégíteni?

A szerző: Szóval neked is feltűnik a titok, a konspiráció rögeszméje?

Az olvasó: A kettős azonosságra utalsz?

A szerző: Tűz. Tűz. Mindegyik visel fedőnevet, nem egyszer másokra is cseréli. S ami a legsajátosabb, a legmulatságosabb is az, hogy egymás között is fedőnéven szólítják egymást. Jelentéseiket olvasva, egy titkos társa-

ság játékos élete bontakozik ki. Ilyesmi zajlik az aranycsinálónál, a szerzetesrendeknél, a szabadkőműveseknél. Együttal névadók is ők. Nekem is adtak hármat, ízlelgethettem kettős lényemet a belügyesek színpadán. Az egész gépezet úgy működik, hogy ők, akik a darabot rendezik, együttal szerepet is játszanak benne.

Az olvasó: Talán játékosok, de közel sem ártatlanok. Tízezrek életét tették tönkre. És hányét oltották ki! Eredményesen.

A szerző: Magyarországon igen. Mert ott nyeregben lévén, hatósági erőszakkal többnyire érvényesíthették fondorkodásukat. Ami fölöslegessé tette, hogy egyéb módszereik hatékonyságát bárki firtassa. A lényeg az volt: mindenki úgy érezhette, ki van szolgáltatva nekik. Hasonlóképpen az úgynevezett baráti országokban. A „tőkéséknél” viszont változtak a játékszabályok. Talonba kellett tenniük a hatalmi megoldásokat.

Az olvasó: Miért? Félig kicsinálták a pápát, a bolgár esernyő is bevált.

A szerző: De mekkora port vert fel mindkét eset.

Az olvasó: Céljaik elérése végett erőszakoskodhattak a benti hozzátartozókkal.

A szerző: Ahhoz valóságosan nehézsúlyú ügyre lett volna szükségük. A hétköznapi feladatoknál kerülniük kellett a nemzetközi feltűnést.

Az olvasó: Jobban meggyűlt a bajuk az aprómunkával?

A szerző: A megismerővel mindenképpen. Ők ahhoz szoktak, hogy mivel eredményeik valóságosak, ők maguk is valóságban élnek. Kint azonban, megkötött kézzel, saját valóságukat csupán titkos társasági rituáléjuk szavatolta. Ezek a magas rangú és regényes kishivatalnokok ennek a fiktív valóságába kapaszkodtak, eljátszották maguk előtt az ávost, ahogy az a szabályok szerint megközelíti, behálozza, szolgálatába állítja a kiszemeltet.

Az olvasó: Árva ávosok, nem lehetett nekik könnyű.

A szerző: Gondolj bele. Az ő hálózati látszatuk szerint minden úgy működött, ahogy megszokták. Parancsokat adtak, kaptak, engedélyt kértek, beszámoltattak, véleményeztek, terveket kovácsoltak, módszereket agyaltak ki, megfigyeltek, lehallgattak, ellenőriztek, ravaszkodtak, konspiráltak, güriztek, jelentettek, güriztek, jelentettek, és semmire se mentek. Céljuk ködkép maradt a kedélyük láthatárán.

Az olvasó: Mert csak komédiáztak, azt akarod mondani?

A szerző: Hatalom híján szavakból építettek maguknak valóságot.

Az olvasó: Mint az írók?

A szerző: És elhitték, hogy rajtuk kívüleső emberek valóságát is megragadhatják.

Az olvasó: Te is ilyen rajtuk kívüleső ember voltál? Ezért nem tudtak kiismerni?

A szerző: A szándék és megíúsulása közti elcsúszást nyelvi okokkal magyaráznám. Ahogy a kommunizmus sem más, mint egy verbális konstrukció.

Az olvasó: Ezért kellett nekik hozzá a hatalom?

A szerző: Lenin elvtárs egyből rá is jött erre.

Az olvasó: De hát hatalommal sem sikerült.

A szerző: Épp ez a baj Lenin elvtárssal.

Bukits Ernő rajzai

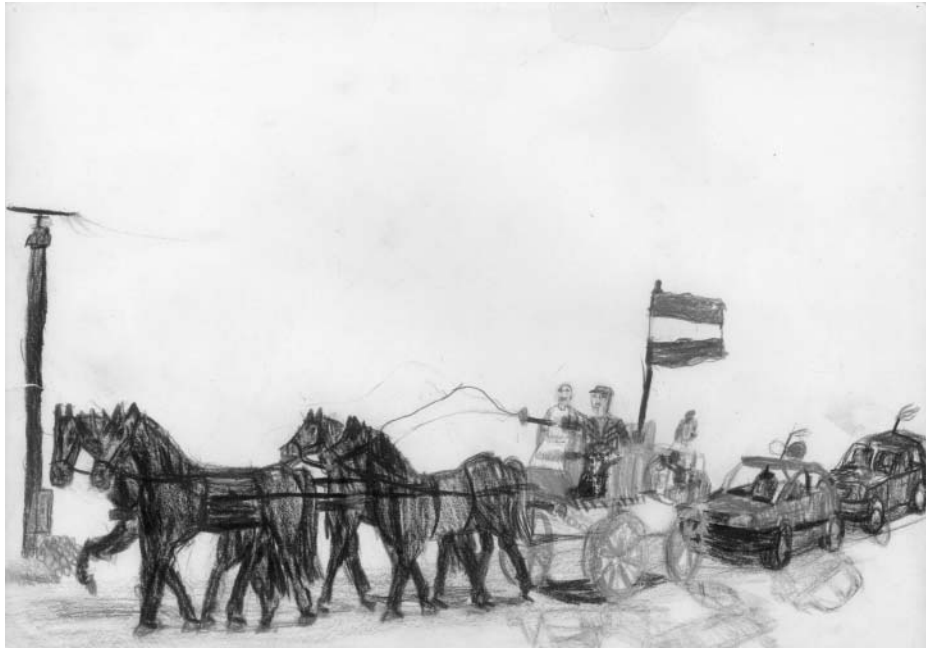
Minden igazi műalkotás valahol a lehetetlen helye is, hiszen épp az esztétikai befogadásban élhetjük át drámai erővel azt, hogy voltaképpen „nem nekünk vannak titkaink, hanem az igazi titkok birtokolnak bennünket” (Jung). Ilyen esetekben szoktam érezni, hogy igazából csakis a lehetetlen dolgokkal érdemes foglalkozni. Ahogy a művészet határaiból tudhatjuk meg, mi a művészet, úgy a betegség határaiból azt, hogy mi az egészség. Bukits Ernő, kilencéves, autizmussal élő kisfiú rajzai egyszerre kínálják fel e két kérdéskör együttlátásának a lehetőségét.

Az autizmus kóros önmagára irányultságot fed. E krónikus önfgyelem koncentrált terében elvész a külvilág (magatartási és kommunikációs zavarok) és az érzélem (empátia hiánya), csak az autisztikusan sérült ego marad, mint egyetlen valóság. A hétköznapi ember valóságérzékelése az érzékszervi észlelésen és az ezt jelentősen befolyásoló tudati tényezők (emlékek, érzelmek, előítéletek) kettősségén alapul. Valójában színek helyett inkább fogalmakat fogadunk be, így nem annyira a szemünkkel, mint inkább a tudattartalmainkkal látunk: a világ ettől lesz jelentésteli, koherens és antropomorf számunkra. Az autista ezzel szemben olyannak látja a dolgokat, amilyenek azok valójában: semlegesnek (vagyis érzelmi és gondolati előítéletektől mentesen észlel). Az ő világa nem érzelmes és emberarcú, nem gondolatok által rendezett fikció, hanem hideg, üres és precíz optikai realitás. Digitálisan lát: tehát minden mozzanat azonos értékű számára.

Valószínű, hogy épp az autizmussal élők magatartási és kommunikációs nehézsége az ára gyakran megfigyelhető különleges képességeiknek. Az autista savantok (tudók) végtelen memóriájukkal könyvek ezreit képesek hibátlanul „lefényképezni” az agyukban, fantasztikus fejszámolási képességeket mutatnak, avagy tökéletesen lerajzolják egy futólag látott nagyváros látképét minden apró részletre tekintettel! E szeniálisnak tűnő képességek azonban többnyire praktikusán nem jók szinte semmire, egyrészt mert az autista nehezen tud alkalmazkodni külső akaratokhoz, másrészt mert információkat tárolni és matematikai műveleteket megoldani a számítógép még náluk is sokkal gyorsabban tud, az optikai részletek precizitását illetően pedig ott a fényképezőgép. A savantok rajzainak se esztétikai célja, se esztétikai tartalma nincsen: kicsit lazán kezelt műszaki rajzokra emlékeztetnek („klinikai realizmus”). Nem a szuverén ego beszél tehát itt, vagy a stílus, illetve a nyelv, és nem is az Isten – ahogyan a művészettől megszoktuk –, hanem a sérült autista szubjektum (ami nem autonóm-, hanem pusztán technikai-ego. Azonos önmagával, de csak a különleges pszichikai állapota ő maga. Képei pedig sérült tudata szerkezetének ábrái).

Az újabb feltételezések szerint viszont mégis csak lehet az autizmusnak tudományos, sőt esztétikai tartalma is: mikor a betegség enyhébb változatával állunk szemben. Olyan zsenik, mint Einstein vagy Mozart, afféle majdnem-savantok lehetnek: előítéletek őket sem befolyásolták, szociálisan is elég gyenge lábakon álltak, intellektuális, illetve művészi teljesítményük pedig messze meghaladta az emberi dimenziót. Nyilván az arányokban rejlik a magyarázat: a betegség esetükben nem ette meg a szuverén egót, inkább csak felszabadította veleszületett tehetségük számára különleges autisztikus képességeiket.

Bukits Ernő megdöbbentő rajzait nézve szintén erre az elképesztő lehetőségeket magában rejtő félautisztikus állapotra gondolnék, mivel a pszichés zavar típusos vizuális mintázatain túl számos originális esztétikai szenzáció is azonosítható nála. A különleges állapotra utaló jegyek persze számosak: az érzelmi közömbösség-humortalanság, a fotószerű precizitás a részletekben és a térábrázolásban egyaránt, az absztrakciós és többletjelentést bevinni akaró intenció hiánya, a nyomasztó tematikus fixációk, a fantázia, a képi koherencia és a fogalmi látás deficitje és az emberábrázolás minimális szintje. Igen ám, de az emocionális sterilitást mindig színezi valami furcsa, nyomasztó atmoszféra is (ami a tematikus kényszerességből, valamint az emberábrázolás szinte teljes hiányából, illetve zavarba ejtően naiv voltából is következhet). Bonyolult „szárazság” tehát ez: nagyon is emlékeztet arra a személytelen, hideg tekintetre, ahogy a művészi forma idegenszerű másvilága néz minden alkotásból. A fotószerű precizitást és a térábrázolást illetően pedig egyenesen poétikájának abszolút minőségi mozzanataihoz érkeztünk el. Végtelenül artisztikus, eredeti és virtuóz az a firkaszerű, nagyvonalú rajzmodor, ahogyan a szinte követhetetlenül bonyolult, térbe mozgó pillanatokat megragadja, hatalmas ábrázoló- és kifejezőerővel. Lélegzetelállítóan precízen fogalmaz meg e laza és vad technikával olyan bravúros rövidüléseket és takarásokat, melyek a pillanat tört része alatt



zajlanak le (ügető lovak árnyékukkal egyetemben, száguldó autók, villamosok). Ez biztos, hogy nemcsak a mechanikus savant-kézügyesség, hanem veleszületett különleges rajztehetség! Láthatóan nem elsősorban művészi szándék vezeti őt sem, inkább mintha a lehetetlen látványok fegyelmezetten-egzaltált rögzítésével akarná megszelídíteni, saját valóságának részévé tenni ezen eredetileg számára ijesztően zavaros vizuális konstellációkat (vagyis a kép által tisztázza magában az eredetileg értelmezhetetlen szisztémát).

A művészet esetében az esztétikai szándék hiánya azonban nem kizáró ok, ahogyan meglétéből sem következik föltétlenül értékelhető alkotás (lásd a dilettánsokat). Ernő fogalmilag artikulálatlan tekintete és erős képalkotó tehetsége együtt furcsán elemelt, paradoxonokkal teli képvilágot eredményez. A kompozíció egésze mindig stabil és zárt, melyet mozgásban levő képi motívumok esetlegességeivel tölt ki. Száraz és fanyar színvilága stílusának szintén minőségi tényezője. Mélységesen hiteles minden mozdulata: életigazsága azonos művészi igazságával, ami a pszichés állapotával szemben folytatott heroikus esztétikai küzdelmeként írható le. Nem elveszik az autizmusban, hanem művészetében használja azt, és képeivel harcol ellene.

Ernő művészetének jelentősége abban áll, hogy a művészet és a pszichés fejlődési zavar határáról nyerünk általa új rálátást az esztétikai szféra mibenlétére. Bizonyítja, hogy a szelíd autizmus felől is nyílhat út a művészet irányába (nem csak a paranoia felől, ahogy eddig Csontváry- és Papp Gergely-kutatásaim alapján feltételeztem). Ő sem kulturális mintákat utánoz, hanem saját magából fedezi fel újra a művészetet magát (nem pedig az egyenletesen nyomasztó esztétikai patográfiát, vagyis az elmebetegnek „művészetét”). A különleges állapotából fakadó impulzusok és a született tehetség feszültségében egzisztál az, amit ő csinál. Művészet és nem-művészet paradoxona különleges esztétikai érték születésének lehet a helye: ha egy mű értékes, akkor a benne lévő nem-művészi mozzanatok is érdekessé válhatnak. Ernő rajzain például a tisztán oldalnézetből ábrázolt motívumok meglepően naivan modelláltak (illetve pont olyanok, mint amit egy átlagos kilencéves tud...). Ezek a fragmentumok azonban nem lógnak ki bántóan extrém-perspektívabravúros környezetükből, inkább még érdekesebbé teszik az összhatást (ahogy Csontvárynál is minőségi mozzanat a heterogenitás, nem pedig a dilettantizmus, vagy az eluralkodó abnormitás jele. Hogy a képi koherenciazavart a művészettörténetesek mennyire nem kezelik helyén, jó példa, hogy a „Marokkói tanító”-ról leretúsálták a háttér fáit, mondván, hogy egy ilyen jó festő biztos nem festhetett ilyen gyerekes fákat...). Ernő különleges állapota művészetének rugója, viszi őt az autizmus ellenőrizhetetlen sodrása, de kreativitásával mintha épp ez ellen küzdene. Semmiben nem lát jeleket és jelentéseket, csak konkrét és lapos vizuális tényeket észlel, mégis esztétikailag reflektált képei a szuverenitásáért küzdő sérült ego szimbólumaivá lesznek. Megjósolhatatlan, hogy mi lesz az ő művészi jövője, de hogy jelene már van neki, az biztos, és nem is akármilyen!

Az élet illata

(Pátkai Tivadar: A kőrisfa árnyéka)

A könyv borítójára egy, a készítése idején talán korántsem művészinak szánt, de a ráakódott, az alig elbeszélésnyien rövidnek tűnő elmúlt évtizedek jóvoltából művészi jelképpé nemesedett fényképet tervezett Pátkai Tivadar családi albumából a borító készítője, Szabó Dávid. A képen a világra öntudatos szigorral tekintő hároméves-forma sokorópátkai, majdani Trója-hódító kis Akhilleusz látható, elmaradhatatlan attribútumaival. Baljában babkaró kelevéz, jobbra felől a foghíjas kerítésnek támasztva hosszában kettérepedt aljú, hasznavehetetlen szakajtó fatál pajzs. Háta mögött a minden világi rontást elrendező, rozsdáltl, ki tudja, utójára mikor használt borona pihen, tuskéivel a kerítés léceinek támaszkodva, ami ebben a sajátosan, barnítottra antikolt fényekkel felragyogó univerzumban szintén az ábrázolt személyiség felistení, vagy legalábbis írói elhivatottságára utal.

Köztudott, hogy a prózaművészet nagyjából azon a ponton kezdődik, ahol a szubjektív élményvilág elveszti önmagát, és megkérdőjelezhetetlen valósággá válik. Avagy amikor az önéletrajzi ihletés végképp, fellelhetetlenül elidegenedik az ábrázolt személyiségtől. Amikor az elbeszélő és a történetmesélő szakítanak egymással. Amikor elhiszem, hogy minden csakis úgy történhetett a világban, ahogyan a történetmesélő rögzítette.

A *kőrisfa árnyékában* elejétől a végéig az elbeszélő Pátkai Tivadar élete, eltart a kisgyermekkortől a fiatal felnőtt első lépéseitől, a hajózó korszakig, a katonatörténetekig, a hazaszeretet-történetig, az emlékeket összegző, megsétáltató győri elmékedésekig. Minden kerek egész. A történetmesélőnek azonban már csupán a mindent megfigyelő tekintete nyugszik meg az ábrázolt tárgyakon. Látja, sőt, szemrevételezi és lejegyzí a valaha személyesen is átélt világot. Éppen akkora távolságból, ahonnan már nem hatolnak el a mondandóig a bensőben felfakadni képes érzelmek. És olyan közlő, ahonnan a mikrovilág finom rezdülései is leltározhatók. Olyan arányérzékre vall ez, amilyen csak a születetlen világlátó emberek, az igaz mesélők sajátja tud lenni.

Az önnön emlékezőtechnikájától eltávolodott Pátkainak köszönhetően ezert léphetünk úgy, lábujjhegyen, ebbe a materiálisan kitapintható valóságban többé már nem, de egy lehetséges világban igenis örökkévalón létező, lelkeivel, embert meghatározó emlékeivel máig jelenlévő, a sokorópátkai házakat, az utcát, az egész mezőt, szűk és tág környezetet – bennük a valaha ott élt emberekkel – betöltő univerzumba, mintha otthon

lennénk. S ugyanúgy a gyermekkorba, az erotikával túlfűtött ifjúkorba is. Mert ami valaha életadó igazság volt, bizonyos, hogy fennáll ma is.

A prózaművészet talán legősbibb felfedezése az, hogy mindenkiben él egy világ, amit gyermeki mítosznak nevezhetünk, csak fontosságát veszítve, felnőttként sokunkból a tudat mélyébe tűnik, hogy aztán a felnőttekre jellemző, védekező, kiszikkadásra szánt tudattal elhessegethessük magunktól. S író az lesz, aki ezt a világot nemcsak meg tudja őrizni magában, de bármikor fel is képes eleveníteni, a maga nyüzsgésében mozgásba tudja lendíteni. Ehhez csupán az arra való képesség kell, amit a természetes létértelmezésnek, és a legkevésbé sem irodalmian kimódolt világlátásnak nevezünk. A ritka pillanat rögzítésének állapota, amelyben adott világunk érvényessé összeáll.

Mindannyian, akik élünk, és kelőképpen szerencsések is vagyunk, bevallottan vagy bevallatlanul egy örök, fölénk terített *Kőrisfa árnyékában* tartózkodunk. Korai mítoszok keletkezésének szentségével beborítva, és korán – még öntudatlan lélekkel, mégis, valahonnan a még meg nem élt világból jövő, de hibátlanul működő rosszal megterhelten – gyatrán, szinte öntudatlanul elkövetett eredendő bűnök mázsás súlyával megátkozva. Felelőtlenül megismételve a visszavonhatatlan és a továbbiakban meggyónhatatlan vétkeket, de lezárt szájjal, keményen elhallgatva a szürke ködből előjövő sejtést: a bűn elkövetésének pillanatában véglegesen elveszítettük későbbi életünk megoldásához a kulcsot.

A kötet nyitó novellája lenyűgöző, bár szándékosan halványra felvillantott, s így nehezen észrevehető szimbólum. Félreérthetetlen a tett, ahogy a kisgyermekkorát élő író mintegy a mögöttes tudat mélyéből előtörő kíváncsi játék részeként eltüntetí a család első és egyetlen lakáskulcsát a kukoricaföldön. S káini, ahogy szó nélkül, szinte rezzenéstelenül végignézi a többször is felkapált földben kulcsot kereső szüleinek kétségbeesett szenvedését, hiszen már ő maga sem tudja, melyik ürgelyukba nyomhatta bele. Öntudatlan és az emlékezetből kihullott cselekedete az ősbűn ösztönös megismétlésével azonos, avval a baklövessel, ami eleve benne rendeltetik a sorsban. Nem véletlen az sem, hogy Pátkai ravaszul a gyermeki tudattalan ködébe rejti a történetet. A *kőrisfa árnyékában* azt a továbbiakban fel nem idézhető pillanatot ábrázolja, amikor az a bizonyos ismeretlen, végzetes valami kilépett bennünket az addig óvó univerzumból, s evvel a mozzanattal az élet lényegét ragadja meg. Azt az elévülhetetlen törvényt mondja ki ugyanis, hogy valamely eredendő bűn elkövetése nélkül talán nincs is befogadás a külső világba.

Ami a továbbiakban történik, az

esendőségek és a bűnök halmazába tartozik, avagy: az ember az életet, az élet minden mocsaras lehetőségét maradéktalanul, fenékiig kiélvező esendő – mondja ki Pátkai. És ezt el kell hinnünk neki, akik mindannyian esendők és sorsunkban botladozók vagyunk.

Ha van ennek a prózakönyvnek varázsa valahol, akkor ebben a többszörösen rejtjelezett üzenetben érhető tetten. Akárhová tekintünk, bármelyik prózadarabját is olvassuk a könyvnek, mindenhol a törekenyre teremtett EMBERT látjuk, aki jól-rosszul éli az életét a rászabott keretek között. Biciklibelsőt salleroz, vagy ledér leánykát kerékpározat körbe-körbe a női nemi szerv látványa okozta családás és kiabrándulás kedvéért, öregedő férfiként megkísérli egyberakni a győri piacon az élet során szerteszaladt időben tévelygő emlékeket. Ezért is lehet a könyv szinte minden darabját léthimnusz a maga egyszerűségében.

Lineárisan haladunk a szövegben a léten át, mert úgy kívánja a szerkesztői elv, hogy ne legyen törés az időben. Hiszen mégis csak (ön)életírásról volna szó. Valójában azonban mégsem arról, hiszen ez a linearitás csupán a szöveg burka. Amint szövegen belülre kerülünk, egy egészen más, belső időkonstellációba és a nyelvi megfogalmazás sajátos bűvkörébe lépünk át. Hiátusok támadnak itt is, ott is. Szakadások a szövegeten. Vibrálni kezd a szöveg, illanunk át az időn, éveket-évtizedeket előre, éveket-évtizedeket vissza. De cikcakkban is, ahogy tetszik. Az emlékezés törekeny, ám annál agresszívabb természetének követelményei szerint. De úgyszólván csak a lényeg a fontos itt, nem az aprólékoskodás. Ahogy az egyes történetzsalak a mesélőben associative és szabadon egybejárásnak, különválnak.

Ködbe vesző alakok vonulnak itt, ebben a fel-felködlő időben, lebegő térben, emlékezetmorzsák peregnék a nyitott tenyérből, a tárva maradt ujjak közi résekben át. Voltak azok, akiknek lenniük kellett, akiknek át kellett adniuk tapasztalataikat, létük tanulságait, hogy tovább épülhessen ezekből a következő élet. És mindez annyira egyszerű és természetes, és annyira egyszerű, hogy még egyszer, ugyanazt, ugyanúgy nem is lehetne újjá teremteni. Olyan, a maga természete szerint kialakult, megformálódott világ ez, amit csakis a történetmesélő kedvére találhatott ki a Teremtő.

Minden falunak megvoltak a csodaemberei, ezermesterei, szellemi vezérei, s ugyanúgy megvolt a másik oldal is, ugyanaz a csodalény, csak a negatív oldalról, a testi- és a szellemi fogyatékos, akiről gondoskodnia kellett a közösségnek. Az erős és a gyenge. A középszerű. Pátkai mindent tud arról a falvak közösségét összetartó különös szervező erőről, amiről csak akképpen lehet mesélni, hogy: élt egyszer... Mondják, hogy... És akkor

hirtelen ott találjuk magunkat a mese közepében. Abban a pillanatban, amikor az élmény egybe kovácsol minden valaha létezett kultúrát.

A könyv első felének írásai ennek az emberrel nevelő világnak a fénybe emelt pillanatfelvételei. Ezeremesterekről (*Gyümölcsoltó Gergő, A gazsízógép, Gyürke*), a falu „lelkéről” (*Falusi forradalom, „Ez nem bicikli!”*), az ébredező férfiúság kinyájáról (*Jelentés az alváz alól, Unatkozó istenek*), a halál által okozott betölthetetlen hiányról (*Gazdátlan gumicsizma*) mesélnek. S minden megjelenített figura életjelkép is egyben, s nemcsak az apa, az anya, a nagymama, a történetmesélő öregapja, de a tágabban szeretettek is. Szür Gergő, a gyümölcsfák tudója, Szabó Lajos bácsi, a hajdan volt böllér, de *Basszaszjijeljőzsi*, a falu ezeremestere éppúgy. Varázsvilág. Feltámaszthatatlan, mert onnan végképp, kivonhatatlanul belekövíült az örökké jelenvaló mesébe.

A könyv második része az Édenből történt kiűzetés világa, az „orcád veritékével egyed a te kenyeredet” egyértelműsített léthelyzete. Egy másik, keményebb univerzum ez, amelyben az embernek cselekedeteivel állandóan igazolnia kell emberségét (*Szabálytalan hajónapló, Jan, Johann és János*), de mégsem idegen, mert ugyanabból a gyökérből, az emberi sors létörvényéből sarjad.

Ki vagy? Mi vagy? Kérdezi ez az önnönmaga paradicsomból az emberi közegbe taszított világot, és ennek a kérdésnek meg kell felelni, változzék is a kérdező személye, személyisége, élethelyzete bárhol. Képes vagy-e megtanulni *védlni*? Vagy bármit? Kitaróan? Pátkai itt, etikai normatíváiban, alapvető kérdésfeltevéseiben a nagy romantikus, Jack London utóda is lehetne, vagy a szikár-paraszt realista Veres Péteré. Mindketten azt mondják, hogy aki nem tud *valamit*, nem ismeri a világ rendjét, törvényszerűen elbukik.

A mesemondó azonban nem lép fel effajta követelményekkel. Csak elmeséli történeteit. Aki tanul belőle valamit, az okul. A szöveg azonban, ez a varázslatosan tisztára szótt szövete az anyanyelvnek és írói nagyszerűségnek, aminek segítségével mindezt Pátkai létrehozta, úgy érvényes és hiteles, ahogy van.

(*Hazánk Könyvkiadó, 2008*)
Kemsei István

Folyóparti Én és világnagy zenekar

(Verebes Ernő:
Árnyak a tetőtérben)

„Azt gondolom, hogy vannak olyan utak, melyeken nem kell végigmenni.

(...) Mert nem a mi utaink. Más irányba vezetnek.” Verebes Ernő címadó novellájának perlekedésfoslányai az egyéni iránylehetőségeket, a színlelt haladás szempontjait kutatják. A kisváros művelődési házában üres padlásán legfeljebb (a patkányokat kifárasztva) körbe-körbe járkálhatunk, vagy felnyithatjuk a lejárati csapóajtót, meglehetősen szegényes irányrepertoár áll az egyén előtt. Az arisztophaneszi perlekedés padláson játszódó szakajtói bábimitációja egyébként nem vezet győzelemhez, nem dől el igazán a harc Tolsztoj és Shakespeare között. Szükségtelen a végeredmény, a Nagy Érték kimondása, sőt Cervantes és hőseinek tanácsadói vitája is vitatható. Egyáltalán ki dönthet arról, hogy ki, melyik elfogás, melyik írói életmű mikor, milyen irányba indul? Az egyén szinte szindarab szereplőjeként él a világban, holott a darabot mintha csak maga írta volna...

A vajdasági Verebes Ernő *Árnyak a tetőtérben* című prózakötete az irányok problémáját, belépés és kilépés diskurzusát, illetőleg „a nem-tudomki-vagyok transzcendentális én-tudatát” járja körül. Egyre inkább nyilvánvaló, hogy a Verebes-szövegek izgalmas elméleti irányba, főként a létkérdések, a szubjektum önmagához viszonyított emberfeletti állapotváltozatainak (lásd ennek kisszerű bácskai értelmezhetőségét is!) vizsgálata és az intermedialitás problémakörének ironikus megmozgatása felé haladnak. Ha az olvasó az újabb Verebes-kötet utolsó, *A sírásó nyaralni ment* című novellájából indul ki, akkor figyelme az identitásjátékra terelődik, hiszen az is kérdéses, hogy ki veszi észre az átváltozásokat, az-e, akivel megtörténik, vagy az, aki nézi. A tízéves kisfiú az udvari teraszon üldögélve fedezi fel családját. Az apa-transzformációra való rácsodálkozás a különböző tudományok szempontjából különféleképpen értelmezhető, ám az apa idegen archeapává változik át, ami az én-tapasztalatra is kihat. Az elbeszélő a dilemmák, az ontológiai kérdések kielezésére koncentrálna: „Néztem ezt az archeapának kinevezett valakit, ameddig lassan eleredő könnyeimen át láttam őt. Az, hogy ez az élményem miért hagyta hidegen pont apámat, később sem derült ki számomra. Akkor úgy ült ott, mint aki nem tud az apából archeapába való transzformációjáról. De éppen ez a megdöbbenő! Hisz vele történt meg, nekem csak észre kellett vennem! (...) Közben (akkor) azt tapasztaltam, hogy velem is történik valami. Illetve, ugyanez a kérdés feltehető önmagamnak is: miért éppen én vagyok az, aki itt ül a széken, satöbbi.” A nézőpontok ironikus elmozdulásai a szavak béklyójához és használatához kapcsolódnak: „S akkor, csak úgy, egyszerűen, sutty. Kiléptem magamból. Madár lettem, bár különösebb madártávlal nélkül, egy verébgránsyira a föld felett. Még

csak nem is csippantottam, oly természetes volt az egész. De a dilemma ennek ellenére nem szűnt meg, talán azért, mert magát a szót imádtam. (Akkoriban hallottam először a szüleim barátaitól, akik azon dilemmáztak, célszerű-e a feleségnek a férj után költöznie Németországba.) Így válik az ember a szavak rabjává, végül a jelentésük megtestesülésének rabjává, amennyiben például egy barát feleségéről, vagy annak ... dilemmájáról van szó.” A szubjektum rácsodálkozásai más-más szavakhoz, átváltozásokhoz és kételyekhez kötődnek, viszont a körökbe rendeződés megkérdőjelezi a kilépés és belépés esélyét. A szubjektum csak akkor lehet bármilyen kör tagja, ha *ő* lép. Önmagából kilépve azonban *belépni* nem tud.

Verebes Ernő (zeneszerző és író) Zentán megjelent negyedik könyve (előző könyvei: *Griff, De hol van itt villamos?, Magzatlégzés*) a dilemmák kör(ben)járásának/kör(ül)repülésének kötete, amely identitásnyomozásra ösztönzi olvasóját. A dilemma az architektuális viszonyrendszer szempontjából is felvethető. Az antológia tizenkét szövege ugyanis a műfaji, illetőleg a szerzőségéből és minden behatároltságból való kilépés problémáját emeli ki. A művészetköziség és a mediális differenciálódás elméleti diskurzusa kimozdított/ingázó pozícióból kerül megközelítésre. Szilárd alap vagy határ nincs, minden mozgásba lendül, heterogén látásmód és intertextuális aspektusok felvillantására kerül sor. A határsáv átjárható, az ősiség kérdésköre eleven, ahogy az idézett archeapa képe is az. A szövegek elbeszélőjének meghatározó viszonyítási pontja a Folyó, amelyből például egy Folyóparti Én eredeztethető, mert igenis fontosak azok a titkos lokális gyökerek, amelyek az egyént a mélyebb, vertikális rétegekhez, esetleg egy zentai szerelmi légyotthoz, klubhoz, vagy egy tisztai halászladikhoz kötik.

A kötet egyik legkiemelkedőbb darabja a *Világzene*, amely egy kocsmai beszédhelyzetből kiinduló – József Attila sorait idéző – búcsúhangverseny egyre terjeszkedő, hangozó, szétverhetetlennek tűnő, mégis körkörös látomása. A tomboló zene a temetési kontextusban szerveződik *heterogén* hangversennyé, mégpedig elmondhatóra/olvashatóra hangolt világnagy zenévé. A zeneeltűnés végű, alázatos hangja, majd a kocsmai kavarodás és Kisjós Jóska rockzenész körbeintő gesztussal kísért reflexiója (a balkáni helyzetre, a kánon értelmezési lehetőségeire is utaló allúzió!) egyre inkább groteszkbe hajlik, és az időben-lét problémáját helyezi előtérbe. A hangverseny teljes erővel tombol, amikor a rendőrség és a tűzoltók megérkeznek. A kör(kör)ös irány a kezdet mitikus hangjához, végül az emberi fej látványának megszűnéséhez vezet: „Arcukon leplezetlen döbb-

benet. Hisz ilyen hatalmas zenekar nincs is a világon; legalább húszezren játszzák itt azt, amit a »kánon« előír, s lám, már kotta nélkül is megy nekik. (...) Miért kell a karhatalomnak folyton belerondítania valamibe? (...) Kényszerlúktetés van, érthetetlen eufória, egy tragikus, utolsó találkozás síró-nevető apoteózisa. Egy világnagy zenekar fortissimójára ébred a temető, s hal bele ugyanabba, aki él. A kórus még utoljára nekilendül, dagadnak a nyaki erek, s a szájak hatalmas vulkánkráterekként fújják, küszködik ki magukból azt a néhány szót, hogy »ha már elpusztul a világ«, aztán nem folytatják, csak a zenekar hömpölyög megállíthatatlanul, minek is befejezni ezt a titokzatos félmondatot, amikor már úgyszólván befejezte helyettünk, megtevesztve azokat, akik ma azt hiszik, hogy egyáltalán közük lehet egy ilyen ünnephez. A csúcspontban a bukás előérzete hatalmas, itt mindent ki szabad mondani (Mozart zenéje kellene ide), aztán megszületik a vég, s a vele kötött megállapodás alázatos hangján immár oly halkán zsong a kert, mint a valamikori paradicsomban a kerubok kara.”

A látomás vonatkozásában a test, illetve a testeltetés, a hangszerek pozíciója és a kotta szerepe sem elhanyagolható. A művész-én nézőpontjából mégis a *mindent ki szabad mondani* mozart mozsanata, valamint a hatáseffektus, azaz a hét kvázi visszatapsolás, a közművesítési dolgozókat meg-megújuló sirkiásásával kísért groteszk temetői ráadás megértése válik fontossá.

(zEtna Kiadó, 2007)
Hózsza Éva

„...van-e még út hajózni veled, egyszer”

(G. István László: Homokfúga)

Közelíthetünk-e elvárások nélkül poétikai szövegekhez, kiiktathatjuk-e nyelvi alakzatokkal kapcsolatban koherenciakeresésre irányuló alapbeállítottságunkat? G. István László kötetének tartalomjegyzékét lapozva úgy érezhetjük, különösen az első két ciklust alkotó versek nyelvi jelölői egy viszonylag jól meghatározható denotatív jelentéskör mentén szerveződnek. *Lánykérés*, *Trubadúr*, *Asszonybeszéd*, *Női portré*, *Új élet küszöbén*, illetve a ciklust jelölő *Házások*: a szavak már-már zavarba ejtően didaktikus módon jelölik ki a versek tematikus köreit. Ugyanakkor G. István Lászlóról – legutóbb az *Amíg alszom, vigyázz magadra* kötet (2006) poétikai világa alapján – tudjuk, a lét rétegeztségének, két ember kapcsolatának drámai tónusát egyszerűen nem tudja sema-

tikus kódok felé hajló artikulációban kimondani. Nem tudja, mert az általa képviselt poétikai mélység ezt nem hagyja. Így minden, házassággal kapcsolatos jel egy olyan szövegvilágba, retorikai térbe kerül, ahol az olvasó nem térhet ki – Ricoeur gondolatára utalva – a szavak összeillesztésének, a koherencia keresésének játéka (felelőssége) elől. Csak zárójelben: Talán ösztönös mozzanat, talán véletlen volt, hogy a kötettel ismerkedve már első alkalommal elsődlegesen nem címeknek, sokkal inkább kódoknak, enigmatikus jeleknek éreztem a költői szöveg jelölőit, így a középpontra, (látszat)totalitásra irányuló beállítottságom igencsak bizonytalanná vált. A rövid, mindössze hat versből álló első ciklus groteszk világa az elhagyás, a mozaikszerűség eszközeivel, valamint szemtelen (ellen)didaktizmussal, a férfi retorikai arisztokratizmusával szól egy kapcsolat fojtó, a szakítás után is elevenen élő atmoszférájáról. A versek világa persze a fájdalmasan banális (tehát a drámaiságot elutasító) képhasználatban rajzolódik ki. A konyha és a fürdőszoba vegetatív világa köré csoportosuló tárgyak jelentik a kapcsolódási pontot két, egymástól hihetetlen távolságba került ember között.

„Konyhában a villany (...)
Adom az ételt (...)
Pattog a zománc a kádról, csönd van”
(Asszonybeszéd)

„A lábokban felfőtt a tej, a felszínén
Fulladt légy lebeg.”
(Lánykérés)

„Igyekez a vacsorával.” (Házások)
„Ragadó kilincset megfogni / jó,”
(Új élet küszöbén)

Megdöbbenő ugyanakkor, ahogy a szövegben a hétköznapi létet megjelenítő tereket és a felületeket jelző szavak groteszk párbeszédet folytatnak egymással, átszövik a versek világát, sőt a második ciklus (*Feloldozás*) textusaiban a férfi keserű arisztokratizmusának perspektívájában egyenesen a nő lényének, létezésének jelölőivé válnak.

„Levitted a fakókék szemetes
[zsákot, (...)]

Reggelre ennyi marad
utánunk, koszcisk a kádon, rúzsnyomok
a csempén, nézésedbe is, mintha vízkő
vegyülné,” (Fáradt Thészusz)

„Egy széttaposott fél papucs marad
[utánad
a fürdőszobában, a kilépő szőnyeg
[bolyhai
közé ragad, lábosba kozmás rizs,
[szemembe
régii kép,” (Fél papucs)

A koherensnek tűnő tárgyvilág analízisének, a tárgyak fragmentumjel-

lege, a megbomló rend kimondása az abszurd, a szokatlan asszociációk képeiben az önmagát sajátosan háttérbe szorító – illetve az önmagát és a másikat így szemlélő – költői én reprezentációjaként áll előtünk. Ez a költészet (pontosabban – Kulcsár Szabó Ernőt idézve – e poézis nyelvének „mediális karaktere”) az én destabilizációját kiteljesítő poétikai modell felé közelít. Miközben az az érzésünk, a másik felé forduló poézis Ady (*Elbocsátó, szép üzenet*) vagy Szabó Lőrinc (*Semmiért egészen*) én-pozícióját hangsúlyozza. A szubjektum nyelvi szinten megjelenő önteremtő konstrukciója, a személyiség artikulációja a másik felé fordulás arrogáns tónusában jelenik meg. Az én számára értelemmel bíró viszonylási struktúra azonban paradox módon a társ elűzésének tettében jut kifejezésre. Az én interioritásának formái két ember kapcsolatának banális, szomorú tárgyaiban villannak fel előtünk. Az *elmosatlan edény*, a *zsir a lábokban*, a *zománc*, a *mosogató*, a *lefolyó*, a *ragadó kilincs* szövegbe szervezett igen erőteljes jelenléte reprezentálja (a másikban) az ént kimondó tárgyias poézist. A *Homokfúga* világa a házasság fojtó bugyraiból, zárt teréből kiáltó ént mutatja fel, a groteszk, imperatívuszokat ismétlő hang azonban a kudarc szolamát is tartalmazza.

„Ne érh hozzá, mert fáradt
vagyok.” (Navigare)

Tanulj pislogni mással.” (Házások)

„Na ébredj, szívem, ahogy reggel
a szájjapadástól ragadva válik el
a nyelved, úgy hagylak itt –”
(Fél papucs)

Sajátos lingvisztikai tér jön létre, melyben ott rejtőzik a vers beszélője, az én, aki közvetlen vonatkozásba kerül a megszólított, megjelenített másik emberrel, szemlélője és elszenvédője, narrátora és szubjektuma lesz az egzisztenciális történet világának. Az én jelenlétének és elrejtőzésének finom lebegése, a labilitás nyelvi artikulációja az interioritás – tárgyiaság egymásba fonódását eredményezi. Az én keresése, az elviselhetetlen létélménytől való menekülési kísérlet, a haragtól való megszabadulás narratívája mind-mind ott rejtőzik a rövid vallomásokban. A drámai monológok szövegvariációi ennek a lírai rekviemnek. A meghatározó ciklus (*Feloldozás*) tizennyolc darabja hasonló élményanyagból építkezik, a poétikai beszédmód is – szándékoltan – egyneművé válik. Az életképek visszatérő metaforikus hálója az étkezés tematikája, első-sorban annak negatív konnotációja körül forog:

„Halsütés után ott marad a zsír a

[lábosban." (Útszéli alba)

„joghurtos poharak, banánhéj, a
[színek,
Mint a fáradt olaj. Reggelre ennyi
[marad
[utánunk," (Fáradt Thészeusz)

„A közös evés, persze, hagymahéj
az időben, (...) a lelkünk üres
[szúrkokcsi,
tologatjuk. (...) Csillogni kezd
[bennem jóvátehetően
a sok felengedett zsír," (Közös ebéd)

„Olyan kíméletlenül sózod az ételt,
(...) cserepek, nyelések roncsai
[szerteszt,
terítve csak a csont, lepötyögtetett
[abroszok,
a maradék, mint kettőzött szárny,
[repül," (Lakoma)

A jelölők közti sajátos retorikai-textuális kapcsolat, a ciklusokat egészé szervező szavak (az étel, a vegetáció, az arc, a pillantás, a máz, a felszín) egymásra vonatkozásának lehetősége tranzaktív interpretációs pontokat jelöl ki. A költő szó- és nyelverteremtő tette a nyelvi elemek ikonikus jellegében is megnyilvánul. A jelölők az étel (*halsütés, cukormáz, süteménymorzsa*), a vegetáció (*koszcsik, tokád is volna*), a pillantás (*szemedbe nézek, mintha szemed karcolta volna, látlak*), a felszín (*gyöngyházlakkos ujjad, púder, máz*) gazdag jelentésköréit járják körül. Ez a nyelvi ikonicitás a gondolkodás és a szöveg artikulációs szintje közötti kapcsolatot, a poétikai szöveget létrehozó mechanizmust is jelzi. A versek markáns fonetikai (és a létezés minőségét jelentésanalízis is rögzítő) elemei a textus nyelvi színjén rendezik az én állapotának jeleit:

„szemedben a füst, / összeaszott
[füge a füled." (Asszonybeszéd)

„szádból a szó
hűvös port fúj át,
fejbőrrel fújja le így a szél
a korpát." (Új élet küszöbén)

A szavak közti fonetikai és jelentésanalízis kapcsolatok, az alliteráció, az asszonánc, a metrum hangsémái G. István László költészetében minimálisra csökkentik az önkényesség érzetét, és valóban alkalmasak arra, hogy – Frye szavait idézve – „kvázi-mágikus kapcsolatot sugalmazzanak a szavak elrendezése és az általuk megidézett dolgok között”. A szójátékok és a különböző vagy kétértelmű asszociációk, amelyek egyetlen szóhoz (*máz, zsír, arc*) kötődnek, a *Homokfűga* világában inkább tűnnek strukturális alapelveknek, mintsem a jelentés akadályának. Ez a sajátos együtthangzás (*resonance*) metonimikus jelölőkkel kiegészítve számtalan versben a disszonáns poétikai hangot erősíti, miközben a naturalista képal-

kötés és asszociációs tartalom erejét is felmutatja. A banális képsorokban váratlanul bukkannak fel nyers poétikai képek: „*kékesfehér bőröd, lekváron a penész, elmosatlan edény lett a szájad*”, „*csillog a fogad, hamis ékkő, kávéz*”, „*állott cukorszaga lett a szádnak*”, „*pengevékony ajakkal szorítod a zsírt*”, az egzisztenciális csömör és keserű düh tárgyi regisztereiként. Bár a *Hármasút* verseinek látóköre kilép a két ember sorsát reprezentáló zárt terek világából, a személyes sors általánosabb képletként áll előttünk, megmarad azonban a világot birtokba venni próbáló ember esendő tragikum, a másikkal tartozás pozíciójának bizonytalansága. Az elfolyó, megsemmisülő valóságokat, a széthulló tárgyakat figyelő én elsősorban a felületek bomlását reprezentáló szavak erőteljes használatával jelzi létélményét. A poétikus képsorok komplex láncolatát a hulló, szétmálló felületek nyelvi elemei biztosítják: „*Pattog a zománc a kádról*”, „*fejbőrrel fújja le így a szél a korpát*”, „*süteménymorzsa (...) kihullott az ujjaid közül*”, „*a lakkot reszelgettem ujjam begyével*”, „*lábujjaddal a lakk pánccskemény*”, „*Ömlik az arcodról a púder, mint a vakolat*”.

Bár a költő verseinek térkoordinátáit tudatosan redukálja a személyesség, az intimitás keretei közé, a szétforgácsoló kapcsolatok miliójét, a „közös bánat, az elrontottság” létélményét (*Közös fűga*) mindvégig magunkénak érezhetjük. A kötet címadó ciklusát alkotó versek furcsa talányosságát, enigmatikus jellegét (melyet talán a kötet diztingvált borítója is jelez) a mítosz és a transzcendens világa felé megnyíló jelsorok erősítik.

„Gorgó és kegyelem, (...) az erősebb lét
érzeletlen, lényege nem lehet
[pokol vagy üdv." (Paulus)

„egy tollas
kerub, vigyázott, hogy a hullám
fővenyt ne érjen. A tengernek
bűnbeesés a part." (Lucifer)

„Barmok,
persze, három király,
[csillagvaksággal vert
pásztorok" (Karácsony)

Az érzékeny tónusú kötet mögött rejtőző hang azonban – a szavak varázslatos, ambivalens mélységével számot vetve – a maskulin arisztokratizmus, a keserűség, a harag végeségét is látja:

„Felkutatathatlanul / felgyülemlett
[bennem / a sok szeretet." (Kuka),
„kezem kezembe férne, / nem kérne
[sem mire," (Felelőtlen szerelem),
„Ne engedd, hogy haragom
[fölneveljem."
(„Haragomnak véghezvitelére”)

G. István László férfi és nő szabadságát, „egymás húsába beletépő”

küzdelmét különleges és fájdalmasan mély ajándékként szemléli. A költő olyan kötetét tarthatjuk ismét a kezünkben, amely a megtisztulás felé vezető utat csak a lét kibogozhatatlannak tűnő enigmáival való szembenézésben tudja elképzelni. Az ilyen kiindulópont azonban Peter Handke szavait is hirdeti: „*Nincs nagyobb történet, mint kettőnké: férfi és nő története.*” A versek különleges nyelvi libikókát is reprezentálnak, az ide-oda billenő jelentésekben felvillannak egy olyan élet alapvonalai, melyre – minden drámaisága ellenére – érdemes igent mondani.

(Új Palatinus Könyvesház, 2008)
Horváth Imre

A „léhonda emlékezet” cantói

(Négykezes Sütő Csaba András
két kötetéről)

Sütő Csaba András az eljövendő irodalomtörténetek kétségkívül az ezredfordulós hazai újavantgárd líra egyik jeleseként fogják feltüntetni. Tehetségét már a Szalai Zsolttal közösen kiadott ikerkötet *Spleen c.* egységében megcsillantotta, s most itt az új, immár önálló munka, a *Szent és érthetetlen*, és termékenységének bizonyítékaként a tavalyi könyvhétre megjelent *Meredek út c.* verseskötete is. A korábbi kiadvány címének két fő komponense mintegy megalapozza a szerző poétikai alapállását, amint a felütésben írja:

„Semmi sem biztos
semmi se lehetetlen;
legyen a dal –
mint maga az élet:
szent és érthetetlen
szent és érthetetlen.”

Az élet rajza, a posztmodern világ-állapot megtapasztalásának rögzítése csak nyelvi jelek által lehetséges. A szent minőség ennek megfelelően a nyelvi jelek komplex-mivoltából (tartalom és forma egységéből) származik, a modern saussureiánus nyelvészmenyt testesíti; az *érthetlenség* a tartalmi kiüresedés, a posztmodern disszemináció következménye. Az élet tekintetében az apollóni rend és a dionüszoszi káosz kettőssége ez – nem véletlenül Nietzsche SCSA egyik meghatározó szellemi vezérlője (kicsit más vonatkozásban, de legérzékletesebben talán a *Thamusban*). A német bölcselő mellett pedig az újabb mesterek: alapvetően T. S. Eliot (*A balkon előtt elhaladó Prufrock léptei után*) és E. Pound (*Újabb cantók a megmaradás elé...*, *CANTUS RESTITUTIONIS*). A vázolt kettősség a szent (értsd:

valamiképp kanonizált) szövegek érthetetlené (profánna), vagy csak köz-érthetetlené, tehát személyesen szakrálisra változtatásaként is megjelenik, s voltaképpen ez a szerző szövegkonstruálási metódusa. A választott textusok (az alternatív kánon elemei) az (át)alkotó rendkívüli műveltségének, a rendelkezésére álló diskurzusok horizontális tágasságának megfelelően néhány átfedéstől eltekintve heterogének. Változatos soruk a vallásos imáktól (Miatyánk – *Miattunk*, Hiszekegy – *Credo*), a korai magyar nyelvemlékeken (Halotti beszéd – *Halotti beszéd és könyörgés*, Ómagyar Mária-siralom – *Újmagyar lábikra-tympanon*) át a meghatározó jelentőségű Ady- és József Attila-diskurzusig és a kortárs irodalomig terjed. De textuális alapanyagként szolgáltak emellett népi énekek, mai rockdalok etc. is. Mindezekből a potenciális asszociációs bázist képező rész(ek)e)t vendégszöveggé átemelte, s igénye szerint megtartotta, csonkolta, vagy továbbdolgozta SCSA. Utóbbiak alapvetően a morfémák szintjén működnek, s ennek megfelelően az új jelentés-egységek szokatlan, különös kapcsolata unikális szóképeket eredményez. A szóalkotási módszer természetesen a jelenségek minél adekvátabb nyelvi lefedésére irányul, tehát törekvésében – dekonstruktív jellege ellenére – inkább a modernitáshoz kötődik.

A nyelv, a költői hagyomány (az alapanyag) vonzza, az alkalmazás metódusa (az építés aktusa) elvonja a klasszikus mintáktól – egész költészete e kettősségben válik egynívűvé, verseskönyve az arra érdemesnek tartott pillanatok emlékművévé. Ezeket pedig mintegy riikli módon, sokszor a „dolgok lelkét” bírva szóra, rögzíti (különösen szép példákat találunk rá a *Mitosz kán feltámadása* mikrociklus darabjai között). A bögre dalában így ír:

*„szoba konyha
véresküszöb
ingerküszöb
vacso és
jótállás*

halva csora halva csora

*hamutartó
halottbláz
élőkész és
élőfutókép
kúszónövény”*

A nyelv emanációja kétségkívül különös alakzatokat eredményez Sütő Csaba András költészetében, melyeket inkább meghökkentőnek, vagy mosolyra készítőnek, semmint a „költés hevében” keletkezett „suta ízlésbukfenceknek” találunk. S érdemes figyelni ezek (társadalom)kritikai élére is – a kötet címadó ciklusának záró darabjában például:

*„Coop és Tesco fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat?!”*

Vagy a *Halotti beszéd és könyörgés*ben:

*„Menyi milosztben terumteve miu
isemucut Balvanyut es odutta uola
neki sorot es blazoat.”*

Mindezek az alkotói lelemények azt igazolják, hogy érett, bőséges alapanyagból, mégis gondosan építkező poézissal van dolgunk és olyan tehetség fiatal költővel, akinél a termékenység a minőség felmutatásával párosul. Második – azaz első önálló – kötete pedig ennek lenyomataként testesíti a szentenciát:

*„s szolid csillogáson
szellemességen, e kétes
magunk-nyüző mesterségen
magunkat ér(t)jük (a) tetten”,
mert:*

*„Ha rosszul, úgy, de akkor is: teszi.
És nem hazudja, és nem képzeli.”*

A kortárs lírában nagy a tolongás. A helykeresés. A helyfoglalás. Az ifjabb nemzedék(ek) artikulációja már teljesen levetkőzte azt a „múlt-századbeli” személyességet, amely a posztmodern kánon szerint avított, elvetendő modor, neveléses kolonc – a nyelv teljes (öncélű) birtokbavételért folytatott küzdelemben. Többé nincs feszélyezettség: a teljes magyar lírai szöveganyag – talán így a pontos – szabad préda, felhasználható, felszabdalandó, felmorzsolandó. A dekonstruktivitás terepe, ahol különböző mutatókat lehet végrehajtani (produkálni).

Sütő Csaba András – a fiatal nemzedék egyik ígéretes alkotója – félelmetes nyelvtelenség.

Egyfelől szeretne megfelelni a posztmodern kánon hatalmas műveltséganyagot megmozgató, folytonos dekonstrukciós kihívásának, másrészt nem adja fel – folytonosan kitér, elhajol, mellébeszél – a maga személyességét, amely kétségtelen nem egy archaikus, rögzített személyiség-toposz, hanem „az előtűnő alteregók keresése”. Mindenképpen – ahogy én értelmezem – a „Szent és érhetetlen” utáni állapot. Bár új kötetében – a *Meredek útban* – végighalad a szöveg-roncsolás különböző stádiumain, az idézetek, allúziók, motívumfricskák képezik meghatározó vonulatát, mégis sok tekintetben nem szakad el a mitikus (teremtő) lírai hagyománytól, ahogy írja: „külön bejárátú mítoszod teremtet” (*Rajtok és rojtok között*).

Kötetének nyitó verse, *A paca és csápja* – a József Attila-i költészet jellegzetes motívumait, megfogalmazásait, szófordulatait „viszi tovább”. (Hová?) Ha nagyon a mélyére nézünk ennek a csapongó, parafrá-

zisokkal tűzdelt szövegnek, a cím utalás a sajátos Rorschach-tesztre, ami József Attila és Kozmutza Flóra megismerkedésének estétjét betöltötte, erre a végső konklúzióra jutunk: „úgy mérem, vizslán-vallatom (a világot) mint birtokát tulajdonosa”. Nos, ennek a mérésnek-vallatásnak sajátos dokumentuma, értelmezése, ismeretelméleti kitérése, „léhonda emlékezete” a *Meredek út*. (Hosszan értekezhetnénk a Radnóti-kötetcím jelentésváltozatáról: maradjunk annyiban, a *Meredek út* azt a kihívást jelzi, amelyre az olvasó rálép, ha ezt a „nem-próza (Prágai Tamás leleménye) szöveg-univerzumot” akarja befogadni.)

Persze, föl lehet-e mérni a „káoszt”, ami a szerzői lírai énye előtt kibontakozik? Nehezen. De a heroiikus vállalkozás mégis fel nem adható, program, makacs kitérés (hosszú távú önáltatás?). Ahogy magáról ír(ja): „Vájárként mégiscsak / az utcákat fejtéd, a házak közé ékelte betoncsíkokat, / ahol szertelen, merész és részeg az élet...”. Kutatás a káoszban, az ismeretlenben: melyben a múlt a biztos támpont – ez a motívum többször is visszatér –, ahogy olvasható: „biztos csak az, ami elmúlt”. Az idő „szentháromsága” sem átélhető bizonyosság, hanem dühödtt széttagolódás: „felélt múlt, lézengő jelen, komorgó jövő” (*Te bolond; hány nap a világ?*). A faggatózás „ekvivalenciát” arat, s hiába a kapkodás, kapaszkodás: „az összhangzat után”, „az iharos, jaj, ám az iharos nem felel”. És innen kezdve nincs megállás: „kifosztott emléked fölött / szatírát lenget a szél” (*Rajtok és rojtok között*).

Hogyan lehet (el)vegetálni ebben az „elromlott” időben? „Köre körbe karikába”. A nagy, tátongó Jézus(ka) ünnepén, azon a blaszfémikus ünnepen, ahol „lófaszt sem kapunk karácsonyra”. Érdekes módon itt sejlík (feszlik) fel a legtöbb „vérvalóság”, a gyermekről (és korról), „apánk anyagi türelemmel kipicsász”, „a kalendár a kéttucatot köpi”, s „A tátongó, nagy Jézus jön el”, de csak, mint áruházi deviáns alak. De itt csillan fel a groteszk megfogalmazású remény is: „Ha majd a Jézus újrapólyás / magateh’ és ártatl’ lesz(ik)”, akkor mondatunk ellent ennek az egész hóbelevancnak.

A dimenzióváltás egyre nyilvánvalóbb. Nem a valóságról van szó, hanem szójátékok, rejtvények, torzítások szövevényéről, amelyekben mégis-mégis megjelenik (áldozat?) az „én”, a „te”, annak ellenére, hogy „elfogynak majd mind a szavak”, s „felázott arcodon vádló kérdő terebély / körvonalak nélkül rombol a levegő-ég”. Nincs más, mint menekülés a megfoghatatlamba: aminek rendkívül meggyőző példája az *Air*. Sajátos himnusz ez a láthatatlan közege, amely kezdet és vég, létező, mégsem megfogható: „alak sem vagyok, se figura, se aritmetika, se geometria, / és tér se vagyok, se idő, se súly”. De

elmerülhetünk a végtelen gúnyjal-íróniával megfogalmazott lealacsonyodásba is, amit a *megengedő ellenét* vázol fel, rendkívül következetesen. (Számomra a szöveg Erdély Miklós prózaverseit idézi.) „Hallottad-e sallang hírért? Az iszalagét, ki megakaszt és visszaránt?” Nos, nem hallottuk, ám Sütő Csaba András gondoskodik arról, hogy elvezessen minket a „fitytyedt szájú törpincsek” tartományába, ahova – az előbbieket szerint – nem kíváncsok utazó. A „sallang” – némileg salak, némileg lószerszám-dísz – ebben a kontextusban egy méltatlan emberi állapot megjelenítése, melyben lehet tunyulni, „elégedetten hanyattas tetszalott pózban”. S ebből nincs kitörés („a sallangot kitűnően ismerem”). Csak beletörődés van, önáltatás. Majd csak történik valami, „De addig lapíthatunk. Megengedem”.

Mi van még? „felzött arcodon való kérdő terebély”. „Körbe és vissza, előre hátra, rendetlen tántorgás szertelen mozgása...”, „felemelt fejvel találkoznak a hajóvonták – pedig tilos”. A káosz édenében meg lehet tanulni élni (*földre ül és (v)égig néz*), s mi több: „Élni tanul benned a kép”. És a tigris és a szelíd őz helyett feltűnik „az első cserkész- és az utolsó úttörőcsapat / Mert megférnek a mindenek egymás mellett, ha csónades szíven, / alkony-pírban is”. Beletörődés, belenyugvás, „belakni csak, mi körbeér”, elég ez. S talán egy apokaliptikus végponton: „felzendül akkor színben és fényben szétszórta a nincs-beszéd...”. S erre a veszélyérzet, erre a pascali „fundamentum-összerokadásra, megnyíló feneketlen mélységre” utal a végponton elénekelt latin közmondás: „Sohse ingereld az alvó sárkányt!”

Végül mit is mondhatunk? Gondosan elolvassa Kemsei Iván kritikáját (Új Forrás, 2008/1.), az a benyomásunk támad(t), a kritikus elveszik a részletekben, a nyelvi megformálás paradoxonjainak elemzésében. Kétségtelen, az a felbomlasztott „lírai logika” működik, amit Mallarmé nyomán aleatorikusnak, inkonzekvensnek is nevezhetünk. De nem csupán az a fontos – amire a kritikus helyesen (és elmarasztalóan) ráta: „A Meredek út, minden igyekezet ellenére sem tud más lenni, mint aminek alkotója a legkevésbé szánta: lírai hangulatú közérzet-kötet”. Én inkább azt tartom fontosnak: az ismeretelméleti-nyelvi kalandozás vissza(t)ért a földre. Az „égi és földi tünemények” egymásba játszanak. Én ezt a „halálos szójátékot” – Kemesné-Géfin László kifejezése – nem nevezném elbátortellizálható „tényfeltárásnak”. Ennél azért többet kínálnak a „lehetséges olvasatok”. Történetesen azt, hogy a metafizikai és társadalmi rétegek „összezsúsznak”, ahogy az földrengéskor történni szokott. S ebben a *Határ*-helyzetben nem biztos, hogy a „lírai szubjektum teljes szövegbeli felszívódásával vagy eliminációjával” kell válaszolnunk,

hanem „inkább autentikus szerepek létesítésével” (Szepes Erika, Pannon Tükör, 2008/6). S ennek hiányát Sütő Csaba András is fájdalmasan érzékelteti. A probléma, melyet írunkunk elején jelezünk – személyesség kontra anti-személyesség (s nem személytelenség) – nincs eldöntve. Talán nem is baj. Az „alteregók keresése” nem más, mint az alakváltozatok próbálgatása, maszkok cseréje, „a festett vérzés”, a stiliztikai bravúrok alól kibuggyantani a valódi „testnedveket”. Szepes Erika a már idézett tanulmányában (*Távozz hát tőlem, személyesség, mélység*) a következőket írja: „Az alakváltozatok a bölcsélet – a világgép, a személyiség felmutatásának módjai, a személyiség minél teljesebb artikulációja kedvéért születnek. A költő általuk lélegzik és létezik. Személyisége, személyessége téveszthetetlenül egyedi.” Nos, nem biztos, hogy erről le kell mondani. Akár Sütő Csaba Andrásnak sem.

(*Orpheusz Kiadó, 2006 és Napkút Kiadó, 2007*)

Szemes Péter – Péntek Imre

Világhasábok

(Legény Jácint: Központi Zóna)

Örülhetünk, hogy van költőnk, aki elsőkötetesként nem zsengekkel lép az olvasó elé, hanem készen kaptunk egy költőt, aki erős kötetel nyugózi le az olvasót. Harmincéves, érett költő lett Legény Jácint, mire első kötete megjelent. Verseinek, szövegeinek erejét, első olvasásra talán sajátos látásmódja, metaforái, hasonlatai adják, ami a felszínen igaz is, versvilágának lényege azonban mélyebben van.

Jellegzetes értékekről szól. Világának tárgyai, dolgai, szereplői mind ismerősek, poézisének furfangja, hogy bármily szép, lélekkel teli, szubjektív a lírája, tele van tárgyakkal, különböző materiális dolgokból szerkesztett képekkel. Mintha átjárás kutatna az úgynevezett objektív líra és a posztmodern talált tárgyai között, ám mégis érezni, hogy tud valami olyan többletet, ami egyedivé teszi. Nagyszerűen élhetnek a közhellyel, hogy nem tűri a skatulyát, ellenkezik a már ismert kategóriákkal, nem is tévednének nagyot, csakhogy mégis vannak rigorózus kötöttségei. Ezeket azonban ő maga kreálta.

Természetesen elsősorban a hasába kényszerített formára utalok, ami engem kamaszkori gondosan fésült frizurájára emlékeztet, melyről nem lehetett lebeszélni. Ha kitalál egy formát, ahhoz ragaszkodik. Nem rögeszmésen, hanem kidolgozottan, ahogy helyesnek és a lehető legjobbnak ítéli. Ez meglátszik versszövegeinek míves-ségén is. Az említett hasábforma neki

kell, ebben biztosnak érzi magát, ha maga a textus látszólag nem is indokolja.

Mert ugyan mire fel? Az említett kamaszfrizura, ami a kötetben is viszszaköszön, egyfajta rendszeretetre mutat. Mégis, ha valaki csak taláalomra olvas a konok hasábkövekben, azokban szigorú formájukhoz képest legénylakásbeli rendtelenséget talál. Nincsenek központozások, nagy kezdőbetűk, még Jézus neve is „jézus”. Mintha nem ismerné a nagybetűket, pedig nagyon is tisztában van jelentőségükkel, ha ez a kötetben nem is tűnik fel: címadó verse, a *Központi Zóna* ebben a formában hívja fel a figyelmet arra, ami egy ilyen férfi világában központi kérdés, a zóna pedig önmagáért beszél, hiszen csodálatosan megírva erogén.

Énnek a szövegkezelésnek bőség-gel van előzménye, nem kimondottan új lelemény, alkalmazta az avantgárd, az ötvenes évek francia költészet, elsősorban Tzara hanyagolta a központozást, hiszen sajátos szürrealizmusának hömpölygése nem tűrte az iskolás szembuktatókat, az amerikai beat költészet nagyjai is (nem vitás, erősen kötődtek az automatikus szürrealizmus módszeréhez) kerültek a központozást, általában idegenkedtek a tanult szövegírástól. Csakhogy Legény a beat projektív verselésének mintegy ellenpontozásaként nem alkalmazza a síkban szétszórás kifejező erejét. Éppen ellenkezőleg: mintegy satuba szoritja, bezárja szövegeit, és az ily módon formált nyelvi anyaga döbbetesen expresszív. Mégpedig azért, mert, noha maga is vallja szürrealisztikus hatásra való törekvését, a „sure” minden automatizmusát kizárja. Főbb említett míves szövegei tudatosan alkotott textusok, e tekintetben nyomát sem találni a valóságfeletti-ségnek. Sőt, nemegyszer az egzisztencialista benne levés hatja át – mintegy önnön ellentétpárjaként, tagadásaként – ezt a tárgyaiban egyáltalán nem különleges világot. Ezért nagyon kell figyelni, miféle gondolatok, mondatok folynak nála egymásba, és külön megfontolásra készlet, hogy miként értelmezzük szövegét. Azért, mert mint említettem, szinte minden verse sorainak hosszúságát jellemzően nem egy adott mérték, pláne nem a beat lélegzetmértéke szabja meg, hanem a költői önkény által szabott rideg tipográfiai forma. Ahol végképp nem fér a hasába a szöveg, elválasztójelet használ, ahol pedig a hasábtól is kénytelen megválni mondandója kedvéért, középre zárt sorokat ír. Ez is egyfajta rend: a hasáb transzformja. Mindezek mellett fel-felbukkan, alighanem akaratlanul is a belső rím, de a legszembetűnőbb a félrímek használata, és a strófkába tördelt textus (*Gyászbohóc, Szédület*).

Csodálatosan oszcillál Legény költészet a meghatározó én és a mílységesen szeretett külvilág között.

Így adódik az érzés, hogy szinte bukolikusan homogén, derűs költészet ez. A bukolika rendben van, ha az ember egy kert természeti világában nő fel, a homogenitással azonban nem így állunk. Nem a világ homogén, hanem többnyire az a tiszta szemlélet, amely mívségében is természetes, magától értetődő könnyedséggel köti a hasonlót a hasonlítotthoz, és amilyen elegánsan teszi meg ugyanezt fordítva, míg valóban nem tudni, mi is légyen ebben a lírai világban a hasonló, s mit nevezhetünk hasonlítottnak.

A lámpaoszlop és a kandélaber görnyedtsége a festészethez való kötődésből ered, oda húzó látásmódra vall, a látvány ingatagsága jelenik meg itt: a két világító tárgy, ha temetői, ha utcai, fényt és árnyékot feltételez: lobogást, ingó fényt és árnyékot, s újabb tónus lengi át a képet, az impressziók világa.

Akármelyik fiatal életéből ismerős lehet a nagypapa csörömpölő biciklije, az általa hozott kalács, az oldódó hajszelé, illetve ezeknek bármely megfelelője: egy sereg nagyon hétköznapi dologból szövődik ez a versvilág. Ezek az alakok, akár élők, akár holtak, akár emlékek, vagy éppen akárhonnan való tárgyak, annyiféle megvilágítást kapnak, amennyi csak szükséges ahhoz, hogy megmutassák, mit lát az álomszerűen visszatérő gyerekkorból, vagy éppen adott életéből, jelenéből, múltjából a költő. Sárkányarcú gyíkokat lát, és való igaz, a gyíkoknak igenis sárkányarcuk van, ha picit is. Mint egy gyerekkori mesevilágban, krokodilként sikló kenukat lát, és ez mégsem mesevilág. Éles szemmel történt megfigyelés, észrevehetjük volna magunk is, de mivel nem tettük, rácsodálkozunk. Dinoszauruszok kései utódai a bokrokon? Két értelemben is tiszta kép. Ha gyík, akkor azért, ha madár, akkor a pikkelyek megmaradtak a lábukon, látható bizonyítékok, de szükséges a meglátás adománya, hogy ilyesimből költészet legyen. Az olvasó rácsodálkozásának pillanatában jelenik meg a fizikai valóságban a transzcendencia: a versíró világremtővé, poétává lesz.

A kint és bent között elmosódó határ más területen súlyos betegség tünete. Itt azonban megint csak tudatos, mondhatni diagnosztizált ábrázolásmód, természetesen a háttérben lexikális ismerettel is alátámasztva.

A „skizofrén alkonyon jössz felém | mikor a széteső tudat | felhők s űrálomások között | a holdig húz függőhidat” költői képe drogra, konkrétan ópiumra utal, onnan a hasadás, hogy kétféle tudatot ad. A vers címe *Szédület*, az alcíme: *gulácsyvers*. Gulácsy betegsége közismert. Maradva a festőknél: olvasható egy *boschvers* alcímű költemény is a kötetben (*Menny és pokol*). Így van jó-rossz ellenpontozás a Központi Zónában. És nyomban értelmeződik egy másik ellenpont is: a kis- és a nagyvilág közötti. A

kötet elején még nem tudhatni, hogy e világban, ahol az én és a nem én összemosisdik úgy, ahogy annak a poézisben helye és rendje van, s a tárgyak is felszívódnak a szubjektumba, vajon van-e az egyén kisvilágával ellenséges nagyvilági princípium, vagy nincs. Ez itt expressis verbis megjelenik: „mester a pokolból fel- | korcsolyáztak a démo- | nok ... karácsonyfa- | gömbökkel játszanak ám | éjjelenként miniszteri szí- | varzsebekbe gyűrnek ke- | nópénzt...”

Íme tehát a pokol: a rendszer irányítóit a pokolbeliek pénzelik, és e pénz mellett biblikus, aranyhátterű képeket, vagyis ikonokat, közönségszebben: szentképeket lopva, azokról hazudoznak a közembereknek. A mennyei ellenpólus e versben Bosch, de mennyei, azaz *jó érték* mindenki, aki nem „tapenolja” az áruk bőségét. Így értelmeződik az a fajta bukolikus tisztaság, az a jóleső érzés, ami eltölt bennünket emlékek, szerelmek, sőt a halál tapasztalása közben is.

Az *én*, illetve a *mi* (szerelem, család, barátok, természet) ellenében megjelenik a *mások*, a *nem-én* és a *nem-mi* világa, hagyományos terminológiával: a nagytőke, az újjgazdagok rablókapitalizmusa. Hogy ez a kép hazainak tűnik, természetes; de másutt arra is fény derül, hogy minden hasonló rendszerről ez a kötet végső, tehát cáfolhatatlan erkölcsi ítélete.

A békés *én*, illetve *mi* világából indulva terjed e mozgalmalms egyéni univerzum, s a gulácsyversből eljut a boschversig, ahol szétpattan a békésnek érződő burok, amint Bosch világában is, és belép az ellenfél, felbukkan két, ellenkező jellegű, erkölcsileg meghatározott érték is. Az első, a legnyilvánvalóbb, a pénz, melynek pokoli, démoni világa van, és vele szemben egyelőre a művészet mint a tiszta alkotás és a teremtés világa. Ez, természetesen, pozitív, „jó” érték. Ettől kezdve új, teljes zárt egységgé válik a nagyszerűen és okosan szerkesztett kötet.

(Balassi Kiadó, 2006)
Sztányi György

Vizkelety András: Múltidőben

Győrött, a tanítóképző gyakorlóiskolájában lettünk osztálytársak 1936 őszén. Gyermekkori barátságom Vizkelety Bandival öt-hat éven át tartott. Akkor mi Révfaluból visszatértünk Budapestre, s nemsokára ő is szülővárosában élhetne meg a kamaszkori esztendőket, Tatán. Számon tartottuk egymást, de nagyon sokáig nem találkoztunk, ismét csak idős korunkban. Épp a Műhely folyóiratban jelent meg „Növérém az unokám” című filmetű-

döm, melyben emlegetem Bandit és nővérét, Babát, meg a Batthyány-sétányt, melynek bokrai, virágköröndjei körül rohángálva agyonizzadtuk magunkat, úgy hogy Bandi édesanyja elektromos hajszáritóval (ami akkor még újdonság volt számomra) igyekezett megmenteni bennünket a fenyegető betegségektől.

Vizkelety András Múltidőben című visszaemlékezései 2008-ban jelentek meg az Argumentum Kiadó és Láng József meglepetést keltő munkálkodása folytán. Hiszen a neves tudós hetvenhetedik életévében szépirodalmi művel jelentkezett. És nem lehet véletlen (szerző és kiadó közös szándéka inkább), hogy még a fülszövegben sem találunk utalást arra, hogy a szerző akadémikus, közismert irodalomtörténész, sok jelentős díjjal kitüntetett személyiség. Sem az előszó írója, sem a szerző nem utal rá, hogy a gyermek és ifjú, akinek életéről olvashatunk, később Herder-, Széchenyi-, Pázmány-díjat érdemel majd, mint „az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben” írója, a magyarországi középkori német és latin írásbeliség kutatója, a középkori és újkori német irodalomtörténet professzora.

Győr a gyermekkor, Tata a felnőtté válás éveinek helyszíne. Kiderül a könyvből, hogy Vizkelety András az érettségi előtt levelet írt Sík Sándornak, hogy felvételét kérje a piarista rendbe. Ez az ötvenes évek küszöbén történik, Mindszenty hercegprímás már börtönben ül, a diktatúra hírheft esztendei kezdődnek éppen. S meddig tartanak majd? Ki sejthette? Amikor 1985 őszén beszélgetésünkben az ezeket az esztendőket keserűen emlegető Ottlik Gézátt megkérdeztem, hogy meddig tartottak hát azok az ötvenes évek, azonnal azt felelte: még most is tartanak... S talán ide tartozhat, hogy húsz-egynehány éves Zoltán fiam első könyvében megbotránkozató íróniával jellemzi a rendszerváltoztatás utáni idők érvényesülési gyakorlatát, mondván: ma végre döntötem, volt kommunista leszek...

Nem véletlen az sem, hogy Vizkelety könyvének előszavát Jelenits István piarista írta meg. Jól érezve és joggal kérdezve, hogy „ez a személyes emlékezés, amely olykor a szociográfiák modorában fogalmaz, és messzemenő tárgyilagosságra törekszik, miért kívánczok könyvtárunkban ugyanarra a polcra, ahol az *Iskola a határont*, vagy a *Tücsökzenét* őrizzük? Hogyan válik nemcsak kordokumentummá, hanem egyetemes érdekű olvasmánnyá?”

Nyilván az élmények követelő ereje és az író tehetsége által. A valószínűsághoz való hűség, a pontosság iránti igény tudós elme készségére vall, de az, hogy csak a személyes élmény kifejezése igazolja, az a szépíró természetes ösztönének minden más szempontot fölülíró törvénye. Vizkelety

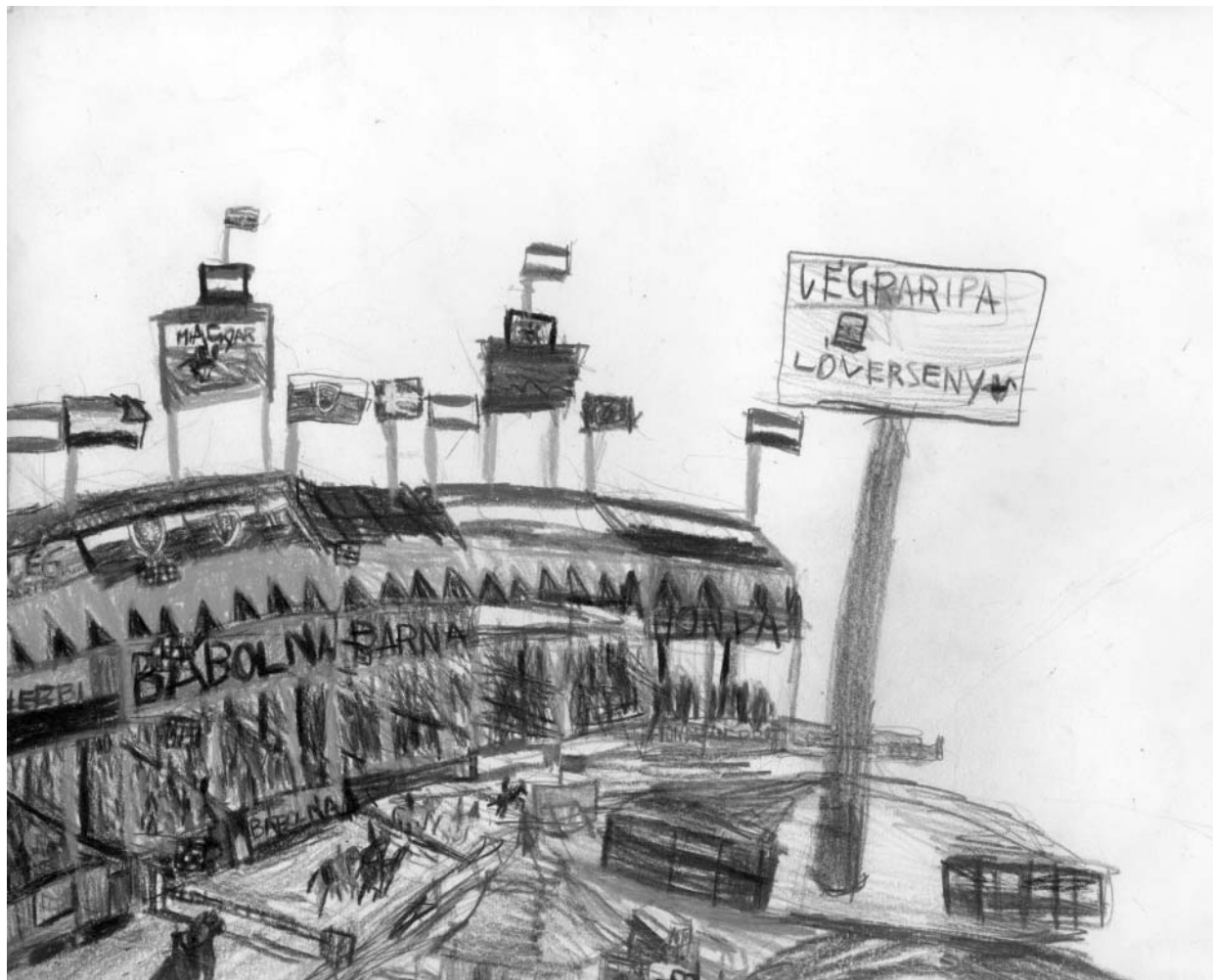
András visszaemlékezése: regény, benne elmúlt idők jelenét élhetjük át.

Emberi portrék sorának eleve-
sége út szíven: szülei, szerettei, barátai,
papok, tanárok és cselédnők sorsa,
jellemé válik megindítóan ismerőssé
számunkra, s jegyezzük meg, hogy
a házukban megforduló, ott élő cse-
lédleányokról írva kiderül, emberi
méltóságukat éppúgy tisztelte ő és
családja, s éppúgy megszerették őket,
mint a példakép paptanárokat, mint
a hozzátartozókat. Joggal rokonítjuk
az elbeszélést Ottlik kőszegi éveinek
történetével, vagy Márainak a polgári
létről, Illyésnek a puszták népéről írt
képeivel. Az ötvenes évek „haladó”
értelmiségének ideálja nem volt más,

minthogy le kell mondani a független
véleményalkotásról, a gondolat sza-
badságáról. Vizkelety morális tanulsa-
ga ekkor más: megindul benne egy las-
san tudatosodó lelki folyamat, életfel-
fogás: minden nehéz helyzetben tenni
kell valamit a megoldás felé, együtt a
többiekkel, sokszor csak kevesekkel.
Könyvében is a lélek ellenállásának
szelíd forradalmát mutatja föl az
emlékek, a pontos részletek megidé-
zésével, hű krónikásként, szinte ész-
revétlenül. Harag és kedvezés nélkül
ír német és orosz katonákról, az üldö-
zök, az ellenük forduló szerencsét-
len arcáról, jelleméről, a háborúról
és a háborúnál néha kínzóbb béke
(a „békeharc”) esztendeiről, az átélt

katasztrófákról. És mégis azt tanúsít-
ja, hogy egy-egy leányarc vigasztaló
léte, a táj, a folyók, a víziutak, kalan-
dok, a természet szeretete által ez az
ifjúság maga alá gyűrte a diktatúrát
s tele volt örömmel is. A „biztonság,
szeretet, megértés” otthoni, gyermeki
és ifjúkori Paradicsomából kiűzettek
ugyan ártatlanul, de ez a könyv rehabi-
litáció minden szenvedésért. Minden
megvan: a történet megőrzése a jóvá-
tétel. Valami benső biztatás felszólító
ereje van jelen a visszaemlékezések
lapjain: emeljük föl a szívünket!

(Argumentum Kiadó, 2008)
Czigány György



Számunk szerzői

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötetei: Csillagfény és homály közt (tanulmányok, 2007); „Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok” (Hátrahagyott följegyzéseim) [Csokonai naplófeljegyzései] (2007).

Borián Elréd 1962-ben született Veszprémben. Magyar–latin szakos bencés tanár Pannonhalmán. Legutóbb megjelent kötete: Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében (2004).

Bukits Ernő 1998-ban született Győrött. A győri Apor Vilmos Katolikus Közoktatási Központ tanulója. Gyógypedagógusa Árnics Katalin. Győrújbaráton él.

Czigány György 1931-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Égi kémia (versek, 2008).

Danyi Zoltán 1972-ben született Zentán. Költő, író, műfordító. Szegeden él. Legutóbb megjelent műve: Kivezetés a szövegből. Hamvas Béla regényei (2008).

Fogarassy Miklós 1939-ben született Budapesten. Könyvtáros, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: „Még nem kelt fel a nap”. Mészöly Miklós Elégiája (2009).

G. István László 1972-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Homokfűga (versek, 2008).

Horváth Imre 1966-ban született Sopronban. Tanár, irodalmár, a PTE Irodalomtudományi Iskolájának doktorandusza. Írásai 2003-tól tanulmány- és konferenciakötetekben jelennek meg. Kutatási területe elsősorban a dramatikus és narratív teológia, a teológiai nyelv artikulációja és Hans Urs von Balthasar eszkatológiája.

Horváth Veronika 1990-ben született Győrött. Ikrényben él. A győri Kazinczy Gimnázium végzős tanulója.

Hózsá Éva 1953-ban született Szabadkán (Vajdaság). Az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanészék docense, valamint a Tanítóképző Kar (Zombor, Szabadka) vendégtanára. Az Új Kép c. pedagógiai folyóirat irodalmi szerkesztője. Kötetei: A novella új neve. Mándy Iván novelláinak tipológiája és szövegközi értelemzése (Újvidék, 2003); Idevonzott irodalom. Tanulmányok, esszék, kritikák (Szabadka, 2004).

Józsa Emő 1960-ban született Kolozsváron. Költő. Budapesten él.

Karátson Endre 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent kötete: Otthonok I–II. (2007).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Róka a fűzfán (esszék, 2007).

Kőrösi Zoltán 1962-ben született Budapesten. Író, forgatókönyvíró, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: Délutáni alvás – a történet árnyéka (Burger Barna fotográfussal közösen, 2007).

Lázár Balázs 1975-ben született Szolnokon. Színeszt, költő. Kötetei: Szárny angyal nélkül (versek, 2000); Nézd, Lear papa (versek, 2006).

Miltényi Tibor 1960-ban született Budapesten. Fotóművész, művészeti író. A Magyar Iparművészeti Főiskola tanára. Legutóbb megjelent könyve: Papp Gergely (monográfia, 1998).

Németh István Péter 1960-ban született Tapolcán. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: „Kalitkám is madár”. Czigány György költészete (2006).

Péntek Imre 1942-ben született Lentiben. Költő. A Pannon Tükör c. folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent könyve: Vi(g)aszkereskedés (válogatott és új versek, 2002).

Pusztai Zoltán 1955-ben született Mosonmagyaróváron. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Önarckép varjúval (1990).

Stétié, Salah 1929-ben született Bejrútban. Francia író.

Szegedi-Szabó Béla 1970-ben született Zentán. Költő, író. Budapesten él. Kötetei: Angyali rezervátum (versek, 1996); Azúrparajzs (versek, 2008).

Szemes Péter 1979-ben született Zalaegerszegen. Kritikus, esztéta. A Pannon Tükör című kulturális folyóirat főszerkesztő-helyettese.

Szepesi Attila 1942-ben született Ungváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Őrtorony (esszék, 2006).

Szitányi György 1941-ben született Budapesten. Író, kritikus, esszéista, művészetszociológus, újságíró, tanár. 2009-ben jelent meg Legégy Jácinttal és Tamás Gáspár Miklóssal közösen írt, RAF: Búcsúszimfónia c. kötete.

Takács Márton 1989-ben született Debrecenben. 2008-ban érettségizett a pannonthalmi Bencés Gimnáziumban. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar–olasz szakos hallgatója.

Verebes Ernő a Vajdaságban élő író, költő, zeneszerző, zenetanár, az Újvidéki Rádió zenei munkatársa. Legutóbb megjelent kötete: Árnyak a tetőtérben (novellák, 2007).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.)
Puedlo Könyvesbolt (Aradi vértanúk útja 8.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gymuhely.fw.hu

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2009. XXXII. évfolyam, 2. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap



Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata



Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata



Széchenyi István Egyetem, Győr



Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fw.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2009. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

1. ALAPOZÁS

ABC LOVAS ISKOLA
építkezés



2. HORDÁS



3. CSEREPEZÉS



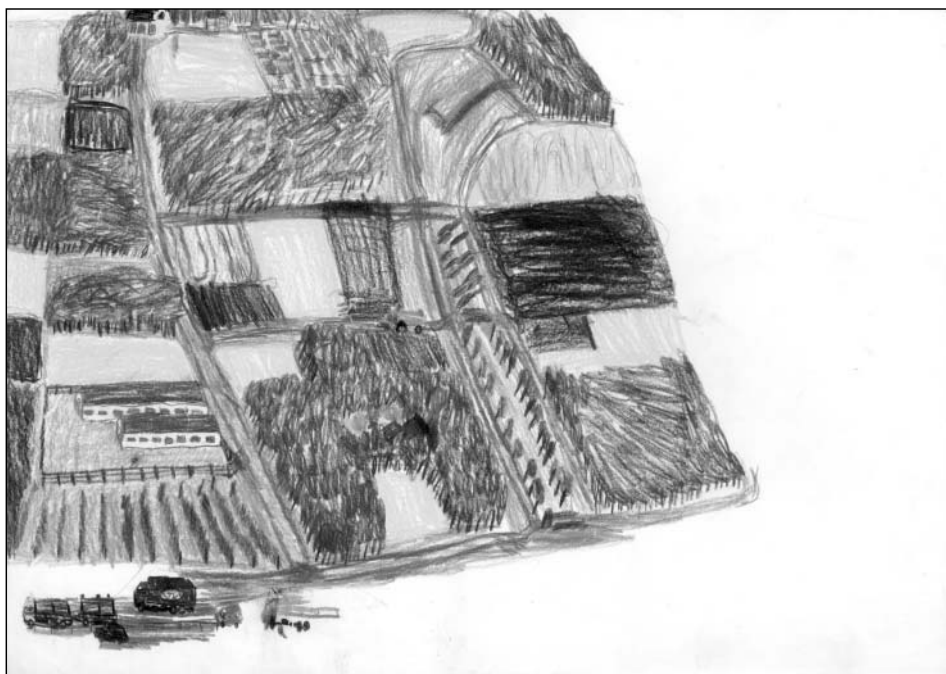
LERAKÁS



TÉGLAZÁS



MŰHELY



nka

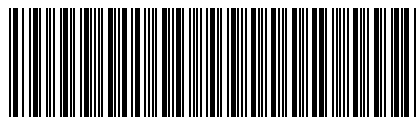
Nemzeti Kulturális Alap



KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT



9770138922000 09002
